

**KUR'ÂN'IN CENNET TASVİRLERİNDE ARAP
KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ**

Şerif İŞME

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR

2023

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'IN CENNET TASVİRLERİNDE ARAP KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ
(The Influence of Arab Culture on the Depictions of Paradise in the Qur'an)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şerif İŞME

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR

Bayburt
Ocak, 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĐI

Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR danışmanlığında, 182108038 numaralı Şerif İŞME tarafından hazırlanan “Kur’ân’ın Cennet Tasvirlerinde Arap Kültürünün Etkisi” adlı bu çalışma 28/11/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğretim Üyesi Yusuf TOPYAY

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Mehmet AKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Numan ÇAKIR

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim YönetmeliĐi’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../202..

Doç. Dr. Murat KUL

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kur’ân’ın Cennet Tasvirlerinde Arap Kültürünün Etkisi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

27/01/2023

Şerif İŞME

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada katkılarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Numan Çakır'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamı okuyup değerlendiren ve önemli katkılar sunan kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akın'a, bütün yoğunluğuna rağmen çalışmanın her anında yanımda olup bana destek olan değerli eşim Merve İşme'ye de teşekkür ederim.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN'IN CENNET TASVİRİNDE ARAP KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ

Şerif İŞME

Ocak 2023, 94 Sayfa

Kur'ân-ı Kerîm, müminlere ahiretteki ebedi saadet yurdu olan cenneti vaat etmektedir. Yüce Allah, müminleri ahirete hazırlamak için cennetin çekici yönünü, onların bildikleri şeyler ve dünyalık alışkanlıkları ile tavsif etmiştir. Bunu yaparken Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatabı olan Arapların kültüründeki örnekleri sıkça kullanmıştır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in yerel kültür öğelerini barındırmasından dolayı bazı fikir akımlarının Kur'ân'ı belirli bir tarih ve bölgeyle sınırlandırdığı görülmektedir. Biz de bu çalışmamızda Kur'ân'ın cennet tasvirine etki eden kültürel yönleri ele alacağız, kültürel arka planıyla birlikte cennet nimetlerini ayetler merkezinde değerlendireceğiz. Kur'ân'ın tarif ettiği cennet ve Arapların kültürel hayatındaki zevklerini, niçin bu yerel örneklerin kullanıldığını incelerken Kur'ân'a bütüncül bir yaklaşımla bakmaya çalışacağız. Kur'ân'da cennetin anlatımıyla ilgili ayetlerde belirgin bir şekilde tasvir metodu kullanılmıştır. Bu metot sayesinde duyulardan yararlanılarak verilmek istenen mesaj betimlenmektedir. Gaybla ilgili konuları muhataba anlatmak için tasvir metodu kullanılmaktadır. Çünkü bilinmeyen bir âlemi anlatıp oraya özendirebilmek için bu âlemde bilinen şeylerden hareket ederek anlatmak gerekir. Çalışmamızda önce araştırmanın konusu, önemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde cennet kavramının tanımı, cennetin isimleri, cennetteki nimetler Kur'ân ayetleri bağlamında incelenmiş ve diğer dinlerdeki cennet algıları kendi kutsal kitaplarından hareketle ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise tasvir kavramı açıklanmış, ardından Kur'ân'da cennetle ilgili anlatılan nimetler incelenmiş, bunu müteakiben çalışmamızın temel hedefi olan Arap kültürünün cennet nimetlerinin tasvirine etkisi ele alınıp incelenmiştir. Arap kültürü ve dönemin şartları göz önünde bulundurularak bu kültürün cennet tasvirlerine ne derece etkisi olduğu tespit edilmeye çalışılmış, Kur'ân'da bu yerel örneklerin kullanılmasının amacı açıklanmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, cennet, tasvir, Arap kültürü, yerellik.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE INFLUENCE OF ARAB CULTURE ON THE DEPICTIONS OF PARADISE IN THE QUR'AN

Şerif İŞME

January 2023, 94 pages

The Qur'an promises believers Paradise, the eternal abode of happiness in the hereafter. In order to prepare believers for the hereafter, Almighty Allah has described the attractive aspect of Paradise with the things they know and their worldly habits. While doing this, he frequently uses the examples in the culture of the Arabs, who were the first addressees of the Qur'an. However, due to the fact that the Qur'an contains local cultural elements, it is seen that some streams of thought limit the Qur'an to a certain date and region. In this study, we will discuss the cultural aspects that affect the Qur'an's description of paradise. Together with its cultural background, we will evaluate the blessings of heaven in the center of the verses. We will try to look at the Qur'an with a holistic approach while examining the paradise described by the Qur'an, the enjoyments of the Arabs in their cultural life and why these local examples are used. In the verses of the Qur'an about the description of paradise, the method of depiction is clearly used. Thanks to this method, the message to be conveyed is described by making use of the senses. The method of depiction is also used to explain the unseen subjects to the addressee. Because in order to encourage an unknown realm, it is necessary to explain it based on its counterparts in the known realm. In our study, the verses of paradise in the Qur'an were examined, the effects of local elements on the verses were discussed in detail taking into consideration of that period, and the purpose of using local examples was tried to be explained. In this study, firstly, information about the subject, importance and sources of the research was given. Then, the concept of heaven, the names of heaven, the blessings in heaven were examined in the context of the Qur'an verses and the perception of heaven in other religions was discussed with reference to the holy books. Afterwards, the concept of depiction was explained, then the effect of Arab culture was examined discussing the effect of local culture on the depiction of paradise, which is the main goal of our study, with its structural features and in the context of the description of blessings.

Keywords: Qur'an, paradise, description, Arab culture, locality.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı.....	1
III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	2
IV. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
V. Araştırmanın Metodu ve Muhtevası.....	2
VI. Araştırmanın Kaynakları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
KUR’AN’DA CENNET	5
1.1. Cennet Kavramının Tanımı.....	5
1.1.1. Sözlük Anlamı	5
1.1.2. Terim Anlamı.....	6
1.1.3. Kur’ân’da Kullanımı	7
1.2. Cennetin İsimleri	8
1.2.1. Dâru’s-Selâm	9
1.2.2. Cennetu’l-Huld	10
1.2.3. Cennetü’l-Firdevs	10
1.2.4. Cennetü’l-Adn	11
1.2.5. Cennetu’n-Naîm.....	12
1.2.6. Cennetu’l-Me’va	13
1.3. Cennetlerin Sayısı.....	13
1.4. Kur’an’ın İndiği Dönemde Arapların Cennet İnancı	14
1.4. Diğer İnançlarda Cennet	18
1.4.1. Yahudilikte Cennet.....	18
1.4.2. Hristiyanlık’ta Cennet	19
1.4.3. Zerdüştilikte Cennet	21

İKİNCİ BÖLÜM	23
KUR'AN'IN CENNET TASVİRLERİNDE ARAP KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ.....	23
2.1. Cennetin Yapısal Özellikleri.....	25
2.1.1. Cennet Tasvirinin Genel Özellikleri	25
2.1.2. Yapısı	28
2.1.3. İklimsel Özellikleri	30
2.1.4. Genişliği.....	31
2.1.5. Kapıları	32
2.1.6. Kokusu	34
2.1.7. Diğer Özellikler	36
2.2. Cennet Nimetlerinin Tasviri.....	39
2.2.1. Cennet Ağaçları ve Yiyecekleri	43
2.2.1.1. Tûbâ Ağacı	46
2.2.1.2. Üzüm	46
2.2.1.3. Hurma ve Nar	48
2.2.1.4. Kiraz ve Muz	50
2.2.1.5. Diğer Yiyecekleri	53
2.2.2. Ağaçlarının Gölgeleleri.....	55
2.2.3. Çadırları	56
2.2.4. Odaları, Evleri, Köşkleri ve Sarayları.....	58
2.2.5. Koltuk ve Tahtları	61
2.2.6. İçkileri	62
2.2.7. Cennet Nehirleri ve Pınarları	68
2.2.7.1. Bal ırmağı.....	72
2.2.7.2. Gözeler/Pınarlar	72
2.2.7.3. Kevser Nehri/Havuzu	73
2.2.8. Cennet Ehlindeki Takılar	74
2.2.9. Huriler	77
2.2.10. Tertemiz Eşler	83
2.2.11. Nimetlerde Kadın- Erkek Eşitliği	85
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
MÖ	: Milattan Önce
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
y.y.	: yayıncı yok
yy.	: yüzyıl
Mat.	: Matta
Mar.	: Markos
Luk.	: Luka
Yu.	: Yuhanna
1Ko.	: 1.Korintliler
Va.	: Vahiy

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Yüce Allah, iman eden kullarına cenneti vadetmiştir. Cennet inancı, sadece İslam'da değil; diğer semavi dinlerde hatta beşerî dinlerde bile bulunmaktadır. Tüm insanlık ortak bir atadan geldiği için, farklı coğrafyalardaki insanların hayal dünyasında ve ahiret düşüncelerinde cennet fikrinin olması yadırganmamalıdır. Ancak bizim asıl araştırma konumuz, Kur'an-ı Kerim'in cennet tasvirlerinde Arap kültürünün etkisinin araştırılmasıdır. Yüce Allah, Kur'an'da cenneti herkes tarafından bilinen dünya nimetlerinden hareketle tarif etmiştir. Bu tarifi daha iyi anlaşılması için de Arap kültüründe karşılığı bulunan nesne ve duyulardan hareketle örneklendirmiştir. İnsanlığın zihinlerinde maksadın yer etmesi için yerel kültürden bildikleri kavramları kullanmıştır. Bu çalışmada Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki insanların zihninde var olan örneklerin, özellikle Arap kültürünün, cennetin tasvir edilmesine yaptığı etki incelenmiştir.

II. Araştırmanın Amacı

Müminlerin kendilerine vaat edilen cennet hakkındaki meraklarını gidermeleri ve doğru bilgiye ulaşmaları için Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in hadislerine bakmaları gerekmektedir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in cenneti nasıl anlattığı, Hz. Peygamber'in inen ayetleri nasıl açıkladığı incelemek zorunludur. Ancak öncelikle Arap toplumuna inen Kur'an'ın cennetle ilgili ayetlerinde sadece Arap kültürünü bilenlerin anlayacağı ifadeler de kullanılmıştır. Bu çalışmada Kur'an merkezli bir araştırmayla, Allah'ın nasıl bir cennet tasviri yaptığı, bu tasvirlerde anlaşılması zor olabilecek yerel örneklerin tespit edilip Arap kültüründeki karşılıkları öz bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Bu konunun özellikle seçilme amacı, asrımızda bolca gündeme gelen tarihselcilik düşüncesinin temelinde yer alan, Kur'an'da yerel ve tarihsel tasvirler bulunmasının, içeriğinin tamamıyla nüzul süreciyle sınırlı olduğu fikrinin irdelenmesidir. Kur'an'ın yedinci yüzyıl Hicaz'ındaki Arap kültürünün alışageldiği yerel örnekleri sıkça kullandığı bilinen bir hakikattir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir husus, ayetlerde cennet tasviri için yapılan yerel örnekler olduğu kadar, evrensel tariflerin de sıkça bulunduğu gerçeğidir. İlahi vahyin beşerle iletişim kurmak için onun alışageldiği şartlara kendi formunu yayması gerekmektedir. Kur'an'ın hangi örneklerinin yerel kültür üzerine bina edildiği incelenirse evrensel mesajlarının tespiti ve özelde cennet tasvirinin sebebi, geneldeyse Kur'an-ı Kerim'in mesajı daha iyi anlaşılacaktır. Bu yüzden çalışmada, Kur'an'ın cennet tasvirindeki yerelliği, genel tasvirlerle birlikte ele alınarak incelenmiştir.

III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Kur'an'ın cennet tasvirini inceleyen bazı çalışmalar ilk dönemlerden itibaren yapılmıştır. Nitekim İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) *Sıfatü'l-cenne*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Sıfatü'l-cenne*, Ziyâeddin el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) *Şıfatü'l-cenne*, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *Hâdi'l-ervâh* isimli eserlerde cennetin vasıfları ve tasviri ele alınmıştır. Bu eserlerde cennetle ilgili ayet ve hadislerle bunlara sahabe ve tâbiîn tarafından yapılan açıklamalar da yer almaktadır. Ancak bu eserlerde bizim ele aldığımız konuya değinilmemiş, sadece ayet ve hadisler nakledilmekle yetinilmiştir.

Ülkemizde Kur'an'da cennet konusunu ele alan çalışmaların başında Ömer Kara'nın *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet* isimli eseri gelmektedir. Eserde Kur'an'da cennetle ilgili birçok husus incelenmiştir. Bu eserde de Kur'an'ın cennetle ilgili tasvirleri incelendiği halde bizim ele aldığımız konuya değinilmemiştir. Ülkemizde bu konudaki diğer bir çalışma, Süreyya Şahin tarafından hazırlanan TDV İslam Ansiklopedisinin "Cennet" maddesidir. Bu maddede cennet hakkında özet bilgiler verilmiştir. Bunlardan başka Kur'an'ın cennet tasvirini genel olarak veya bazı surelerdeki tasvirleri ele alan başka çalışmalar da vardır. Ancak bunların hiçbirinde Kur'an'ın cennet tasvirlerinde Arap kültürünün etkisi konusu müstakil olarak ele alınıp incelenmemiştir. Bu yüzden bizim bu çalışmamızın Kur'an'ın cennet tasvirlerinin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği ve önemli bir boşluğu dolduracağını düşünmekteyiz.

IV. Araştırmanın Sınırlılıkları

Kur'an-ı Kerîm'de verilen mesajların daha iyi anlaşılması için bazen örnekler verilerek konular anlatılmıştır. Bu örneklerde genellikle Kur'an'ın ilk muhataplarının kültürlerinde bulunan tasvirler kullanılmıştır. Çünkü muhatabın bildiklerinden hareketle mesajın aktarılması, anlaşılmayı daha kolaylaştırmaktadır. Ancak bütün yönleriyle Arap kültürünün Kur'an'a etkisinin araştırılması çok geniş bir konudur. Bu yüzden Arap kültürünün etkisinin yoğun olarak kullanıldığı cennet tasvirindeki kullanımıyla araştırmamızı sınırlandırmak zorunda kaldık. Zira Arap kültürünün cennet tasvirine etkisi kadar cehennem tasvirlerine etkisi de geniş bir konudur. Başlı başına ayrı bir araştırma konusu olduğu için araştırmamızı, Arap kültürünün Kur'an'daki cennet tasvirine olan etkisiyle sınırlandırdık.

V. Araştırmanın Metodu ve Muhtevası

Çalışmamız literatür tarama metoduna göre hazırlanmıştır. İslam ilimleri için en uygun metot olan literatür tarama metodunda tasvir ve açıklama işlevi öne alınmaktadır. Çalışmamızda bu metot kullanılarak Kur'an'ın cennet tasvirleri ortaya konulmaya çalışılmış,

ilgili ayetlerin bulunduğu sureler içinde ve indiği döneme göre değerlendirilmesi yapılmış, ulaşılabilen yerlerde veriler nakledilmiş, ulaşılamayan konularda ise yorumlama modeli kullanılmıştır. Çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve metodu gibi çalışmamızın kapsamı hakkında bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde cennetin sözlük ve terim anlamı açıklanarak Kur'an'da nasıl kullanıldığı örneklendirilmiş, cennetin isimleri ve bu isimlerin arka planı kısaca incelenmiş, cennetlerin sayısı hakkında yapılan tartışmalara da değinildikten sonra diğer inançlardaki cennet düşüncesi kendi kutsal kitapları esas alınarak ortaya konulmuştur. Zerdüştlük hakkında ulaşabildiğimiz bir kutsal kitap olmadığı için ikincil kaynakların aktardıkları ile yetinilmiştir. Çalışmanın en önemli kısmını oluşturan ikinci bölümde ise cennet tasvirlerinde anlatılan hususlar yerel örneklemeleriyle birlikte incelenmiştir. Sırasıyla genel özellikleriyle cennet, cennetin yapısı, iklimsel özellikleri, genişliği, kapıları ve kokusu şeklinde ana başlıklar oluşturularak incelenmiştir. Bu bölümde tasvirin tanımı ve önemi açıklanmış, Kur'an'ın cennet tasvirleri ve Arap kültürünün bunlara etkisi detaylıca işlenmiştir.

VI. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada pek çok klasik eserden faydalanılmış, ulaşma imkânı bulduğumuz temel kaynak eserler tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda klasik tefsir eserlerinden istifade edilmiştir. Özellikle Arap coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış müfessirlerin açıklamaları daha dikkatli incelenmiştir. Bu müfessirler, Kur'an'ın birçok yerel örneği kullanmasının sebebini açıklamaya daha fazla ağırlık vermişlerdir.

Bu bağlamda istifade edilen tefsir eserleri arasında en çok müracaat ettiğimiz kaynak eserler şunlar sayılabilir: Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ı, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *et-Tefsîrü'l-kebîr*'i, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*'ı. Bu tefsirlerden özellikle Mâtürîdî, Kurtubî ve Râzî'nin yorumları daha dikkatli incelenmiştir. Az önce de dediğimiz gibi onların bizim ele aldığımız konuya daha fazla ağırlık verdikleri görülmektedir. Burada bahsedilen eserlerden başka tefsirlerden ve kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Hadis kaynakları olarak Kütüb-i sitte eserlerinde cennet bablarında yer alan hadisler incelenmiştir. Nâsırüddin el-Elbânî (ö. 1999), Mukbil b. Hâdi el-Vâdî'ı (ö. 2001) ve Şuayb Arnavut (ö. 2016) gibi muhaddislerin sahih olduğunu söyledikleri rivayetler ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle cennetin özelliklerinin anlatıldığı konuları bir araya getiren ilk hadis kitaplarından olan İbn Ebü'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) *Sıfatu'l-cenne* ve Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) *Sıfatu'l-cenne* Ziyâeddin el-Makdisî (ö. 643/1245) *Sıfatu'l-cenne* isimli eserleri

baştan sona incelenerek çalışmamıza eklenmiştir. İlk dönem züht kitapları için önemli yer tutan ve cennetin özelliklerinin ele alındığı ilk zühd kitabı olan Hennâd b. Serî'nin (ö. 243/857) *ez-Zühd* isimli eserinden de çokça istifade edilmiştir.

Çalışmamızda Cahiliye kültürüyle ilgili konularda Muhammed b. Habîb (ö. 245/860) gibi ilk dönem tarihçilerinin eserlerinden faydalanılmıştır. Arap kültürünün incelenmesi açısından Cevâd Ali'nin (ö.1987) *el-Mufaşşal* isimli eseri bolca bilgiyi toplu olarak sunmuştur. Hristiyanlığın cennet inancını anlamak için İncil baştan sona taranmıştır. Kur'an'ın evrensel cennet tasvirleriyle çoğu yerde uyumlu olduğunu; ancak Tevrat'ın tasvirlerinin Kur'an'ın yerel kültürden örneklerin verildiği cennet tasvirlerine daha benzer olduğunu görülmüştür. Çalışmamızın başından sonuna kadar *TDV İslam Ansiklopedisi*'nden çokça faydalanıldığını da belirtmemiz gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA CENNET

Bu bölümde Kur'an'ın cenneti nasıl tarif ettiği incelenecek, cennetin sözlük ve terim anlamı verildikten sonra Kur'an'daki kullanımlarına değinilecektir. Cennetin farklı isimlerde Kur'an'da bahsedilmesinden hareketle öncelik olarak hangi isimlerle Kur'an'da geçtiği, bu isimlerle anlamları arasında bir ilişki olup olmadığı, ayetlerin indiği dönemdeki siyasi, kültürel ve coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak incelenecektir. Ayrıca diğer inançlarda cennetin nasıl algılandığına da değinilecektir.

1.1. Cennet Kavramının Tanımı

Bu başlık altında cennet kavramının sözlük ve terim anlamlarını inceleyecek, Kur'an'daki farklı kullanımlarını araştıracağız. Yüce kitabımızın cenneti nasıl tarif ettiğini araştırırken karşılaşılan Arap kültürü öğelerinin incelenmesini ise ikinci bölümde değerlendireceğiz.

1.1.1. Sözlük Anlamı

Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) cennet sözcüğünün “ج-ن-ن” kökünden türediğini ve “bir şeyin duyu organlarına saklı kalması olduğunu söylemiştir.¹ Aynı şekilde duyu organlarından saklı olduğu için kalbe “cânân”, sahibini koruduğu için kalkana “micenne”, çocuğun anne karnında saklı haline de “cenin” denilmiştir. Ayrıca duyularla idrak edemediğimiz varlıklar için kullanılan “cin” ve delilik anlamındaki akıl ile nefis arasına perde girmesine de “cünun” denilmesindeki neden, hepsinde bulunan “örtmek, gizlemek” kök anlamlarındaki ortaklık olduğunu belirtir.²

Cennet ise ağaçlı olup ağaçları yeri kaplayan her bahçeye denir. Bazen de yeri göğü kaplayan ağaçlara da *cennet* adı verilir. Cennetin bu adı almasının nedeni, aralarındaki büyük farka rağmen yeryüzündeki bahçeye benzetilmesi, ya da “*Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetler saklı olduğunu hiç kimse bilmez.*”³ ayetinde işaret edildiği şekilde nimetlerinin bizden gizlenmesidir.⁴ Ahiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya

¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 242.

² bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 243-244.

³ es-Secde 32/17.

⁴ İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 243.

bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.⁵

Cennet, dalları birbirine girmiş, kesif, gölgeli ağaçlardan ve hurmalıklardan meydana gelmiş bir bahçedir, örtmek anlamı da vardır. Buna göre cennet, ağaçlarının çok olduğu için tek bir örtü gibidir. Ahiret de kendisinde cennetler bulunduğu için, cennet diye adlandırılmıştır.⁶ Nitekim Yemen’de muz, üzüm, narenciye ve salatalığın bolca yetiştiği bir bölgeye *vâdi’l-cennat* denilmiştir.⁷ Bu da göstermektedir ki cennet; ağacı ve yeşilliği bol, çok çeşitli meyvelerin bulunduğu bir bahçe gibidir. Arap dildisi el-Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794) şöyle demiştir: “Cennet, içinde hurmanın olduğu her bahçenin adıdır. Başka ağaç varsa yine cennet olur. Eğer içinde asma varsa onun adı ise firdevs olur.”⁸

1.1.2. Terim Anlamı

Cennet, dünyada iken Allah’a iman edip güzel ve hayırlı amel işleyen mümin kullara verilecek olan, içinde türlü türlü nimetlerin bulunduğu, kötü hiçbir şeyin barınmadığı sadece esenlik ve hoşnutluğun olduğu ebedi mükâfat yeridir.⁹ Kur’ân-ı Kerîm’e göre bu yer Allah Teâlâ’nın mümin kullarına ödül olarak hazırladığı özel mekândır. Bu özel mekân; genişliği yer ile gök kadar olan,¹⁰ içinde sonsuza kadar kalınacak olunan,¹¹ esenlik ve dirlik yeri,¹² cömertçe verilmiş rızık ve bağışlanma yeridir.¹³

Hadislerde de cennet için Kur’an’ın tarifine benzer, genel özellikleriyle tarifi yapılan bir üslup kullanılmıştır. Hz. Peygamber bir hadisinde cenneti şöyle tarif etmiştir: “Yüce Allah buyurdu ki: “Ben iyi kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbinden bile geçirmediği birtakım nimetler hazırladım.” İsterseniz “Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne muthuluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”¹⁴ ayetini okuyun.¹⁵

⁵ M. Süreyya Şahin, “Cennet” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/374-376.

⁶ Fahrreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 2/168.

⁷ Emrah Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur’an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 80.

⁸ Ebu’l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Mâverdî, *en-Nüketü ve’l-’uyun*, thk. Seyyid Abdülmaksud b. Abdurrahim, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1992) 1/85.

⁹ Ömer Kara, *Kur’an’da Metafizik Bir Âlem: Cennet* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 64.

¹⁰ el-Hadîd 57/21.

¹¹ el-Beyyine 98/8.

¹² el-Furkân 25/75.

¹³ el-Hâc 22/50.

¹⁴ es-Secde 32/17.

¹⁵ Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu’s-Sahih* (b.y.: Dar’ut- Ta’sil, 2012), “Bed’ul Halk”, 8; Ebû Nuaym el-İsbahânî, *Sıfatü’l-cenne*, nşr. Ali Rıza b. Abdillah (Dimaşk: Daru Me’mun Türes, 1995), 97, 109, 110, 112, 113. Bir benzeri için bk. Ebû’l Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Câmi’u’s-şahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2006.) “Sıfatü’l-cenne”, 8; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2009), “Edeb”, 39;

1.1.3. Kur'ân'da Kullanımı

Cennet, Kur'ân-ı Kerîm'de 147 yerde zikredilmiştir. Bunlardan 70 yerde “el-cenne” şeklinde müfret olarak kullanılmıştır. “*Rabbînin makamından korkan için iki cennet (cennetân) vardır.*”¹⁶ ayetinde olduğu gibi sekiz yerde de “cennetân” veya “cenneteyn” şeklinde tesniye olarak kullanılmıştır. Altmış dokuz yerde ise “cennât” şeklinde cemi olarak kullanılmıştır. “*Onları altından ırmaklar akan cennetlere(cennât) girdiririz.*”¹⁷ ayetinde zikredildiği gibi geçmektedir.¹⁸ Yirmi beş yerde dünyadaki bağ bahçe,¹⁹ altı yerde Âdem ile Havva'nın iskân edildiği mekân,²⁰ bir yerde Hz. Peygamber'in, yanında Cebrail'i gördüğü sidretü'l-müntehânın civarında bulunan me'vâ cenneti²¹ diğer yerlerde de ahiret cenneti anlamında kullanılmıştır.²²

Cennetin tarif edildiği ayetler, aynı zamanda ilk nazil olanlardandır. Zira Hz. Aişe şöyle demiştir: “Kur'an'dan ilk inenler, içinde cennet ve cehennemden bahseden mufassal surelerdir.”²³ Bu rivayetten anlaşıldığına göre Allah (c.c.), kullarının duygularına hitap ederek onlarla bir iletişim kurma yolunu seçmiştir. Yine bazı sureler daha detaylı olarak cenneti tarif etmiştir. Misal olarak Vakıa suresi içerik olarak cennet ve cehennemi detaylıca işlediği için tabiin alimlerinden Mesrûk b. el-Ecdâ (ö. 63/683) şöyle demiştir: “Kim öncekilerin ve sonrakilerin, cennet ehlinin, cehennem ehlinin haberlerini, dünya ve ahiret haberlerini bilmek isterse, Vâkıa suresini okusun.”²⁴ Rahman suresinin de içerik olarak Mekke döneminde Vâkıâ'dan sonra indiği anlaşılmaktadır. Bu sure de içinde çokça cennet tasvirini barındırmaktadır. Birçok detay, diğer surelerde de işlenmiştir. Rabbînin huzurunda olacağının bilincinde olanlar için iki cennet olacağı, bu cennetlerde çeşit çeşit ağaçların olacağı, akıp giden iki kaynağın bulunduğu, türlü türlü meyvelerin çiftler olarak bulunduğu, ehlinin ipekten minderlere yaslandığı, meyvelerinin olgunlaşmak üzere hazır bulunduğu, içinde bakışlarını sadece kocalarına çevirmiş, kendisine daha önce ne insan ne cin eli değmemiş kadınların

Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, thk. Amr Abdü'l-Mun'im Selim (Kahire-Cidde: Mektebetü İbn Teymiyye - Mektebetü'l İlmi, ty.), 3.

¹⁶ er-Rahmân 55/46.

¹⁷ el-Mücâdele 58/22.

¹⁸ Kara, *Cennet*, 57.

¹⁹ el-İsrâ 17/91, el-Furkân 25/8.

²⁰ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19, 20, 22, 27; Tâhâ 20/117.

²¹ en-Necm 53/13-15.

²² Bekir Topaloğlu, “Cennet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/376-386.

²³ Buhârî, “Fedailü'l Kur'an”, 6; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Hasan Abdülmun'im Şelbi (Beyrut, Müessesü'r Risale, 2005), 7933; Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 7/144; Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Mısır: Hey'eti'l Mısıriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1394/1974), 1/95.

²⁴ Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, *Fedail'ul Kur'an*, thk. Mervan Atıyye vd. (Dimaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1415/1995), 257; Ebu Bekir İbn Ebi Şeybe, *Musannef fi'l ehâdisi ve'l âsâr* (Lübnan: Daru't Tac - Riyad: Mektebetü'r Rüşd), 34873; Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebû İshak Sa'lebî, *el-Keşf ve'l Beyân an tefsiri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Aşur (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002) 7/256; Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Daru't Tunus, 1984) 27/280.

olduğu, bu kadınların sanki inci mercan gibi oldukları,²⁵ bu iki cennetten başka iki cennetin daha olduğu, alabildiğine yeşilliklerle dolu olduğu, içinde durmaksızın fışkıran iki kaynağın olduğu, içinde her türlü meyvenin, eşsiz hurmaların ve narların bulunduğu,²⁶ daha önce ne insan ne cin eli değmemiş, güzel huylu kadınların çadırlarda yeşil yastıklara ve güzel döşeklerde kocalarını bekledikleri anlatılmıştır.²⁷ Yine cennet, yeşilliklerle ağzına kadar dolu bir orman olarak “*müdhammetan*”²⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifade aşırı sulak, yeşilliklerle dolu arazi için kullanılmaktadır.²⁹ Bu suredeki cennet tasvirinde temel öğeler, yemyeşil ağaçlarla dolu, içinde akıp giden nehirlerin, çeşitli meyvelerin olgunlaşmış şekilde hazır bulunduğu, güzel çadırlarda eşlerini bekleyen güzel kadınların olacağı haber verilmektedir. Bu tasvirler, çöl ortamındaki muhatapların muhayyilelerine hitap eden, yeşillik ve suya olan hasretlerine karşılık yapılmış vaatlerdir.

1.2. Cennetin İsimleri

Kur’ân-ı Kerîm’de ebedi saadet yurdu için farklı isimlerin kullanıldığı görmekteyiz. Bu isimler ile alakalı olarak farklı birtakım yorumlar mevcuttur. Abdullah bin Abbas’tan (ö. 68/687-88) gelen rivayetle İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) Kur’an’da “cennetler”³⁰ şeklinde çoğul ibarenin bulunmasını cennetlerin yedi tane olmasına bağlamıştır. Ona göre bu cennetler: firdevs, adn, naîm, huld, me’va, dârusselâm ve illiyîn’den ibarettir.³¹ Ancak “huld” (ebediyet) ile “me’vâ” (sığınılıp barınılacak yer) kelimeleri cennetin isimlerden ziyade cenneti niteleyen tamamlayıcı kavramlardır.³² Dolayısıyla cennet için birden fazla isim kullanılmıştır. Kelimenin birden çok şekilde ifade edilmesi her defasında aynı konuyla ilgili farklı bir özelliğin öne çıkarılması anlamına gelir. Bu, Kur’an’ın bir üslubudur. Sayısız nimet ve özelliklerle ahirette müminlere vadeliden cennet her defasında farklı bir özelliği ile zikredilmekte ve inanan kullar için daha da dikkat çekici ve merak uyandıran bir forma dönüşmektedir. Ayrıca bu isimler kimi zaman cennetin tamamı için kullanılmakla birlikte bazen onun bir özelliğini, çeşidini, bölümünü veya derecelerini anlatmak için de kullanılmıştır. Ayrıca cennetin çeşitleriyle isimleri çoğu zaman birbirine karıştırılmaktadır.

Şimdi de ayet ve hadisler ışığında cennet için kullanılan isimlere bakalım.

²⁵ er-Rahman 55/46-62.

²⁶ er-Rahman 55/62-68.

²⁷ er-Rahman 55/70-76.

²⁸ er-Rahman 55/64.

²⁹ Muhammed b. Mükrim İbnü’l Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, (Beyrut: Daru’s Sadır, 1414/1993), “deheme”, 12/209.

³⁰ el-Kehf 18/107.

³¹ bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 243.

³² Topaloğlu, “Cennet”, 7/376.

1.2.1. Dâru's-Selâm

Ahiret hayatında cenneti ifade eden diğer bir terim de daru's-selam, maddî ve manevî afetlerden, hoşa gitmeyen şeylerden korunmuş olma manasındaki selâm ile “ev, yurt” anlamındaki dâr kelimesinden oluşan bir terkiptir³³ ve “esenlik ve güven yurdu” anlamına gelmektedir.³⁴ Her türlü bela, afet, hoş olmayan şeylerden yana selamet yurdudur.³⁵ Mâtürîdî (ö. 333/944) buradaki selam sözünün, her türlü kabalık ve çirkinlikten salim bir söz olacağını, cennetteki konuşmanın da böyle temiz sözlerle olacağını söylemiştir.³⁶

Her türlü olumsuzluklardan uzak esenlik ve güvenilir anlamında ki Daru's-selam Kur'an'da 2 yerde geçmektedir. “*Rableri katında selam yurdu (cennet) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur.*”³⁷ “*Allah esenlik yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.*”³⁸ Mekke'de Hz. Peygamber'e ve sahabilere yapılan işkencelerin katlanılmaz dereceye ulaştığı, hicrete mecbur kalacak şekilde baskıların olduğu dönemde inen³⁹ Yunus suresinde “Selam yurdu” insanların başlarına gelen sıkıntılardan, bahsederek dünya hayatındaki zorluklara değinilmiş, sonra ise “*Allah sizi selamet yurduna çağırıyor*” denilerek cennetin selamet özelliğine değinilmiştir. Böyle bir dönemde cennetin hurmaları, güzel kızları değil, korkudan yana emin olunduğu özelliği vasedilmiştir. Surenin devamında cennetin bazı özelliklerinden de bahsedilmiştir. Oradaki detay şöyledir: “*Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi. İşte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar.*”⁴⁰ Böylece cennet, aşağılanmanın, kınamanın, işkencenin olmadığı, güven içindeki bir yurt olarak tarif edilmiştir.

Mekkelilerin işkencelerin dozunu artırdıkları, bu yüzden zayıf olan Müslümanların Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldığı dönemde inen⁴¹ En'am suresinde cennet, “*selam yurdu*” olarak isimlendirilmiştir. Anlaşılan sahabeler imanları yüzünden baskıya uğruyor, işkencelerle yerlerde sürükleniyorlar, yurtlarından hicret etmeye mecbur bırakılıyorlardı. Ayrıca imanları yüzünden aşağılanmaları da cabasıydı. İşte böyle bir ortamda cennet

³³ Topaloğlu, “Cennet”, 7/377.

³⁴ bk. İsfahâni, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 509.

³⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Cennetin Tasviri*, çev. Birol Özden (İstanbul: Polen Yayınları, 2013), 41.

³⁶ Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân* çev. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 7/30.

³⁷ el-En'âm 6/127.

³⁸ Yûnus 10/25.

³⁹ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Delai'lü'n-Nübüvve*, thk. Abdülmü'tî Kal'acî', (Beyrut: Dâru'l Kütüb'il İlmiyye, Daru'r-Rayyani li't-Türas, 1988), 7/142-144; Suyûtî, *el-İtkan*, 1/40, 41; Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhim 'ul Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/301

⁴⁰ Yûnus 10/26.

⁴¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/527, 528.

anlatılırken inci mercan değil, huzur, güven, emniyet özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Zira her dönemin şartlarına göre yapılan tarifler değişiklik arz etmiştir.

1.2.2. Cennetu'l-Huld

Huld kelimesi bir şeyin bozulmaktan kurtulması ve olduğu gibi kalması anlamına gelir.⁴² Hulûd kalıcılık demektir. Mecazi olarak bu kelime uzun zaman sürüp giden şey hakkında da kullanılır.⁴³ Cennet kelimesi ile beraber kullanıldığında ise ebedilik cennetini ifade eden “cennetu’l huld” terkibi Kur’an’da sadece bir yerde geçmektedir.”De ki: “Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah’a karşı gelmekten sakınanlara vaat edilen ebedilik cenneti mi? Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.”⁴⁴ Hz. Peygamber kıyamet günü bir münadinin şöyle sesleneceğini söylemiştir: “Size ölmek üzere bir hayat, asla hastalanmamak üzere bir sağlık, asla ihtiyarlığı olmayan bir gençlik ve darlığı olmayan bir bolluk vardır.”⁴⁵ Böylece elde edilen nimetlerin sonsuza kadar kalacağını tarif etmiştir. Müfessirler, ayetlerde kalıcılığın cennet nimetlerinden olduğunu ifade etmişler, kalıcılık yerine kesintinin olmasının cennet nimetlerinin özelliği olan hoşnutluğa engel olduğunu söylemişlerdir.⁴⁶

1.2.3. Cennetü'l-Firdevs

Sözlükte, “içinde her türlü ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe” anlamına gelen Firdevs (çoğulu ferâdis) edebiyatta, üzüm ve asmaların çoğunlukta olduğu sık ağaçlarla kaplı yemyeşil bahçeleri ifade için kullanılmıştır.⁴⁷ Kâ’b el-Ahbâr, Firdevs cennetlerini içinde üzüm bulunan cennetler olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Firdevs kelimesi Kur’ân-ı Kerîmde iki ayette geçmektedir. Bunlar, “Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁴⁹ “İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için de konak olarak Firdevs cennetleri vardır.”⁵⁰ âyetleridir.

⁴² bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 353.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, çev. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruç Yayınları, 2004), 1/508.

⁴⁴ el-Furkân 25/15.

⁴⁵ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Mektebetü’l Mektebe - Matbaatu Mustafa el-Bali el-Halebi, 1395/1975) “Tefsir”, 40; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 88.

⁴⁶ Ebu’l Hasen Ali ibn Ahmed el-Vâhidî, *et-Tefsîrü’l-basîf* (Riyad: Câmiatü’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430), 4/81; Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi ‘İlmi’t-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-Arabi, 1422), 4/83.

⁴⁷ M. Sait Özervarlı, “Firdevs”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/123.

⁴⁸ Hennad b. es-Seri, *Zühed*, thk. Abdurrahman Abdurrahman Fıryavi (Kuveyt: Daru’l Hulefa, 1406), 51; İbn Ebi’d-Dünyâ, *Sıfatul -cenne*, 75; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyun*, 3/348; Özervarlı, “Firdevs”, 13/123.

⁴⁹ el-Mü’minûn 23/11.

⁵⁰ el-Kehf 18/107.

Hadislerde de Firdevs cennetinden bahsedildiği görülmektedir. Evladı şehit edilen bir anne, oğlunun akıbetini sorunca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ey Ümmü Harise, o cennetlerden bir cennettir ve oğlun Firdevs’ül A’la’ya kavuşmuştur,⁵¹ Firdevs, cennetin en havadar, en orta ve en güzel yeridir.”⁵² Bir diğer hadiste Hz. Peygamber, şöyle buyurmaktadır: “Cennette yüz derece vardır, her iki derece arası, gök ile yer arası kadardır. Firdevs, en üstün derecedir, Onun üstünde arş vardır. Oradan dört ırmak cennete akar. Allah’tan istediğinizde Firdevs’i isteyin.”⁵³ Firdevs’in cennetin tepesi, ortası ve en hayırlısı olduğu,⁵⁴ rivayet edilmiştir.

Cennet kelimesinin İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca gibi batı dillerindeki karşılığı *Paradise* olarak kullanılır. Bu kelime Firdevs ile aynıdır. Bu kelime, eski Farsça’da, etrafı ağaçlarla çevrili bahçe anlamındaki “*pairi-daeza*” kelimesinden gelmektedir.⁵⁵ Bu dillerdeki cennet algısı, etrafı ağaçlarla çevrili bahçe olarak kabul görmektedir. Çölde yaşayan bir topluma Kur’an’ın cenneti tarifiyle onların hasretini çektiği yeşilliklerle dolu bir ahiret hayatı zikredilerek rağbetlerinin artması hedeflenmiştir.

1.2.4. Cennetü’l-Adn

Adn sözlükte, “devamlı ikamet edilen yer, bir şeyin merkezi ve ortası, bir cevher veya madenin aslı, yatağı” manalarına gelir.⁵⁶ “*Cennetü’l-Adn*” sebat ve istikrar cennetleri⁵⁷, ikamet edilecek cennetler manasında kullanılmıştır.⁵⁸ Zeccac da Adn cennetlerinin ikamet edilecek cennetler olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Kur’an’da Adn cennetleri; içinde güzel meskenler bulunan⁶⁰ altlarından ırmaklar akan⁶¹ sabah ve akşam hazır rızıklar,⁶² altından ve inciden takılar, ipekten, kalın ve yeşil renkli kumaştan giysiler bulunan⁶³ ve gözlerini eşlerine dikmiş dilberlerin⁶⁴ bulunduğu bir cennet olarak tarif edilmektedir.

⁵¹ Buhârî, “Cihad”, 14.

⁵² Tirmizî, “Tefsir”, 23.

⁵³ Buhârî, “Tevhid”, 22; Tirmizî, “Sıfatü’l-cenne”, 4; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mace el Kazvini, *Süneni İbn Mace*, thk. Şuayb Arnaut vd. (Beyrut: Daru Risaleti’l Âlemiyye, 2009) “Edeb”, 39; İbn Ebi’-d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 18; Ebu Muhammed Abdurrahman İbn Ebi Hatim, *Tefsiri İbn Ebi Hatim*, thk. Esad Muhammed et- Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetu Niza Mustafa el- Baz, 1419), 7/393 (No. 13005).

⁵⁴ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 11. Kitabın muhakkiki Ali Rıda Abdullah, hadisin hasen olduğunu söylemiştir. bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 1/38.

⁵⁵ Kara, *Cennet*, 51.

⁵⁶ Y. Şevki Yavuz, “Adn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/390-391.

⁵⁷ bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 682.

⁵⁸ Topaloğlu, “Cennet”, 7/376.

⁵⁹ İbrahim b. Seri Ebu İshak Zeccac, *Meanil Kur’an ve İ’rabuhu*, thk. Abdülcelil Abduh Şelbi (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 3/283.

⁶⁰ et-Tevbe 9/72.

⁶¹ en-Nahl 16/31, el-Kehf 18/31, Tâhâ 20/76.

⁶² Meryem 19/61.

⁶³ el-Kehf 18/31; Fâtır 35/33.

⁶⁴ Sâd 38/51.

Adn isminin cennetlerden birinin ismi olduğu söylenilmekle birlikte cennetlerinin hepsine verilen ortak bir isim olduğu da söylenmiştir.⁶⁵ Ancak aşağıdaki iki ayette Adn cenneti, diğer cennetlerden ayrı olarak bizâtihi vaat edilmiştir. “*Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete; çok esirgeyici olan Allah’ın, kullarına vaat ettiği, onların idraklerini aşan Adn cennetlerine gireceklerdir.*”⁶⁶ “*Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir.*”⁶⁷ Hadislerde de Adn, özel bir cennet olarak zikredilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler hep gümüşten dir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler de altındandır. Adn cennetindeki cennetliklerle bunların kendi Rablerine bakmaları arasında, Allah’ın vechi üzerindeki büyüklük ridâsından başka bir şey bulunmayacaktır”⁶⁸ Adn cennetinin konumu ile ilgili Abdullah b. Mes’ûd (ö.32/652-53) “cennetin ortası” olduğunu söylemektedir.⁶⁹ Abdullah b. Ömer⁷⁰ ve İbrahim en-Nehaî⁷¹ (ö. 96/714) “Allah şu dört şeyi eliyle yaratmıştır: Âdem, Adn cenneti, kalem ve arşı.” demişlerdir. Bu ifadeler, Tevrat’taki şu cümleyle uyum içindedir. “Rab Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem’i oraya koydu.”⁷² Adn kelimesinin cennetin bir ismi olması ve Tevrat’taki Aden cennetinin isim ve müsemma benzerliğinden hareketle Adn cennetinin başlı başına bir cennet olduğu söylenebilir.

1.2.5. Cennetu’n-Naîm

Kur’an’da 11 yerde cennetin ismi olarak “naim” geçmektedir.⁷³ “*Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık.*”⁷⁴ Naim, bol miktardaki nimet anlamına gelmektedir. Terkip olarak “*cennâtü’n-naîm*” de nimetlerin bol olduğu cennet anlamındadır.⁷⁵ Bir diğer anlama göre naim, insana mutluluk veren maddî ve manevî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Buna göre “*cennâtü’n-naîm*” mutluluklarla dolu cennetler anlamına gelir.⁷⁶ Taberî de nimetleri

⁶⁵ İbnü’l-Kayyım, *Cennetin Tasviri*, 43.

⁶⁶ Meryem 60-61.

⁶⁷ et-Tevbe 72.

⁶⁸ Buhârî, “Tefsir”, 55.

⁶⁹ Hennad b. es-Serî, *Zühd*, thk. Abdurrahman Abdurrahman Firryavi (Kuveyt: Daru’l Hulefa, 1406) 48; İbn Ebi’d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 28.

⁷⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim, *Müstedrek ale’s Sahihayn mea Talhıs ez-Zehebi*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Daru’l Kutubü’l İlmiyye, 1411/1990), 3244. Zehebi, sahih olduğunu söylemiştir. bk. Hâkim, *Müstedrek*, 2/349.

⁷¹ Hennad, *Zühd*, 45.

⁷² Yar. 2:8-9.

⁷³ el-İnfitâr 82/13; el-Mâide 5/65; Yûnus 10/9; el-Hâc 22/56; el-Lokmân 31/8-9.

⁷⁴ el-Mâide 5/65.

⁷⁵ bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 1072.

⁷⁶ Topaloğlu, “Cennet”, 7/376.

devamlı olan bahçeler anlamına geldiği söylemiştir.⁷⁷ Mâtürîdî (ö. 333/944), Naim cennetleri hakkında şöyle demiştir: “Bütün cennetler nimet içindedir (naim’dir). Allah hangi şeye nasıl isim vermek isterse öyle isim verir. Bu yüzden birine naim demiştir, öbürüne Firdevs, birine me’va, diğerine adn demiştir.”⁷⁸

1.2.6. Cennetu’l-Me’va

Me’va; menzil, mekân, barınak anlamlarındadır.⁷⁹ Cennetu’l-Me’va ise sığınılacak, barınılacak cennet demektir.⁸⁰ Me’va, Kur’an’da 2 yerde geçmektedir. “*Me’va cenneti onun (Sidre’nin) yanındadır.*”⁸¹ “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için, yaptıklarına karşılık bir mükâfat olarak Me’vâ cennetleri vardır.*”⁸² Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), bu cennetin müminlere vaad edilen cennet olduğunu söylemiş, İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve Katâde (ö. 117/735) ise bu cennetin şehitlerin ruhlarının barınağı olduğunu ifade etmiştir.⁸³ Mâverdî (ö. 450/1058), Adn cennetinin yüce semada nebiler, sıddıklar, şehitler ve adil imamlar için, Me’va cennetinin ise dünyada şehitlerin ruhları için olduğu görüşünü zikretmiştir.⁸⁴

Bu ayetteki “*cennetü’l-me’vâ*” tamlamasını bazı âlimler müstakil bir isim olarak düşünmüşlerdir: Bu anlayışa göre tamlamayı “Me’vâ cenneti” şeklinde ve bir özel isim tarzında çevirmek gerekir. Fakat hâkim kanaate göre burada geçen sığınılacak, barınılacak yer anlamındaki me’vâ kelimesi cenneti nitelemektedir.⁸⁵ Bu sebeple, belirtilen tamlama, mealinde “huzur içinde kalacakları cennetler” şeklinde olmalıdır. Böylece Dâru’s-Selâm olarak tarif edilen cennetle aynı manada kullanılmış olmaktadır. Mekke’de inen surelerden olan Secde içerisinde cennetin huzur içinde kalınacak bir yer olarak zikredilmesi, muhatabın ihtiyacına göre cennetin vasfedilişine uygun düşmektedir.

1.3. Cennetlerin Sayısı

Cennet, meyve bahçelerini, meskenleri, sarayları barındıran kapsayıcı bir isimdir. Bu yüzden cennetler çoktur.⁸⁶ Kur’an’daki bazı ayetler, cennetlerin sayısı hakkında yoruma kapı

⁷⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/552.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Tevlâtü’l-Kur’ân*, 14/320.

⁷⁹ İbnü’l-Manzûr, “v-y-e”, 14/52.

⁸⁰ Hüseyin Yıldırım, *Kur’an’da Cennet ve Cehennem Tasvirleri* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 21.

⁸¹ en-Necm 53/13.

⁸² es-Secde 32/19.

⁸³ Mukatil, *Tefsiru Mukatil*, 3/451; Ebu Hayyan, *Bahrul Muhit fi’t Tefsir*, 10/13.

⁸⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-’uyun*, 2/382.

⁸⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 4/357.

⁸⁶ Muhammed b. Ebi Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hadi’l-ervah ila beledi’l-efrah* (Kahire: Tab’atü’l Medeni, 1978) 102; İbn Kayyim, *Cennetin Tasviri*, 46.

aramaktadır. “Rabbini huzurundan korkan kimse için çift cennet vardır.”⁸⁷ “Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.”⁸⁸ Bu ayetlerden anlaşılan, en az dört cennetin olduğudur. Yukarıda geçtiği üzere, oğlu şehit olan bir kadın, Hz. Peygamber’e, yavrusunun akıbetinden sorunca Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Ey Ümmü Harise, oğlun, cennetlerden bir cennettir. O en yüce Firdevs’in ashabındandır.”⁸⁹ Bu hadise göre cennetler çoktur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan eşyaları gümüşten dir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler de altındandır. Adn cennetindekilerin Rablerine bakmaları arasında Allah’ın önündeki kibriyâ perdesinden başka bir şey bulunmayacaktır.”⁹⁰ Bu hadiste ise cennetler dört ile sınırlandırılmıştır. İbn Abbas, cennetlerin sayısının yedi olduğunu söylemiştir. Bazı müfessirler de bu sayının sekiz, bazıları ise daha da fazla olduğunu söylemişlerdir.⁹¹ Ancak Kur’an’daki diğer cennet isimleri ve hadislerde geçen farklı cennet tariflerinden ötürü müfessirler konuyu çözmekte zorlanmışlardır. Mukâtil b. Süleymân’a (ö. 150/767) göre Kur’an’ın işaret ettiği gibi dört cennet vardır. Bunlar, Adn, Naim, Firdevs, Me’va cennetleridir. Bu dört cennetin içinde ise ağaç yaprağı ve gökteki yıldızlar sayısınca cennetler vardır.⁹² İbn Kayyim, cennetlerin sayısı konusunu ele almış, ancak net bir sonuca ulaşamamıştır.⁹³ Bu konuda kesin bir hükme varmaya ihtiyaç yoktur. Zira her ne kadar yukarıdaki izahlardan bazıları makul karşılanırsa bile Rahman suresinde Rabbinin makamından korkan kişilerin iki cennetle ödüllendirileceği vaat edildiğine göre diğer güzel amelleri işleyenlerin nasıl bir sonuçla ve kaç cennetle müjdelendiğini yalnız Allah bilir. O halde cennetlerin sayısı hakkında verilecek en doğru cevap, Allâhu a’lem demektir.

1.4. Kur’an’ın İndiği Dönemde Arapların Cennet İnancı

Yüce Allah, peygamberini gönderdiği sırada Araplar, farklı dinler üzerinde bulunuyor, bununla birlikte kendilerini Hz. İbrahim’in dinine nispet ediyorlardı.⁹⁴ Hz. İbrahim, ahirete inanıyor, Allah’tan cenneti istiyor, “Beni salihler arasına kat!”⁹⁵ ve “Beni, naim cennetlerine varis kıl!”⁹⁶ diye Allah’a yakarıyordu. Hz. İbrahim, MÖ 2100 yılında Irak’ta doğmuş, oradan Mısır, Suriye, Filistin ve Arap çöllerini davet amacıyla gezmişti.⁹⁷ Kur’an’ın inmeye başladığı

⁸⁷ er-Rahman 55/46.

⁸⁸ er-Rahman 55/62.

⁸⁹ Buhârî, “Cihad”, 14.

⁹⁰ Buhârî, “Tevhid”, 24.

⁹¹ Ebu Hayyan, *Bahrul Muhîr*, 1/181.

⁹² Mukatîl, *Tefsiru Mukatîl*, 4/203; Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-‘uyun*, 5/441.

⁹³ İbn Kayyim, *Hadi’l Ervah*, 102-105.

⁹⁴ Muhammed b. İshâk, *Sîratü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut; Dâru’l-Fikr, 1978), 120.

⁹⁵ eş-Şuara 26/83.

⁹⁶ eş-Şuara 26/85.

⁹⁷ Ebu’l-Ala el-Mevdûdî, *Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 399.

dönemden 2700 sene önce yaşamış Hz. İbrahim'in cennet bilgisi, yukarıdaki ayetlerden hareketle salih insanların yaşayacağı, nimetlerle dolu cennetler şeklinde tezahür etmektedir.

Cahiliye döneminde çeşitli inançlar olduğu gibi, aynı topluluğun içinde bile farklı görüşler olabilmekteydi.⁹⁸ Özellikle Kur'an'ın indiği dönem Arap inançları da çeşitliydi. Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'nin (ö. 355/966) bildirdiğine göre cahiliye Araplarının aralarında her mezhep ve dinden insanlar vardı. Kureyş'te zındıklık ve ta'til, Temim'de Mazdekizm ve Mecusilik, Gassan'da Yahudilik ve Hıristiyanlık, çoğunluğunda ise şirk ve putperestlik mevcuttu. Hatta bu kabilelerden olan Benî Hanîfe, undan bir ilah yapıp ona uzun süre tapmışlar, sonra kıtlık gelince putu kırıp yemişlerdi.⁹⁹

İçlerinde ahirete kesin inanmayanlar, bu konuda şüphesi olanlar, ahiret ile ilgili karışık inançları olanlar ve Hanifler olmak üzere 4 temel inanç sıralanabilir. Ahiret hakkında karışık inanç sahibi diyebileceğimiz kişiler, putlara tapmakla birlikte bir ahiret hayatının olduğunu da kabul ederek diğerlerinden ayrılıyordu. İlk dönem tarihçilerden Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), cahiliye inançlarına, örf ve edebiyatına hâkim biri olarak şöyle demiştir: “Arapların çoğu ölümden sonra dirilişe ve hesaba inanıyorlardı.”¹⁰⁰ Bu iddiasını da “beliyye” ile desteklemektedir. Beliyye, kişinin öldükten sonra bindiği hayvanının kabrinin başına getirilip başına bez örtüldükten sonra ayakları çapraz bağlanarak ölene kadar açlığa ve susuzluğa maruz bırakılmasıdır.¹⁰¹ Bunun amacı, öldükten sonra kişinin diriliş gününde bu hayvana bineceği inancındandı. Zira beliyye yapılmazsa kişi ba's günü yaya haşredilecekti. Muhammed b. Habîb (ö. 245/860) bu hususu bazı cahiliye şairlerinin şiirlerinden hareketle gerekçelendirmiştir. Bazı kişilerde bu inancın olması garipsenecek bir şey değildir. Zira kendileri de Hz. İbrahim'in dinini devam ettirdiklerini iddia ediyorlardı. Hz. İbrahim ise hanif bir Müslümandı. Ancak Makdisî, İbn Habîb'in “çoğu öldükten sonra yeniden dirilişe inanıyordu” cümlesini, kanaatimize göre yanlış olduğunu düşündüğü için “öldükten sonra yeniden dirilişe inananlar da vardı.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰² Çünkü yeniden dirilişe inananlar olsa da bunu Arapların çoğunluğuna şâmil olarak ifade etmek hatalıdır. Zira Kur'an'daki birçok ayet, onların çoğunun ahirete ve yeniden dirilişe inanmadıklarını ifade etmektedir.¹⁰³

⁹⁸ İbn İshâk, *Sîratü İbn İshâk*, 120.

⁹⁹ Mutahhar b. Tahir Makdisî, *el-Bed'u vet-Tarih* (Port Said: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, ty.) 4/31, 32.

¹⁰⁰ İbn Habîb, *el-Muhabber* 322.

¹⁰¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 323, İbrahim Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 190.

¹⁰² Makdisî, *el-Bed' ve 't-tarih*, 4/33.

¹⁰³ bk. Fussilet 41/7; el-En'âm 6/29; el-Câsiye 45/24; en-Nahl 16/38; el-İsrâ 17/49.

Cevâd Ali'ye göre, kıyamet günü ölümlerin haşri, mahşere yürümeleri ile ilgili cahiliye şiirinde çok fazla detay yoktur; ancak bazı şiirlerde bunun beliyye inancındaki, mezar başında kesilen hayvana binmek şeklinde olacağı söylenmiştir. Bazıları bu kabirlerin başında keçi, inek, vb. hayvanlar kesiyorlardı.¹⁰⁴ Bunlar, ahirete imanları için bir işaret olarak kabul edilebileceği gibi dünyada övünmek için ölünün yakınlarının yaptığı bir gösteri olması da mümkündür.

Cahiliyede döneminde yaşayan şair Cüreybe b. Üşeym şöyle demişti: “Ey Sa’d, eğer ölürsem, sana vasiyetimdir ki: Babanı, haşirde elleri ve ayakları üzerine sürünerek gelen bir yaya halde bırakma, sağlam bir deveye bindir babanı, kendi mirasından olan, Felaket günü haydi binin denildiği zaman...”¹⁰⁵ Yeniden dirilmeye inanan azınlık topluluktan olan muallaka şairi Züheyr b. Ebî Sülâmâ (ö. 609) ahiret inancını şöyle dile getirmiştir: “Ertelenir ve bir kitaba konulur, hesap günü için saklanır, ya da peşin olarak (bu dünyada) görülüp intikam alınır.”¹⁰⁶ Yine bu inancın izlerini cahiliye şairi Ahnes b. Şihab et-Teymî'nin (ö. 69/555) şu şiirinde de görmek mümkündür: “Bildim ki Allah, kulunu hesap günü en güzel amellerle mükâfatlandıracaktır.”¹⁰⁷ Bu şiirlerde bir ahiret inancı olduğu görülmektedir.

Bazı şiirler ve nakiller, onların ahiret inancının olduğuna işaret etmekle birlikte, tümünü kapsayan bir inanç olmaktan çok uzaktı. Nitekim Nebe suresinde de buna değinilmektedir. “*Birbirlerine neyi sorup duruyorlar? Üzerinde ihtilaf ettikleri o büyük haberi mi?*”¹⁰⁸ Müfessirler, bu ayetteki haberin kıyamet olduğunu ifade etmişlerdir. Kurtubî (ö. 671/1273), ayet hakkında farklı görüşleri naklettikten sonra kuvvetli olan görüşün onların sorularının ancak ölümden sonra diriliş hakkında olduğunu, bunun delilinin de Yüce Allah'ın: “*Şüphe yok ki hüküm verip, ayırt etme günü belirlenmiş bir vakittir.*”¹⁰⁹ ayetiyle onların ölümden sonra diriliş hakkında birbirlerine soru sorduklarını gösterdiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Nitekim onlar içinde ric'at inancına sahip olup ahireti tamamen inkâr eden topluluklar da vardı. Beliyye inancının bir yansıması olan ric'at, ölen kişinin tekrar dünya hayatına geri dönmesi inancıdır. İslam'ın başlarına kadar da bu ric'at inancı etkisini korumuştur.¹¹¹

Kur'an'ın ahiret sahneleri ile ilgili anlattığına itiraz eden müşriklerin durumları göz önünde bulundurulursa, ahiret tasvirlerinden bazılarına itiraz ettikleri, ancak birçok şeye itiraz etmemeleri, bazı araştırmacılar tarafından bu kavramlara cahiliyeden alışık oldukları şeklinde

¹⁰⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihu'l Arab kable'l İslâm*, (Beyrut: Daru's-Saki, 2001), 11/133.

¹⁰⁵ İbn Habib, *el-Muhabber*; Makdisî, *el-Bed'u vet-Tarih*, 4/31, 32; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 11/134.

¹⁰⁶ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 11/33.

¹⁰⁷ İbn Habib, *el-Muhabber*, 323.

¹⁰⁸ en-Nebe 1-3.

¹⁰⁹ en-Nebe 17.

¹¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, 18/334.

¹¹¹ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 11/143.

bir yorum yapılmış olsa da tarafımızca bu umumu kapsayan bir yorum olmaz. Yerleşik Araplar her ne kadar diğer inançlardan etkilense de bedevi kesim farklı inançlar başka insanlar görmüştü. Bu yüzden ahiret inançları hadarîlere göre neredeyse hiç yoktu. İslam’a giren birçok bedevi, cennette hangi nimetler olduğunu sormuşlardı. Bir adam Hz. Peygamber’e “Cennet’te at var mıdır?” diye sorunca Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah seni cennete koyarsa orada senin istediğin şekilde kırmızı yakuttan bir ata bindirilip dilediğin yere uçabilirsin.” Bir başka adam da “Cennet’te deve de var mı?” diye sordu...”¹¹² Bu gibi rivayetler bize, o dönemde cennet inancını bilmeyenler olduğunu gösterir.

O dönemdeki Yahudilerle Arapların aralarında geçen konuşmalarda ahiret hayatını inkâr edenlerin olduğu görülmektedir. Sahabeden Seleme b. Selâme b. Vakş’ın, risalet öncesinde, henüz küçük yaştayken yaşadığı bir olay, bu fikirde olanları bize haber vermektedir. Hz. Peygamber’in gönderilmesinden kısa bir zaman önce Yahudilerle Arapların olduğu bir mecliste bir Yahudi, cennet, cehennem, ahiret hayatıyla ilgili konulardan bahsedince orada bulunan insanlar Yahudi’ye hakaretler ederek bunların olacağını inkâr etmişlerdi. Yahudi, bunların olacağını söyleyince halk ondan bir işaret istemiş, Yahudi de Mekke ve Yemen tarafından çıkacak bir Nebi’nin geleceğini, bu peygamberin, kendisinin söylediklerinin aynısını ikrar edeceğini söylemiştir.¹¹³

Cahiliyenin bitip İslam’ın başladığı, risâletin tebliği döneminde Hz. Peygamber, yakın akrabalarını uyarması emredilince Hz. Peygamber akrabalarını çağırıp onları İslam’a davet ederken şöyle demişti:

“Ey Ka’b b. Lueyy oğulları, kendinizi ateşten kurtarın! Ey Haşimoğulları, kendinizi ateşten kurtarın! Ey Abdülmuttalib oğulları, kendinizi ateşten kurtarın! Ey Fatıma, kendini ateşten kurtar! Çünkü seninle olan akrabalık münasebetimi sürdürmekten başka Allah’tan hiçbir şeye gücüm yok.”¹¹⁴

Bu olay, cahiliye müşriklerinden bazılarında ahiret inancı hakkındaki malumatları olduğunu ifade etmektedir. Akıbette ateşe gidileceği bilgisi onlarda mevcut olduğuna göre cennet hakkında da malumatları olması gerekir. Araştırmalarımız neticesinde ise cehennem hakkında ön bilgileri olduğu ortaya çıkarken, cahiliye devrine ait cennet ile ilgili açık bir malumata rastlayamadık. İslam’ın başlarında yaşayan bazı kişilerin şiirlerinde cennetten

¹¹² Tirmizî, “Cennet”, 11. Tirmizî’deki rivayet, isnadı sebebiyle zayıf olmasına rağmen farklı isnatlarla takviye olarak hasen konumuna çıkmaktadır. Bk. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü’l-eḥâdîsi’ş-şâḥîḥa ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ* (Riyad: Mektebetü’l-Maarif, 2002/1422), 7/7.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaud vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 25/164-165.

¹¹⁴ Müslim, “İman”, 89.

bahsettikleri görülmele birlikte bunların Kur'an'dan etkilenip bunları söylemeleri de mümkündür. Ümeyye b. Ebi Salt, bunlardan biridir. Nitekim Hz. Peygamber, onun şiirlerinden 100 beyit dinlemiş, sonra da “Az kalsın Müslüman oluyordu” buyurmuştu.¹¹⁵ Ümeyye, şiirlerinde ahiret inancından, cennetten ve içindeki nimetlerden bolca bahsetmiştir. Tahtlar üzerinde oturan kişilerin canlarının çektiği her şeye kavuşacaklarını da anlatmıştır.¹¹⁶ Ancak Ümeyye, Tevrat ve İncil okuyan, bunlardan haberdar olan bir şairdi. Cahiliye döneminde var olan cennet inancına bir delil olarak sunulması doğru olmaz.¹¹⁷

Yahudilik hakkında Kur'an'ın haber verdiği “*Üstelik bir de onlardan her biri nimetler cennetine yerleştirileceğini mi umuyor?*”¹¹⁸ ayetlerinden yola çıkılarak bir cennet inancı olduğu yorumu yapılabilir. Ancak Mekkelilerin İslam davetinin başlarında cennet ve cehennemi duyup, “şayet olsa da bu fakirler yerine öncelikli olarak biz gideriz”¹¹⁹ diyerek bunu söylemeleri mümkündür. Bu yüzden bu izahlar, Mekkelilerde umumi olarak bir cennet inancının varlığına delil değildir.

1.4. Diğer İnançlarda Cennet

Kur'an'ın cennet inancını inceledikten sonra diğer dinlerin cennet inancını da incelemek fayda sağlayacaktır. Ancak dünyadaki bütün dinleri inceleme imkânımız bulunmamaktadır. Bu yüzden İslam ile benzerlik arz eden, semâvî dinler olarak adlandırılan Yahudilik ve Hristiyanlıkla sınırlı tutulmuştur. Çalışma esnasında Zerdüştilikle ilgili kitapları incelerken cennet tasvirlerinin İslam'a benzer olmasından dolayı Zerdüştiliğin cennet inancı da eklenmiştir. Bu bağlamda Yahudi, Hristiyan ve Zerdüştlükteki cennet inançlarını ana hatlarıyla inceleyerek kültürel öğelerin varlığını ve evrensel tarifleri incelemeye çalışılacaktır.

1.4.1. Yahudilikte Cennet

Yahudi inancında cennet, İslam'a benzer bir şekilde mevcuttur. Çoğunluğun kabulüne göre yükseklerde bir mekân olan cennet, farklı kademelerden oluşan çok büyük bir yer olarak tasvir edilmiştir. Cehennemde günahlarından arınanların gideceği nihai mükafat yurdudur. Ancak dünyadaki cennet ve ahiretteki cennet olarak iki farklı cennet algıları vardır. Bu dünyada bulunan cennet, iyilerin ruhlarının Mesîhî dönemin sonunda gerçekleşecek yeniden dirilme anına kadar burada kalacağı yerdir. Ahiret hayatında yaratılacak olan cennet ise yeniden

¹¹⁵ Müslim, “Şiir”, 1.

¹¹⁶ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 12/61-67.

¹¹⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 18/328.

¹¹⁸ el-Meâric 70/38.

¹¹⁹ Kehf suresindeki bahçe sahipleri kıssasında bir müşrik şöyle demiştir “*Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile bundan daha iyi bir sonuç bulurum.*” el-Kehf 18/36.

dirilişin ve hesabın ardından iyilerin ve cehennemde günahlarından arınanların yeni bir beden ve ruhla sonsuza kadar yaşayacakları nihaî mükâfat yerini ifade etmektedir. Yahudilerden birçok liberal grup, ahiret hayatını inkâr etmektedir. İnançsal bir zorlama olmayıp ırksal bir din olduğu için Yahudiler için bu inkâr, rahatsız edici bir durum oluşturmamaktadır.¹²⁰ Tevrat'ta cennetin tasvirini yapan en belirgin cümlelerin şöyle olduğunu görmekteyiz:

“Rab Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem’i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Adem’i oraya koydu”¹²¹

Kur’an bizlere diğer inançların ahirete bakış açılarından haber vermektedir. Bir ayette “*Yahudi ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler.*”¹²² şeklinde inançları açıklanmıştır. Yine Yahudiler, “Sayılı günler dışında bize ateş dokunmayacaktır.”¹²³ demişlerdir. Onlara göre her ne kötülük işlemiş olsalar da ancak sayılı günler azap görecekler, sonrasında cennete gideceklerdir.¹²⁴ Çünkü onlar, Allah’ın evlatları, sevgilileri olduklarını, bu yüzden de bir babanın evladına her ne kadar yaptığı suçlardan dolayı biraz kızsak bile sonunda onu affedeceğini, bu yüzden Yahudi olanların cehennemde sonsuza kadar kalmayıp ancak sayılı günlerde kalacağını, sonrasında ise cennete gideceklerini iddia etmişlerdir.¹²⁵ Bu bilgilerden hareketle, Yahudilerin cennete inandığı ifade edilebilir.

1.4.2. Hristiyanlık’ta Cennet

Hristiyanlık, Yahudiliğin kutsal metinlerini kabul ettiği için ahiret inancında Ahd-i Kadim’de yer alan inanç esasları devam etmektedir. Bu yüzden İncil’de çok detaya inilmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Dört İncil’de cennet kelimesi sadece 1 yerde geçer. Luka İncil’inde, çarmıha gerilen İsa ve yanındaki diğer mahkûm, haksız yere öldürülmek üzereyken İsa’ya beni de yanına al diye yakarmış, İsa ona “Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın.” demiştir.¹²⁶ Ancak diğer bölümlerde üslup olarak açıkça bu isimle anılmamasına rağmen metinlerin bağlamından sonsuz ateşin mukabilinde iyilerin mükâfatlandırılacağı göksel egemenlik olarak tanımlanmıştır. “Bunlar sonsuz azaba uğrayacak,

¹²⁰ Ömer Faruk Harman, “Yahudilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013),43/205

¹²¹ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Tevrat, Tekvin, 2/8-15

¹²² el-Bakara 2/111.

¹²³ el-Bakara 2/80.

¹²⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/90.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Tevlatu'l-Kur'an*, 1/194.

¹²⁶ Luk.23:42.

doğrular ise sonsuz yaşama kavuşacaklar.”¹²⁷ Cennete girmenin şartının ise iman olduğu şu cümleyle ifade edilmiştir: “Doğrusu, iman edenin sonsuz yaşamı vardır.”¹²⁸

Yine cennette şarabın olduğu da İncil’de anlatılmıştır. “Babamın egemenliğinde sizinle birlikte tazesini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden (şaraptan) bir daha içmeyeceğim.”¹²⁹ Kur’an’da olduğu gibi cennet ve cehennem, kullanıldığı yerlerde birlikte ve peşi sıra kullanılmıştır. Önceki ayetlerde cehennemliklerden bahsedip “Doğru kişiler o zaman Babalarının egemenliğinde güneş gibi parlayacaklar. Kulağı olan işitsin!”¹³⁰ diyerek sözü cennet ile nihayetlendirmiştir.

Cennet, bazen de Tanrı’nın Hükümrânlığı olarak adlandırılmıştır. “Şayet gözün senin suça girmene sebep oluyorsa onu çıkar at! Tanrı’nın Hükümrânlığına tek gözle girmen, iki göz sahibi olarak cehenneme atılmandan daha iyidir. Orada onları yiyen kurt ölmez ve ateş sönmez.”¹³¹ Luka İncil’inde İsa, fakirlere şöyle demektedir: “Ne mutlu size ey yoksullar, çünkü Tanrı’nın Egemenliği sizindir, Ne mutlu size açlık çekenler, doyurulacaksınız, ne mutlu ağlayanlar, güleceksiniz”¹³²

İncil’de cehennem için özellikle ağlayış ve diş gıcirtısı olacağı sık sık tekrarlanmıştır. “İnsanoğlu meleklerini gönderecek, onlar da insanları günaha düşüren her şeyi, kötülük yapan herkesi O’nun egemenliğinden toplayıp kızgın fırına atacaklar. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır.”¹³³ Genel olarak İncil’de sonsuz yaşam olarak tanıtılan cennet hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Aynı şekilde cehennem hakkında da yukarıda ifade edildiği şekilde birkaç özelliği verilmiş, sadece adından bahsetmekle yetinilmiştir.

Hristiyanlar, Dört İncil’in dışında Yeni Ahit’teki diğer mektupları da kutsal kabul etmektedirler. O mektuplarda da cennetten doğrudan bahsedildiği yerler vardı. Pavlus’un Korintliler’e yazdığı 2. mektubunda göğe kaldırılan bir Mesih izleyicisinin cennete götürüldüğünü söylemektedir.¹³⁴ Yine Pavlus’un mektubunda Tanrı’nın dilinden şu sözleri nakletmektedir: “Tanrı’nın kendisini sevenler için hazırladıklarını, hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak duymadı, hiçbir insan yüreği kavramadı.”¹³⁵ Vahiy bölümünde ise Efes Kilisesine hitaben

¹²⁷ Mat.25:46.

¹²⁸ Yuh.6:47.

¹²⁹ Mat.26:29; Mar.14:25.

¹³⁰ Mat.13:43.

¹³¹ Mar.9:47-48.

¹³² Luk.6:20-21.

¹³³ Mat.13:42, 13:50, 24:51, 25:30.

¹³⁴ 2Ko.12:3-4.

¹³⁵ 1Ko.2:9.

bir pasajda “Galip gelene Tanrı’nın cennetinde bulunan yaşam ağacından vereceğim” denilmektedir.¹³⁶

Ayrıca Apokrif metinlerde de cennetten sıkça bahsedilmekle birlikte çoğunluk tarafından kabul edilmediği için burada değinme ihtiyacı duymuyoruz. Fakat bu İncillerden Barnaba İncilinde, Kur’an ayetlerine benzer tasvirler bulunmaktadır. İçeriğinde konumuz olan cennet ve cehennem ile ilgili detaylı izahlar bulunmaktadır.¹³⁷

1.4.3. Zerdüştilikte Cennet

Zerdüştilik, Zerdüş’tün ve ondan sonra gelen 3 diğer peygambere inanan bir dindir. Avesta kitabına ve ateşin Allah’a yakınlaştırdığına inanırlardı.¹³⁸ Doğu İran’da kurulan Zerdüştilik, monoteist inanç temelli, cennet, cehennem, sırat, mahşer vb. gaybi inançlarına sahip bir dindir. Daha sonraları ise eski İran gelenekleriyle karışık bir din olarak Mecûsilik halini almıştır.¹³⁹ Zerdüştiliğe göre ahiret hayatında dirilişten sonra dürüstler ve günahkarların birbirinden ayrılacakları kıyamet günü gelecektir. Ahiret mahkemesinde, adalet terazisi (mizan) vardır. Günahların ağır gelmesi durumunda ruh, bir bıçak ağzı gibi daralan köprünün (sırat) üzerinden varlıkların zevk ve pişmanlıktan mahrum kaldığı Misvan-Gatu’ya (karışık yer-cehennem) gönderilir. Bütün insanlar ateş dolu nehri (sırat) geçecekler. Erimiş metalden oluşan nehir cehenneme akacak, orada bütün kötüler yok olacaklar. Eğer kişinin yaşam süresince yaptığı iyi eylemler terazide ağır gelirse ruhu cenneti hak eder ve güzel kızlar (huriler) tarafından karşılanır ve köprüyü (sırat) geçmesine yardım edilir. Bu nehir dürüst insanlar için taze süt olarak (kevser) görünecektir.¹⁴⁰

Dhalla’nın Avesta metinlerinden derleyerek oluşturduğu bilgilere göre Zerdüştlükte cennet tasviri şöyledir: “Cennet yüce, göz kamaştıran, en güzel kokuların olduğu ve en arzu edilen yerdir. Her nuru (ışığı), her iyiliği, tüm ihtişamı, her güzel kokuyu ve tüm neşeyi barındırır. Bu dünyadaki en yüksek ve en büyük rahatlık, zevk, neşe ve mutluluktan daha yüksek ve daha büyük rahatlık, zevk, neşe ve mutluluk vardır. Yokluktan, acıdan, sıkıntıdan ve rahatsızlıktan uzaktır. Aydınlık, çekicilik ve mutluluk doludur. Sınırsız, tükenmez, bozulmaz ve sonsuza kadar olan şeyler nasıl sınırlı, tükenen, bozulan ve yok olmaya mahkûm şeylerden üstünse, cennetteki saadet de aynı şekilde bu dünyadan üstündür. Bu dünyadaki en büyük

¹³⁶ Va.2.7.

¹³⁷ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, 6/279.

¹³⁸ Makdisî, *el-Bed’ ve’t-tarih*, 4/27.

¹³⁹ Şinasi Gündüz, “Mecûsilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/279-284.

¹⁴⁰ Mehmet Azimli, *Cahiliyye’yi Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016). 67; Gündüz, “Mecûsilik”, 28/279-284.

mutluluk ve zevk, cennetin ebedî saadetleriyle kıyaslanamaz. Reyhan gibi tatlı kokulu esintilerin sürekli bulunduğu cennette bu sayede her yere koku yayılır. Azamet ve güzellik öyledir ki, ruhlar maddi dünyada bu kadar mükemmel bir şey görmemiştir. Ahura Mazda'nın, baş meleklerin, meleklerin, koruyucu ruhların ve insanlık arasında en kutsanmış olanların ikametgahıdır.¹⁴¹

Zerdüşť öğretisindeki detayların Kur'an'ın ve hadislerin cennet tasviriyle çok benzer olması, Arap coğrafyasıyla Zerdüşť'ün yaşadığı İran coğrafyasının kültürel ve coğrafi özelliklerinin benzerliğiyle ilişkilendirilebilir. Ancak Kur'an'ın indiğı iklim, çöl özelliklerini barındırdığı için yapılan tarifler daha çok yerel örneklerle desteklenmiştir. Yine Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde, Kur'an'ın cennet tasvirine benzer ifadelerin olması, ortak bir kaynaktan gelmeleri ve yakın coğrafi ve beşerî kültürlerde teşkil etmelerinden dolayıdır. Nitekim Yüce Allah, şöyle demiştir: *“O sana kitabı, gerçeğın ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti, Furkan'ı da indirdi. Bilinmeli ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır.”*¹⁴² Ayeti açıkça ifade ettiğı üzere Tevrat ve İncil'deki bazı kısımları doğrulayıcı olan bölümler, Kur'an'da da bulunmaktadır, çünkü Kur'an'ı indirdiğı gibi Yüce Allah, Tevrat ve İncil'i de indirmişti. Bu yüzden içeriklerinin birbirine benzer olması makul bir durumdur.

¹⁴¹ Maneckji Nusservanji Dhalla, *History of Zoroastrianism*, (New York: Oxford University Press, 1938), 416; Nevfel Akyar, *Zerdüşťilikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 77.

¹⁴² Âl-i İmrân 3/3.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'IN CENNET TASVİRLERİNDE ARAP KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ

Bu bölümde tasvirin tanımı yapıldıktan sonra Kur'an'ın cennetin yapısal özelliklerini ve nimetlerinin tasvirini ele alacağız. Cennetin yapısal özelliklerini, zemini, iklimsel özellikleri, genişliği, kapıları, kokusu ve diğer özelliklerini inceleyeceğiz. Nimetlerini tasvir edişini incelerken de cennet ağaçlarının çeşitlerini, ağaçların gölgelerini, çadırlarını, oda ve köşklerini, tahtlarını, yiyecek ve içeceklerini, nehirlerini, cennet ehlinin takılarını ve cennet eşlerinin özelliklerini araştıracağız. Bu başlıkların her birinin altında, Kur'an'ın cennet tasvirinde niçin bunları kullandığı sorusuna cevap bulmaya çalışacağız.

Öncelikle tasvirin tanımına bakılacak olursa sözlükte “bir şeyi bir yana doğru eğmek, o şeye yönelmek, bir şeyi kesmek” anlamlarındaki *savr* kökünden türeyen tasvir “bir şeye biçim vermek, resmini yapmak, bir şeyi ince ayrıntılarıyla anlatmak” demektir.¹⁴³ Arap edebiyatında daha çok vass ile ifade edilmiştir. Arap edebiyatçısı İbn Reşik'e (ö. 456/1064) göre çok az bir kısmını istisna tutarak şiirin tasvirden ibaret olduğunu ifade etmiş, vass ve teşbih arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: “Vass, hakikatin haberidir, teşbih ise mecazi, temsili anlatımdır. Vassın (tasvirin) en güzeli, bir şeyi neredeyse dinleyici tarafından görülebilecek şekilde anlatmaktır.”¹⁴⁴

Tasvir, kelimeler ile anlatılan bir konunun zihinde canlanması için onu resmetmektir. Bu şekilde kullanılan metot, anlatılan konunun akıllarda belirmesi ve netlik kazanmasıdır. Anlamanın kolaylaşmasını sağlayan tasvir, Seyyid Kutub'un (ö.1966) ifadesine göre, “Kur'an'ın tümünde temel üsluptur.”¹⁴⁵ Çünkü Allah'ın nimetinin ve cezasının mahiyetini kavramak, bizim algımızın çok üstündedir.¹⁴⁶ Bu yüzden Allah, mesajını beşerin algısına uygun olarak indirmiştir. Çünkü insanlara anlayacakları dilden konuşmak, iletişimin olmazsa olmazlarından.

Görünmeyen ve gaip olan olayları anlatmak için iki yol kullanılmaktadır. Betimleyici hayal (descriptive dream) veya yaratıcı hayal (imaginative dream). İlk anlatım, görülen şeylerin bazı özelliklerini abartarak da olsa yine bilinen ile kıyaslamasını sağlarken, diğer anlatım ise yaratıcı zekayı gerektiren bir algının semeresidir. Cahiliye dönemi Arapları, daha çok ilk bahsettiğimiz tasvir yöntemini kullanmıştır. Özellikle o dönemin Arapları, gördüğü ve hissettiği

¹⁴³ Hüseyin Elmalı, “Tasvir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/135-136.

¹⁴⁴ Ebû Ali Hasen b. Reşik el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-'Umde*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1401/1981), 2/294.

¹⁴⁵ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. İsmail Aslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 1999), 53.

¹⁴⁶ Makdisî, *el-Bed' ve't-tarih*, 1/191.

şeylerden bilgi edinir, üzerine de biraz yeni bilgiden ilave eder, böyle öğrenir. Zira, Arap aklı sınırlıdır, yeni bilgi edinmesi çok az olduğu için aklını ve hayal gücünü geliştirme ihtiyacı hissetmez.¹⁴⁷ Sözelimi bir bedevi ömrünü çadır, deve, hayvanlar, kum, güneş, yıldızların net görüldüğü gökyüzü arasında geçirir. Dedesinin hayatı nasıl ise torununun hayatı da aynı şekilde devam etmiştir. Bedeviye nispetle yerleşik Araplar, ticaret yardımıyla diğer bölgelerden bilgi ve kültür akışı sağlayabilmiştir. Ancak Araplar, genellikle başkalarının bilgilerine de ihtiyaç hissetmediği için kültür akışı sınırlı kalmıştır. Diğer bölgelerin halklarıysa nispeten daha farklı bilgilere ulaşabilmiş, bu bilgiler, onların destanlarındaki abartılı hayal güçlerini desteklemiştir. Öyle ki bazı kahramanlarına tanrısal özellikler vermişlerdir. Ancak Araplarda bunlar çok daha sınırlı kalmıştır. Bu yüzden Allah, cenneti tasvir etmek için Arap aklının alışık olduğu örnekleri vermiş, böylece onların hayallerindeki daha da ziyadeleştiren örneklerle tasvir ederek onları cennete teşvik etmiştir.

Kur'an'ın cennet ve cehennem konularında tasvir metodunun kullanılması, vahyin yöneltildiği ilk nesil için sahnelerin akıllarda canlanması, neler ile karşılaşılacağına bilinmesi ve ona göre bir davranış sergilemesi açısından Kur'an'ın etkili bir üslubudur. Zira duyularla algılanamayanlar, tecrübe edilene teşbih edilerek bahsedilen meselenin anlaşılması hedeflenmiştir.

Kur'an üslubunda tasvir metodunun kullanılması denilince akla gelen isim Seyyid Kutub tasviri şu şekilde açıklamaktadır:

“Tasvir Kur'an üslubunda tercih edilen bir araçtır, zihni manayı, psikolojik durumu, hissedilen olayı, görülen sahneyi, insan örneğini ve beşerî tabiatı hissedilir ve tahayyül edilir şekilde sunulur. Sonra resmettiği tabloyu müşahhas yaşantıya veya devir halindeki harekete çevirir. Bir de bakmışsın ki o zihni mana bir realite veya hareket, psikolojik durum bir levha veya bir sahne, insan örneği canlı, somut bir varlık ve beşerî tabiatıta görülen bir cisim halini almış. Olaylar, sahneler, kıssalar ve görüntülere gelince sanki tasvir birden bunları içinde hayat, hareket olan hayal gücünde canlanan belirgin varlıklara çevirir. Artık kelimeler burada hayatın hikâyesi değil, hayatın kendisidir.”¹⁴⁸

Mâtürîdî, tasvirin önemini “Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşüp parçalanmış ve kuşların kapıştığı veya rüzgârın uzak bir yere savurduğu kimse gibidir.”¹⁴⁹ ayetinde şöyle izah etmiştir: “Allah'a şirk koşmak, gökten yere düşüp parçalanmaktan çok daha büyük bir cürüm olmasına rağmen Cenabı Hak, şirk koşturmayı, gökten düşmeye benzetmiştir. Çünkü

¹⁴⁷ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 52,53.

¹⁴⁸ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 113.

¹⁴⁹ el-Hac 22/31.

Arapların gözünde en korkunç şey, yedi kat gökten düşmektir.”¹⁵⁰ Görüldüğü üzere şirk daha büyük bir günahdır, gökten düşmek her ne kadar kanı donduran bir olay olsa da müşrik birinin ahiretteki akıbetine kıyasla çok küçük kalmaktadır. Ama Arapların anlaması için bu kadar büyük bir olay bile tasvir ve takrîb yöntemiyle yakınlaştırılıp çevreden örneklerle anlatılmaya, tasvir edilmeye çalışılmıştır. Nitekim İbn Kuteybe (ö. 276/889) “Allah’ın bu örneklemeleriyle murat ettiği şeyler, onlar (Araplar) katında bilinip anlaşılıyordu.”¹⁵¹ demiştir. Bu yüzden Allah’ın ne murat ettiğini anlamak için bu mesajların muhatapların zihninde nasıl karşılık bulduğunun anlaşılması gerekir. Kur’an’ı sağlıklı biçimde anlamamanın en temel yolu, vahyin nazil olduğu tarihsel süreci ve ilk hitap çevresini anlamaktan geçer.

2.1. Cennetin Yapısal Özellikleri

Kur’an’da inanan müminler için vad edilen ebedi saadet yurdu cennet hakkında ayetleri incelediğimizde sadece ihtiyaç olduğu kadar bahsedilmekte, onun bütün özellikleri verilmeden cennetten haber verme şeklinde olduğunu görmekteyiz ki zaten Kur’an’ın da amacı budur ve vermek istediği asıl mesaj da budur. Ayet ve hadisler ışığında cennetin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

2.1.1. Cennet Tasvirinin Genel Özellikleri

Kur’an, cennet figürlerini anlatırken Arap algısına göre anlatır. Bu anlatılar özellikle çöl sıcağında yaşayan bedevilere özgüdür. Örneğin cennet tasvirleri ve cennet isimlendirmeleri bağlamında Araplar açısından çok değerli bir varlık olan nehirlerden bahsedilir. Ancak her gün yağmurun yağdığı tropikal ormanlarda yaşayan için bu anlatım gönlün rağbete ettiği şeylere muvafık olmayacaktır. Kur’an, o günkü Arapların en güzel gördüğü şeyler üzerinden mesajını ulaştırmıştır. Başka bir ifadeyle, Allah Teâlâ sünnetullah gereği ilk muhatapların hem dillerini hem de zihinlerini dikkate almıştır. Onları iman lehine ikna etmek için bildikleri ve sevdiklerinden hareketle cenneti, bildikleri ancak hoşlanmadıklarından hareketle cehennemi tasvir etmiştir.¹⁵² Kur’an kutuplardaki bir insana nazil olsaydı elbette kullanılan figürleri farklı olacaktı.¹⁵³ İlâhi vahiy, muktezâ-i hâle uygun, vâkıâyâ muvafık olarak inmiştir.¹⁵⁴ Mekke dönemiyle Medine arasındaki kültür ve alışkanlıkların farklı olmasından dolayı surelerde verilen örnekler çeşitlilik arz etmektedir. Ancak evrensel yönleri her dönemde vurgulanmıştır.

¹⁵⁰ Mâtürîdî, *Tevîlatü'l-Kur'an*, 14/324.

¹⁵¹ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tevîlu Müşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1973) 49.

¹⁵² Bu ifadeler, Dr. Yusuf Topyay'a ait olup kendisine teşekkür ederim.

¹⁵³ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 80, 81.

¹⁵⁴ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 135.

Makdisî'ye göre, cennetin bütün vasıfları şu ayette toplanmıştır: “*Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.*”¹⁵⁵ hadis olarak da şu kutsî hadiste toplanmıştır: “Ben iyi kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden bile geçirmedeği birtakım nimetler hazırladım”¹⁵⁶ Makdisî devamında şöyle demiştir: “Bu yüzden tasvir edenin tariflerinin hepsini anlamak bir yana, bazısını bile tam manasıyla anlamak mümkün değildir.”¹⁵⁷

Mâtürîdî'ye göre, cennetin nimetlerinin suyla ilişkili çeşitli şekilde tarif edilmesinin, dünyada insanların değişik istek ve arzularına göre olma ihtimali vardır. Onlardan bir kısmı kaynak suyuna rağbet eder ve akarsuya bakarak haz alır, bir kısmı akan nehre rağbet eder. Bu sebeple Allah Teâlâ bir kere su kaynağından bir kere de nehirlerden bahsetti. “*zemininden nehirler akan cennetler*”¹⁵⁸ ayette olduğu gibi. Nitekim dünyada insanların rağbet ettikleri şekilde bir kere çadırlardan ve kubbelerden, bir kere odalardan ve türlü türlü yaygılar ve mefruşattan, küplerden, testilerden, cariyeden, hizmetçiden ve diğerlerinden bahsetti. Bazıları bir şeye, diğerleri öbürüne rağbet edebilir. Dolayısıyla Allah, ayetlerde dünyada insanların rağbet ettikleri her şeyi zikretti ki, insanları rağbet ettiklerine ulaştıracak amellere sevketsin.¹⁵⁹ Bu ayetlerde karışık olarak verilmiş olan nimetlerden bahsetmekteki asıl amacın, ayetlerin indiği ilk muhatapların içinde bulundukları hallere uygun örneklerle rağbetlerini ahirete yönlendirmektir. Örneğin Mekke dönemindeki ayetlerin cennet beklentilerine güzel huriler ile örnek verilirken Medine döneminde bu kavram, ekonomik imkanlar daha iyileşince evlenen kişilere yönelik olarak *tertemiz eşler* şeklini almaktadır. Yine ilk dönemlerde çadırlar, sonraları yerini köşklere bırakmıştır. Bunu, hadislerde daha net görmek mümkündür. Örneğin, Allah için bir mescit inşa eden kişiye, Allah'ın da cennette o kişi için, dünyada yaptığı mescidin bir benzeri ev yapacağı bildirilen hadise¹⁶⁰ bakılabilir. Bu hadiste mescit inşa etmekten bahsedilmektedir. Ancak Mekke döneminde böyle bir şeyin imkânı yoktur. Zira açıktan ibadet, çok zor yapılmaktaydı, çoğunlukla evlerde namazlar kılınıyor veya belirli adresler belirlenerek cemaatle namazlar o adreslerde kılınıyordu. Fakat Medine'ye hicretten sonra kavuşulan inanç özgürlüğü olunca, uzak mahallelerdeki yaşlılar için mescit inşa etme gereksinimi duyuldu. Bu hadisin sebebi vürudu, vürut zamanını tespitite bizlere hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Bu

¹⁵⁵ ez-Zuhruf 43/71.

¹⁵⁶ Buhârî, “Bed’u’l Halk”, 8. İbn Mace, “Edeb”, 39; İbn Ebi’-d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*,3; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 97, 109, 110, 112, 113.

¹⁵⁷ Makdisî, *el-Bed’ ve’t-tarih*, 1/191.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/25.

¹⁵⁹ Mâtürîdî, *Tevilâtü’l-Kur’ân*, 8/49.

¹⁶⁰ Müslim, “Zühd”, 3.

yüzden insanların mizaçları farklı olsa da ayetlerde cennet nimeti olarak seçilen örneklerde gelişigüzelikten öte muhatapların algısına en uygun örnekler seçilmiştir.

Cennet tasvir edilirken Arapların alışık olduğu eğlence kültürüne sıkça atıflar yapılmıştır. Allah, o günkü Arapların nezdinde değerli olan ve zevklerine hitap eden öğeleri cenneti nitelerken kullanmıştır.¹⁶¹ Bu tavır, Kur'an'ın tamamında görüldüğü gibi bazı surelerin içeriğinde daha da belirgin olarak târif edilmiştir. Örneğin Zuhuruf suresinde peşi sıra gelen 5 ayette bu detay özet olarak şöyle göze çarpar. “*Orada korku ve hüznün yoktur, cennete eşleriyle birlikte muhteşem bir karşılama ile girilecektir, altın tepsilerde ve kadehler etraflarında dolaştırılacak, çeşitli meyvelerin afiyetle yenildiği, canlarının çektiği, gözlerin zevk aldığı ve sonsuza kadar kalınacak bir yerdir.*”¹⁶² Ayetlerde cennet tasviri çok net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. İhtişamlı bir eğlenceye katılan çiftleri, muhteşem bir karşılama töreninin ardından içeri alınırken hizmetçilerin gelen misafirlere altın tepsiler içinde içkilerin sunulduğu, yapılan ikramlar ve ortam süslemeleri, afiyetle yenilecek meyvelerin olduğu bir ortamdır. En güzel yanı ise buraya belli bir süre için değil sonsuza kadar kalıcı olarak yaşanılacak bir yurttur. Osmanlı müfessirlerinden Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), bu ayetler için şöyle demiştir: “Bu, lütfun tamamlanması ve sevincin kemale ermesidir. Çünkü geçici her nimet, yok olma korkusunu kaçınılmaz olarak beraberinde taşır.”¹⁶³ Razi de bu ayetlerdeki belirgin tasvirler için şöyle demiştir:

“Araplar, yeme, içme ve meyve bakımından sıkıntı içinde idiler. İşte bundan ötürü, onların arzularını iyice çekmek ve onları dine sevk edecek hususları kuvvetlendirmek için, onlara bu gibi nimetleri lütfedeceğini tekrar tekrar bildirmiştir.”¹⁶⁴

İşte bu nimetlerin bu şekilde zikredilmesi, zevkin kemâlini engelleyen kötülükleri onlardan uzaklaştırması, Allah'ın ayetlerindendir.¹⁶⁵ Cennet meyvelerinin dünyadakilerle benzerlik arz etmesi, insan zihninin yapısıyla doğrudan ilgilidir. İnsan, hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyi tasvir edilmeden anlayamaz. “Cennet nimetleri için, dünyada bilinen nimetlerden, nar, hurma, kuş eti, zencefil, kâfur, misk, sedir, yastık serilmiş döşemeler, kadehler, atlas ipekler, inci vb. birçok çeşit sıralanmaktadır. İlâhi vahyin inişini yönlendiren hikmet, ahiret hayatının niteliklerinin, insanların dünya hayatındaki alışık oldukları şeyleri çağrıştırmasını

¹⁶¹ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 69.

¹⁶² ez-Zuhuruf 43/68-73.

¹⁶³ Muhammed b. Muhammed Ebüssuud, *İrşâdü'l-'akli's-selîm* (Beyrut: Daru İhyau't-Türasi'l-Arabi, ts.) 8/54; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Daru's-Sâbûnî, 1417/1997) 3/153.

¹⁶⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19/545; Şemseddin Hatib Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*, (Kahire: Matbaatu Bulâk, 1285) 3/573; Karaman vd., *Kuran Yolu*, 4/785.

¹⁶⁵ İbn Kayyim, *Hadi'l-ervah*, 179.

gerekirmiştir. Çünkü insan zihni, görmediği ve duyularına uygun tasvir edilmeyen şeyi anlayamaz.”¹⁶⁶

Kur'an'ın cennet tasvirinde Arapların bildiği şeylerden örnekler verilmesi, diğer insanlardan ayrı olarak sadece Arapların hoşlandığı şeylerin cennette olacağı, dolayısıyla Arap yöresel kültür ve folkloruyla bezeli bir cennet telakki edilmemelidir. Çünkü evrensel tasvirler de bulunmaktadır. Ancak Kur'an ayetlerini Arap merkezli okuma girişimi tarih boyunca hep var olmuştur. Misal olarak müfessir Vâhidî, Kur'an'ın helallerini ve haramlarını Arapların tabiatının hoş gördüğü şeylere bağlamış, Arapların güzel gördüğü her şeyin helal, Arapların iğrenç gördüğü her şeyin de haram olduğunu, müfessirlerin görüşü olarak nakletmiştir.¹⁶⁷

Mekki surelerin cennet tarifi, Medeni surelerden farklı olmakla birlikte Mekki olanlar da kendi içinde farklıdır. Açık davet ve beraberinde işkenceler başladıktan sonraki inen surelerin cennet tarifleri ile ilk dönemin cennet tarifleri farklıdır. Risaletin farklı dönemlerinde yapılan cennet tasvirlerinin, Müslümanların yaşadığı ortama, şartlara göre değişiklik arz ettiği görülmektedir. İlk inen surelerde cennetin varlığından bahsedilmekle birlikte detaylı tasvirler yapılmamış, psikolojik işkencelerin başladığı dönemlerde tasvirler artmış, maddi işkenceler ve saldırılar şiddetlendiğindeyse cennet tasvirleri, tüm detaylarıyla Müslümanların dünyada yaşadığı sıkıntıların olmadığı bir huzur yurdu olarak teşekkül etmiştir. Medine dönemine gelindiğindeyse Mekke'ye nispetle daha rahat bir ortam olduğu için tasvirlerdeki detaylar azalmış, cennetin genel özellikleri zikredilmiştir.

2.1.2. Yapısı

Cennet tasvir edilirken yeşillikler içinde bir yaşam, ravzalar, yüksek bahçeler ve gölgeliklerin olacağı haber verilmiştir. “İman edenlerin ravzada mutlulukla hayat süreceği”¹⁶⁸ haber verilir. Ravza, Araplar nezdinde en hoşlarına giden mekandır. Çünkü yağmur alan, bol yeşillikli, otlakları bulunan, yükseklerde, manzaralı ve esintili bostanlara ravza denir.¹⁶⁹ Yüksek tepelerdeki yeşillikler ve bol suyu bulunduğu için cennet, ravzaya benzetilmiştir.¹⁷⁰ Şair A'sâ şiirine bu ravzayı konu almış, “Ravza nedir, Hazin ravzası, / sulak, yeşillikli, üzerine yağmurun yağdığı yeşil bir yoldur”¹⁷¹ şiirde geçen Hazin ravzası, meliklerin develerinin güdüldüğü yüksek yeşillikli Beni Esed yurdunda bir ravzadır.¹⁷² Cennet, özellikle bedevi halkın çokça

¹⁶⁶ İzzet Derveze, *et-Tefsirul Hadis* (Kahire: Daru İhyai Kütübü'l-Arabiyye, 1383), 6/148.

¹⁶⁷ Vâhidî, *et-Tefsîrû'l-basîf*, 2/156.

¹⁶⁸ er-Rûm 30/15.

¹⁶⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyun*, 4/302

¹⁷⁰ Vahidi, *et-Tefsîrû'l-basîf*, 4/417.

¹⁷¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyun*, 4/302; Vahidi, *et-Tefsîrû'l-basîf*, 4/417; İbnü'l-Manzûr, “hazene”, 13/113.

¹⁷² İbnü'l-Manzûr, “hazene”, 13/113.

sevdigi bu ravzalara benzetilmiştir. Çünkü cennetin güzelliğinin anlatılması için onların nezdinde en güzel olan bahçeleri hatırlamaları yetecektir. Şûrâ suresinde iman edenlerin, “ravdâti’l cennât”¹⁷³ içinde olacakları haber verilmektedir. Ravza ve cennet, aynı anlamlarda kullanılabilmektedir. Ancak ravza, özellikle meyve bahçesi, bostan¹⁷⁴ veya vadi içindeki su havuzu ve etrafındaki yeşillikler içinde bulunan sulak alan¹⁷⁵ için kullanılırken cennet, yeşillikli bahçe için kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Basralı dilci Ebu Zeyd (ö. 215/830) bir yerin ravza olması için sedir ağaçlarıyla dolu ve Bağdat büyüklüğünde bir bölge olması gerektiğini söylemiştir.¹⁷⁷ Buna göre ayette cennet tasviri hem vadilerde sevilen yeşillikler içindeki meyve bahçeleri, hem de etrafının yeşilliklerle dolu olduğu bölge için kullanılmış olmaktadır. Böylece mana güçlendirilmiştir.

Kur’an, cennetlerin isimlerinden bahsederken isim ve müsemma uyumuna da dikkat ettiği görülür. Misal olarak Adn cenneti hakkında şöyle denilebilir “Adn cennetiyle ilgili anlatılanlar, zamanın Arap kültüründeki lüks hayat tasavvuruna göre yapılmış bir cennet tasviri olup, asıl anlatılmak istenen insanların mutlu hayattan ne anlıyorlarsa orada o hayata kavuşacaklarıdır.”¹⁷⁸

İzzet Derveze de (ö.1984) Adn cennetleri için şöyle demektedir: “Bu cennet, tarifi ve isim olarak dünyadaki Aden bölgesini çağrıştırmaktadır. Tarihte Aden, yeşillikleri, bahçeler, bostanlar ile meşhur olduğu için Adn isminin bu bahçelerden türemiş olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü bu Aden bölgesi, risalet öncesinde Araplar tarafından tanınan ve bilinen bir yerd. Allah müminleri ahirete rağbet ettirmek için onların bildikleri şeyler ve dünyalık alışkanlıkları ile tavsif etmiştir.”¹⁷⁹ Arap kültüründe güzelliğiyle ve yeşilliğiyle nam salmış Aden bahçelerinin Kur’an’ın cennet tasviri için seçilmesi, bizler için gayb olan cennetin, bilinen ve şahit olunan güzelliklere benzetilmesidir.

Hadislerde de cennetin toprak yapısı hakkında bazı yerel detayları görmek mümkündür. Ebu Zer, Resulullah’ın (s.a.v) şöyle dediğini anlatırdı: “Cennete alındım onda inci kubbeler vardı, toprağı da miskti.”¹⁸⁰ Bir başka zaman ise İbn Sayyad’a Hz. Peygamber, cennetin toprağı nedir diye sormuş, İbn Sayyad beyaz has un ve misk olduğunu söylemiştir.¹⁸¹ Yahudiler, Hz. Peygamber’e cennetin toprağından sormaya gelince Hz. Peygamber has un olduğunu söylemiş,

¹⁷³ eş-Şûrâ 42/22.

¹⁷⁴ Sa’lebi, *El-Keşf ve’l-beyân*, 21/121.

¹⁷⁵ İbnü’l-Manzûr, “revada”, 7/163.

¹⁷⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/168.

¹⁷⁷ İbnü’l-Manzûr, “revada”, 7/163.

¹⁷⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu*, 3/286.

¹⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, 2/335.

¹⁸⁰ Buhârî, “Salah”, 1; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 107.

¹⁸¹ Müslim, “Fiten”, 19; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 159.

Yahudiler ise, “ekmektendir” şeklinde cevap vermişlerdi. Hz. Peygamber de “has undan yapılan ekmektir” şeklinde açıklamıştır.¹⁸² Cabir b. Abdullah da cennetin toprağı beyaz has un olduğunu söylemiştir. Bu tariflerin özellikle unun zor bulunduğu bir dönemde yapılmış olması, cennet tarif edilirken ihtiyaç duyulan şeylerin orada fazlasıyla olacağı mesajını vermek için olduğunu çağrıştırmaktadır. Zira kepekli un bile bulmanın zor olduğu hicazda kepeksiz, saf bir unla dolu bir cennet, nefislerin rağbetine hitap eden bir teşvik içermektedir. Hicaz’da buğday yetiştiriciliğı, birkaç bölge dışında, iklimin veya toprağın uygun olmaması nedeniyle dar bir düzeydeydi. Mekke, hububatını, özellikle ununu Taif tarafından satın alıyordu.¹⁸³ Bu bilgiler göz önünde bulundurulunca cennette bu nimetlerin vaat edilmesi daha da anlamlı olmaktadır.

Sahabîler, bazen cennetin detayını öğrenmek için sorular sormuşlar, hatta duvarları, yapı malzemelerini gündeme getirmişler, Hz. Peygamber de “bir tuğlası altın, bir tuğlası gümüş ve harcı misktir. Toprağı safran, çakılları incidir. Kim oraya girerse bereketlenir, ümitsizliğe kapılmaz, elbisesi yırtılmaz, gençliği yıpranmaz.”¹⁸⁴ “Cennet altından ve gümüşten bina edilmiştir”¹⁸⁵ şeklinde açıklamıştır. Başka bir rivayette ise duvarlarının altın ve gümüş olduğu¹⁸⁶ anlatılmıştır. Bir diğer rivayette “İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içlerindeki şeyler gümüştedir.”¹⁸⁷ Bu tariflerde dönemin en güzel madenleri olan altın ve gümüş kullanılarak cennetin toprağı, içindeki eşyaları hakkında bir tasvir yapılmıştır. Bu tariflerle onların en güzel eşyalardan bildikleri şeylerin cennette “kum gibi” çok olduğu vurgulanmış ve rağbetlere hitap edilmiştir.

2.1.3. İklimsel Özellikleri

Cennetin ikliminin ılıman olacağını Yüce Allah bizlere haber vermiştir. “*Orada ne yakıcı güneş görürler ne de zemheri (dondurucu soğuk).*”¹⁸⁸ Ancak burada bu ifadenin bir mübalağa olduğu gözden çıkarılmaktadır. Çünkü Arap şiirinde zemheri kullanılırken daha çok mübalağa ile kullanılmıştır. A’sâ’nın şu şiirinde bu mübalağayı görmek mümkündür: “*Cibinliklerle örtülmüş küçük kızlar gibidir/ ne soğuk görür ne sıcak.*”¹⁸⁹ Kelimelerin kullanımı dikkate alındığında uygun iklim şartlarını ifade eden bir deyim olduğu anlaşılır. Buna göre yukarıdaki ayetin manasının da mutedil bir ilkbahar havasıdır. İbn Mesud, cenneti şöyle tarif

¹⁸² Tirmizî, “Tefsirul Kur’an”, 70; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 159.

¹⁸³ Lütfi Abdülvehhab Yahya, *el-Arab fi usuri’l-kadime* (İskenderiyye: Daru’l-Marife el-Camiyye, ts.), 304; Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur’an*, 59.

¹⁸⁴ Tirmizî, “Sıfatul-cenne”, 2; İbn Ebid Dünya, *Sıfatü’l-cenne*, 4,10; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 96. Mukbil b. Hadî, onun isnadının hasen olduğunu söylemiştir. bk. İbn Hadî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 1/521.

¹⁸⁵ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 236.

¹⁸⁶ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 237.

¹⁸⁷ Buhârî, “Tefsir”, 55; “Bed’ül Halk”, 8; Müslim, “Cennet”, 9.

¹⁸⁸ el-İnsân 76/13.

¹⁸⁹ İbnü’l-Manzûr, “zemhere”, 4/330.

etmiştir: “Cennet; ılıman, havası mutedil bir yerdir, içinde ne hararet vardır ne soğukluk, orada canların çektiği her şey vardır.”¹⁹⁰ Katade yazın hararetinin de kışın soğukluğunun da müminlere eziyet vereceğinden dolayı Yüce Allah’ın onları bunlardan koruyacağını söylemiştir.¹⁹¹ Seleften bazıları da şöyle demiştir “Allah, cenneti kışın özellikleriyle değil, yazın özellikleriyle tavsif etti.”¹⁹² Nitekim Razi de ayeti tefsir ederken doğru anlamının, cennetin havası bakımından sıcak ve soğuk olmayıp mutedil olduğu şeklinde açıklanabileceğini ifade etmiştir.¹⁹³

Mekke döneminin başlarında indirilen¹⁹⁴ İnsan suresi içerisinde yoğun bir cennet tasviri yapılmıştır. Bu surede cennetin tarif edildiği ayetleri göz önünde bulundurursak, altlarından ırmaklar akan, gözelerinde taze sular fışkıran, yemyeşil bahçeler ile adeta tüm tasvirleri ilkbaharı çağrıştırmaktadır.¹⁹⁵ Ancak olgunlaşmış meyveler, baharda değil çoğunlukla yazda olmakla birlikte dünyada yaz mevsimi de sıcaklığın en çok arttığı dönemdir. Ayetteyse güneşin sıcaklığının olmayacağı vurgulanmıştır. Buna göre cennet, bahar ikliminin güzellikleri ile yaz ikliminin güzelliklerinin bir arada olduğu bir yerdir. İlk dönemde muhatapları teşvik etmek için cennet, onların bildiği, özlem duyduğu şeyler ile tavsif edilmektedir. Sıcak iklimde yaşayan bu toplum için cennetin tarifinde bahar serinliği öğeler kullanılmıştır. Yine aynı surede cennetliklerin içeceğinden bahsedilirken “kâfur” ile karıştırılmış bir gözeden, pınardan içecekleri anlatılmıştır. Kâfur; içeceği soğutmak için kullanılan, hoş kokusuyla tat veren ve Arapların iyi bildiği bir baharattır.¹⁹⁶ Arap kültürüne hitap ederek, soğuk akan bir çeşmenin olduğu tarif edilmektedir. Bu da sıcak ülkede yaşayan ilk muhatapların cennete rağbet duymalarını sağlayacaktır.

2.1.4. Genişliği

Cennetin genişliği ile ilgili Kur’an’da iki ayette bilgi mevcuttur. “...Gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın.”¹⁹⁷ “Genişliği gökle yerin genişliği gibi olan cennete...”¹⁹⁸ Sure içinde cennetin genişliği için bir tanımlama yapılmış, “genişliği gökler ve

¹⁹⁰ Abdullah b. Mübarek, *Zühd ve'r Rekaik*, thk. Habibür Rahman el-Azami (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425), 534 (No: 1525); İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 40; Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 127.

¹⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/102; Sa'lebi, *el-Keşf ve'l Beyân*, 10/98.

¹⁹² Hasan b. Ali el-Fîyûmî, *Fethu'l Karibi'l Mucib alet-Tergîb ve't-terhib*, thk. Muhammed İshak Muhammed Ali İbrahim (Riyad: Darü's-Selam, 1439/2018), 15/42.

¹⁹³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/343.

¹⁹⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 6/549.

¹⁹⁵ Kara, *Kur'an'da Metafizik Bir Alem: Cennet*, 149.

¹⁹⁶ Ebû'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*, thk. Sami ibn Muhammed Sellame (Kahire: Daru't-Taybe 1999), 8/287.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/133.

¹⁹⁸ el-Hadîd 57/21.

yer kadar”¹⁹⁹ denilmiştir. Buradaki tanım, Arapların istiare sanatını kullanımlarına göre gelmiştir. Cennet, alabildiğine geniş ve enli, uçsuz bucaksız olduğu için gökler ve yerin uzunluğuna benzetilmiştir.²⁰⁰ Araplar, uçsuz bucaksız çölde yaşadığı için çok büyük mesafeler gitmelerine rağmen çölü bitiremezlerdi. Bu, onların dilinde bir deyim olarak kalmıştır. Çöl ortamından başka, okyanusların uçsuz görünümü de “deniz gibi” şeklinde bir deyim halinde kullanılmaktadır. Başka ülkelerdeyse çoğunlukla engebeli topraklar olduğu için böyle bir deyim kullanılmamaktadır. Çünkü yerellik olgusu, ülkelerin karakteristik özellikleri, halklarının dillerine etki etmektedir.

2.1.5. Kapıları

Kur’an’da cehennem 7 kapısı olduğundan açıkça bahsedilirken²⁰¹ cennet hakkında, sadece kapıları olduğu bilgisi verilmiş²⁰² fakat sayıları hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Rad suresinde Adn cennetleri için “melekler de kapıların her birinden onların yanına girerler.”²⁰³

Sad suresinde, peygamber davetini alaya alan, iman edenleri tahkir eden ve aşağılık reziller gören kişilerin ahiretteki karşılaşacakları azap tarif edilirken cennette bu aşağılanan sınıfın karşılaşacağı mükafat da tasvir edilmektedir. “Onlara, Adn cennetlerinin kapıları ardına kadar açılacak, içerde yaslanıp dayanmışlar, birçok meyve ve şarap istemekte olacaklar, yanlarında da bakışları sadece kocalarına yönelmiş yaşıtlar vardır.”²⁰⁴ Cennet tasvirinde kapıları kendileri için açılmış şekilde cennetin hazır olduğu, adeta dünyada zenginlerin lüks mekanlara gittiklerinde hizmetçilerin onlar için kapıları açmalarına benzer bir tasvir vardır. Bu şekilde anlaşılabilirliği gibi, dünyada kimse bu iman edenlere kapısını açmayıp bir yardımı bile çok gördüğü için kapılar hep yüzlerine kapanıyor, bu yüzden ahirette de cennetin kapıları ardına kadar onlar için açık olacak şekilde de anlaşılabilir. Razi, ayetin manasının böyle olabileceğini söyleyip şöyle tarif etmiştir: “Cennetlerde görevli melekler, o cennetin sahibini gördüklerinde, ona, o cennetin kapılarını açarlar ve onları, “selam” diyerek selamlarlar. İşte böylece o kişi, meleklerle çevrenmiş olarak, çok izzetli bir biçimde ve en güzel bir hâl üzere, oraya girer.”²⁰⁵

¹⁹⁹ Al-i İmran 3/133.

²⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, 4/376.

²⁰¹ el-Hicr, 15/44.

²⁰² Cennetin kapıları için bk. er-Ra’d 13/23-24; Sad 38/50; Zümer 39/73.

²⁰³ er-Ra’d 13/23-24.

²⁰⁴ Sâd 38/50-52.

²⁰⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19/98.

Bazı hadislerde cennette sekiz kapının olduğu²⁰⁶ haber verilmiştir. Resulullah (s.a.v) cennetin kapılarını şöyle tarif etmiştir: “Cennette kapılar vardır. O kapılardan biri Reyyan olarak isimlendirilir ve ona ancak oruçlu olanlar girer.”²⁰⁷ Hadisin başka bir tarikinde kapıların sayısı da verilmiştir: “Cennette sekiz kapı vardır, Reyyan diye isimlendirilir...”²⁰⁸ Yine bir hadiste, abdestini güzel alıp sonra da kelime-i şehadeti söyleyen kişinin, cennetin sekiz kapısından hangisinden girmek isterse girebileceğini Hz. Peygamber haber vermiştir.²⁰⁹ Başka bir hadiste ise Allah’a şirk koşmadan ölenin cennetin 8 kapısından hangisinden isterse oradan girebileceği Hz. Peygamber bizzat açıklamıştır.²¹⁰ Yine üç evladını kaybeden Müslüman için de “Hiç bir Müslüman yoktur ki, üç çocuğu buluş çağına gelmeden vefat eder de onu cennetin sekiz kapısında karşılarlar ve hangisinden isterse girer.”²¹¹ buyurmuştur. Ancak bazı rivayetlerde de bu kapılardan bazı isimler ve özellikler sayılmış, oruç için, namaz için, sadaka için, cihat vb. farklı ibadetlere ait kapılar olduğu zikredilmiştir.²¹² Bu yüzden kapıların sayısı hakkında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Hatta müfessirlerden Kurtubî, bu kapıların sayısını on üçe kadar çıkarmıştır.²¹³ Gerekçe olarak da bazı rivayetlerde “Cennet kapılarından sekizi açılır ...” şeklindeki ziyadelerin olmasını göstermiştir.²¹⁴

Kapıların uzunlukları ile ilgili bir hadiste “Cennetin iki kapısı arasında kırk senelik bir mesafe vardır ve ona bir gün gelecek ve aşırı kalabalık olacaktır” buyrulmuştur.²¹⁵ Bazı rivayetlerde ise bu uzunluk “yedi senelik mesafe”²¹⁶ olarak tarif edilmiş, bir diğer rivayette, kapılar arası uzunluğu tarif ederken, “Mekke ile Himyer arası kadar veya Mekke ile Busra arası kadardır.”²¹⁷ şeklinde bir tarif yapılmıştır. Buradaki şehirlerarası mesafeyi o bölgede yaşayan insanlardan başkası mahiyetini tam kavrayamazdı. Ancak Hz. Peygamber döneminde dış bölgelerden İslam’a giren kişiler bulunmadığı için evrensel ölçü birimleri ile tarif etmeye de hacet yoktu. Yerel beldelerle uzaklığın tarif edilmesi hem uzaklığın anlaşılması hem de zihinlere ne kadar geniş olduğunun aktarılması için yeterliydi.

²⁰⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimi, *Sünenü Darimi*, thk. Hüseyin Selim Esed (Suudi Arabistan: Daru’l-Muğni, 2000), “Rikak”, 97.

²⁰⁷ İbn Kayyim, *Cennetin Tasviri*, 19.

²⁰⁸ Buhârî, “Bed’ul Halk”, 9.

²⁰⁹ Müslim, “Taharet”, 6.

²¹⁰ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 166-167.

²¹¹ İbn Mace, “Cenaiz”, 57.

²¹² Buhârî, “Savm”, 4.

²¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi’li Ahkâmî’l-Kur’ân*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 2004), 15/220.

²¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’*, 15/220-222.

²¹⁵ Mukbil b. Hâdi el-Vadi, *el-Camiu’s-Sahih mimma leyse fi’s Sahihayn* (Sana: Daru’l-Âsar, 2013), 656.

²¹⁶ İbn Ebi’d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 229; Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 178. Muhakkik Ali Rıza, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 2/26.

²¹⁷ Buhârî, “Tefsir”, 17.

Ailesinin onayı olmadan bir bayanla evlenen bir tabii, Ebü'd-Derdâ'ya (ö. 32/652) konuyu sormaya gelince o Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Baba, cennet kapılarının ortasıdır.”²¹⁸ Bir diğer hadiste Ramazan gelince cennet kapılarının açılacağı, cehennem kapılarının kapatılacağı haber verilmiştir.²¹⁹ Bazı rivayetlerde de kapılar yerine “*kapı*”dan bahsedilmektedir. “Cennetin kapısında durdum. Bir de gördüm ki, cennet ehlinin çoğu fakirlerdir. Cehennemin kapısında durdum. Gördüm ki, ateş ehlinin çoğu kadınlardır”.²²⁰ Bu hadisler göz önünde bulundurulduğunda bazen çokça kapılardan bazen ise bir kapısından bahsedildiği görülmektedir.

Peygamberlerin şefaatleri hadisinde de Hz. Peygamber: “Sonra ben cennetin kapısının halkasından tutarım ve sallayıp tıklatırım...” buyurmaktadır.²²¹ İbn Kayyim, bu hadis hakkında şu demiştir: “Bu hadisten, kapının halkasının hissedilebilen, hareket edebilen ve ses çıkaran bir halka olduğuna dair sarih bir delildir.”²²² Bu hadis, kapının ve kapı tokmağının cennet için bizzat Hz. Peygamber tarafından tasvir edildiğini göstermektedir. Bu halka gerçekten tokmak gibi vurulabilen bir halka olabileceği gibi başka bir şekle sahip olması da mümkündür. Mahiyetini tam olarak bilemediği bir konu olmakla birlikte cennetin kapı tokmağı dahi tasvir edilirken dönemin kültürel sınırlarından bağımsız değildir. Bunlar ve daha birçoğu, Allah'ın, ahireti tasvir ederken muhatapların tahayyülünde karşılığı olacak örneklerle ifade edildiğini gösterir.

2.1.6. Kokusu

Cennet tasvirlerinde dikkat çeken bir diğer madde, kokudur. “*Ona ferahlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu cennet vardır.*”²²³ Cennette hoş kokuların, özellikle reyhanın olduğu haber verilmiştir. Cennetin güzel koktuğunu anlatan ayetler ve kokunun kaynağı olarak buhurun olduğunu tasvir eden hadisler, Arap kültürü incelendiğinde arka planı bizlere verecektir. Arap Yarımadası'nın güney kesimi, tarımın yanı sıra belki de ekonomik açıdan en önemli geçim kaynakları baharatlar ve özellikle kokulardır. Bunlar arasında tütsü, buhur, mür, tarçın ve sakız bulunmaktaydı. Cahiliye döneminde Araplar tarafından özellikle tütsü ve buhurların yoğun tüketildiği bilinmektedir. Hatta aynı dönemlerde Medine'de buhur pazarları kurulur, bu pazarda satış başlamadan önce kervanlar şehre girerken ürünün 1/10'u Medine İlahı için vergi olarak alınırdı.²²⁴ Süslenme, dini ayinlerde, evlilik ve cenazeler gibi törenlerde kullanılan buhur,

²¹⁸ Hennad, *Zühd*, 987.

²¹⁹ Buhârî, “Bed’ul Halk”, 11; Müslim, “Oruç”, 1.

²²⁰ Buhârî, “Nikah”, 88; Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 73.

²²¹ Tirmizî, “Tefsir”, 18.

²²² İbn Kayyim, *Cennetin Tasviri*, 23.

²²³ Vâkıa 56/89.

²²⁴ Yahya, *el-Arab fî'l-usûri'l-kadim*, 305-306.

Yemen ziraatının en önemli ticaret malzemesiydi.²²⁵ Bu önemli süslenme aracından Kur'an, dünyadaki nimet olarak bahsetmiş, “*yeryüzünde filizlenen tohumlar ve hoş kokulu bitkiler vardır.*”²²⁶ diyerek dünyada verdiğini hatırlatmış, ahirette “*Ona ferahlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu cennet vardır.*”²²⁷ diyerek onu zikredip cennette hoş kokuların, özellikle reyhanın olduğunu haber vermiştir. Reyhan hem hoş koku hem rızık anlamına gelmekle birlikte, bütün güzel kokan kokulara da reyhan denilmektedir. Ruhani kelimesi de bu güzel koku ile yapılan dini törenlerde bu kokuların kullanılmasında dolayıcıdır.²²⁸ Hadiste ise Hz. Peygamber, cennette buhurun olacağını söylemiştir.²²⁹ Bu kokular, insanların çarşılarda dikkatini çeken, törenlerde zenginlerin kullandığı ve diğer insanların görüp imrendiği ürünlerdi. Zenginler içki meclislerinde bu kokuları bolca kullanmakta, koku hammaddelerini içeceklerine katarak zevklerine zevk katmaktaydılar. Dünyada zevklere hitap eden bu kokular cennette zikredilmiştir.

Hadislerde de cennetin kokusundan bahsedilmiştir. “Kendisiyle Allah'ın rızasının arandığı bir ilmi, ancak dünya menfaatini elde etmek için öğrenen kişi, Kıyamet gününde cennetin kokusunu alamayacaktır.”²³⁰ Cennetin kokusu hakkında da Hz. Peygamber, şöyle demiştir: “Terleri misk gibi kokar, buhurdanlıkları ise öd ağacıdır”.²³¹ Sahabelerinin, cennetin yapısı hakkındaki sorularına Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: “Bir tuğlası altın, bir tuğlası gümüş ve harcı misktir. Toprağı safran, çakılları incidir. Kim oraya girerse bereketlenir, ümitsizliğe kapılmaz, elbisesi yırtılmaz, gençliği yıpranmaz.”²³² Başka bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: “Cennette her Cuma gelecekleri bir çarşı vardır. Kuzey rüzgârı esecek, yüzlerine ve elbiselerine güzel kokular saçacak, güzelliklerine güzellik katacak, sonra ailelerine dönecekler ve aileleri şöyle diyecektir: Allah'a yemin olsun ki, bizden ayrıldıktan sonra güzelliğiniz arttı. Onlar da “Vallahi, siz de biz gittikten sonra güzellikte arttınız” derler.”²³³

Cennet kokusunun esen bir rüzgâr şeklinde herkesi güzelleştirmesi tarif edilirken kuzey rüzgarına atıf yapılmaktadır. Bu rüzgâr, Arabistan'ın kuzeyinden gelen bir rüzgardır, bölgeye soğuk hava dalgası getirir. Anadolu'ya çöl rüzgarlarının sıcaklık getirmesinin aksine Kuzey Rüzgârı da Arabistan iklimine soğukluk vermektedir. Görüldüğü üzere, bu rüzgâr, Cennette

²²⁵ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 62.

²²⁶ er-Rahman 55/12.

²²⁷ Vâkıa 56/89.

²²⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/549; Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân*, 14/285.

²²⁹ Buhârî, “Enbiya”, 1; Hennad, *Zühed*, 55.

²³⁰ Ebû Dâvûd, “İlim” 12.

²³¹ Buhârî, “Enbiya”, 1; Hennad, *Zühed*, 55.

²³² Tirmizî, “Sıfatü'l-cenne”, 2; Darimi, “Rikak”, 100; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 4, 10. ; Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 96; İbn Hâdi, *el-Câmi'u's-sahîh*, 1/521. Mukbil b. Hadî, isnadının hasen olduğunu söylemiştir. bk. İbn Hâdi, *Câmi'u's-sahîh*, 1/521.

²³³ Müslim, “Cennet”, 5.

iman edenleri serinletecek bir rüzgardır. Çünkü bu sözün muhatabı olanlar için dünya çok sıcak çölden ibarettir, ara ara kuzey rüzgârı esince biraz ferahlamaktadırlar.²³⁴ Bu iklimin etkisindeki sahabeleri cennet ile teşvik etmek için yerel rüzgarlardan olan kuzey rüzgârı bir argüman olarak kullanılmıştır. Kuzey yarım kürede yaşayan kişiler için kuzeyden gelen rüzgarlar, soğuğu getirirken güney yarım kürede yaşayan halklara göre ise kuzeyden gelen rüzgarlar sıcaklığı getirmektedir. Bu hadisteki tarifin yerel iklimden bağımsız bir tasvir değil iklim şartlarıyla etkilenmiş bir tarif olduğu hemen göze çarpmaktadır. Zaten aksi de bu konuda düşünülemezdi. Çünkü dünyanın her yerinde, aynı yönden gelen hava, aynı etkiyi yapmadığı gibi, her bölgenin enlem etkisine göre de rüzgârın geldiği yönden göreceği etki farklıdır.

Tâbiin müfessiri Katâde (ö. 117/735), iman edip salih amel işleyenlerin çeşitli güzel kokular ve çiçeklerin bulunduğu bahçelerde mutlu olacaklarını, dinledikleri güzel ezgilerle mutlu bir hayat süreceklerini söylemiştir.²³⁵

Dünya kokularının aslında cennetten geldiğiyle ilgili İbn Abbas'tan bir rivayet nakledilmiştir. Buna göre Hz. Âdem Hindistan'da, Serendib adasındaki Büz adındaki bir dağa indirilmiş, Hz. Âdem, üzerinde taşıdığı cennetin kokusunu oradaki ağaçlara ve vadilerine de bulaştırmış, orada bulunan ne varsa hoş koku ile dolmuş. Bu yüzden Hind diyarından gelen gelen hoş ve güzel kokular Âdem (a.s.)'ın kokusundandır.²³⁶ Ancak rivayet, yalancılığı bilinen²³⁷ Kelbi yoluyla rivayet edilmiştir. Kanaatimizce, çevredeki olaylara izah getirmek için böyle bir yoruma gidilmiştir.

2.1.7. Diğer Özellikler

Cennette uyku olup olmadığını soran bir sahabeye Hz. Peygamber “*Onlar orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korumuştur.*”²³⁸ ayetine mutâbık olarak şöyle cevap vermiştir: “Hayır, yoktur, çünkü uyku ölümün kardeşidir.”²³⁹ Humeyd b. Hilal'in bildirdiğine göre o şöyle demiştir: Bize anlatıldığına göre, bir adam cennete girip cennet kıyafetlerini giyer, süslemelerini takınır, eşlerini ve hizmetçilerini görürse, onu bir

²³⁴ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 103.

²³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/81.

²³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 1/34; Ebu'l Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Muntazam fi tarih'il mülük ve'l ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiye, 1992), 1/209; Kurtubî, *el-Câmi'*, 1/607.

²³⁷ İsmail Cerrahoğlu, “Kelbî, Muhammed b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 25/205-206.

²³⁸ ed-Duhân 44/56.

²³⁹ Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 90; İbn Hadi, *el-Câmi'u's-sahih*, 651.

sevinç alır, şayet ölmek olsaydı sevincinden ölürdü.²⁴⁰ Cennetin nimetlerinin nihayetsiz güzelliğinin tarifi hakkında bu ifadeler, yerel örneklere gidilmeden cennet tasvir edilmiştir.

Cennetteki zaman dilimi için “*Orada, sabah akşam rızıkları hazırdır.*”²⁴¹ ayetinde sabah ve akşamın olacağı ifade edilmektedir. Ancak müfessirler buradaki vakitlerin hakiki değil, mecazi olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid (ö. 103/721) cennette gece olmadığını, hep gündüz olduğunu, ancak onların sabah yemeyi sevdikleri ne varsa onun olacağını, akşamları yemeyi sevdikleri ne varsa onun da olacağını söylemiştir.²⁴² Bunun bir benzeri de Züheyr b. Muhammed’den gelmiştir.²⁴³

Cennetin konumu ile ilgili bazı rivayetler nakledilmiştir.²⁴⁴ Mücâhid ve en-Nehaî “*Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir!*”²⁴⁵ ayetinin cennetin semada olduğuna delil olarak almışlardır. Fıtrat olarak yücelerde, sonsuzluk yurdunun masmavi gökyüzünün ötesinde olmasını ummaları yadırganacak bir şey değildir.

Cennet ehlinin hangi dili konuşacağı ile ilgili rivayetler de bolca vardır. İbn Şihab ez-Zühri²⁴⁶ ve Mücâhid²⁴⁷ “Cennet ehlinin dili Arapçadır.” demişlerdir. Bu konuda birçok uydurma hadis de bulunmaktadır.²⁴⁸ Şu hadis de bu uydurmalarındandır: “Arabı üç şeyden dolayı sevin, ben Arabım, Kur’an Arapça’dır, cennet ehlinin dili Arapçadır.”²⁴⁹ Ancak görüldüğü üzere bu konuda merfu ve sahih bir rivayet yoktur. Sahabeler, Arapçaya önem vermişlerdir. Hz. Ömer, bir ayetteki kelimeyi anlayamayıp sahabeye sormuş, birisi de eski şiirlerden o kelimeyi açıklayınca Hz. Ömer şöyle demiştir: “Ey insanlar, cahiliye şiirini iyi bilmeye bakın, zira onda Kur’an’ın tefsiri ve lafızlarının anlamı vardır.”²⁵⁰ Bu bilgiden hareketle tabiin ve sonrasındakilerin zihinlerinde cennet halkının dilinin Arapça olabileceği anlaşılmaktadır.

²⁴⁰ İbn Ebi’-d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 24.

²⁴¹ Meryem 19/62.

²⁴² Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 221.

²⁴³ bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 222.

²⁴⁴ Dördüncü kat semada, asılı denizlerin altında vb. şeklinde tanımlanan konumu hakkında biz sahih isnadlı bir rivayete rastlayamadık. Zayıf rivayetler için bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 141-145.

²⁴⁵ A’râf 7/40.

²⁴⁶ Muhakkik Abdülmun’im Selim bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. bk. İbn Ebi’-d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 157-158.

²⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi*’15/458.

²⁴⁸ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 268’de bu tarz bir uydurma rivayeti nakletmiştir, ravinin adı Muhammed b. Fadl olarak zikredilmiştir. Ancak muhakkik Ali Radi, bu ravinin gerçek adının İbn Atıyye el-Abdi olup onun kezzab olarak bilindiğini zikretmiştir. bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 2/112

²⁴⁹ Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 268. Muhakkik Ali Radi, ravinin kezzab, hadisin uydurma olduğunu söylemiştir. bk. Ebû Nuaym, *Sıfatü’l-cenne*, 2/113.

²⁵⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 17/341. Ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi*’, 10/174.

Yerel örnekler, cennet tasvirinde olduğu gibi cehennem için de geçerlidir. Örneğin cehennemin kıyamet günü getirilmesini tarif eden bir hadiste Hz. Peygamber, “Cehennemin 70 bin dizgini vardır, her dizgini ise 70 bin melek taşır” buyurmuştur.²⁵¹ Dizgin, at, deve, eşek gibi binek hayvanlarının kontrol edilmesi için ağızlarına takılan gemin bağlı olduğu iptir. Cehennem bu hadiste adeta azgın bir hayvan şeklinde tasvir edilmiş, kontrol etmek için ise yine yerel örneklerden atın dizgini ile tarif edilmiştir. Şüphesiz başka bir tarif yapılsaydı muhatap bunu anlayamayacak, sakındırma, yerine ulaşmayacaktı. Bu, öğretim metotlarından biridir. Öğrencinin anlayacağı yerel örnekler ile konu anlatıldığında akılda kalıcılığı daha artacaktır. Zira eğitim metotlarında somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa teknikleri, Kur’an’ın cennet tasvirinde kullandığı yöntemlerdir.

Bir diğer husus, cennet ve cehennem ile ilgili tasvir edilen birçok detay, 7 ve katları ile tarif edilmektedir. Örneğin 70 bin melek, 70 bin kamçı, cehennemin dibine düşüşün 70 bin yıl sürmesi, cennetteki ağacın etrafının 7 sene dolaşılsa da bitmemesi gibi örnekler çoğaltılabilir. Yine dünya ahkamıyla ilgili, misal olarak münafıkların bağışlanması için 70 defa af dileseler bile bağışlanmayacaklarının ifadesinde de hep bu 7 ve katları dikkat çekmektedir. Anlaşılan o ki, bu sayı, hakiki manasından ziyade başka bir anlam içermektedir İbn’ül Esir, bu sayı hakkında şöyle demektedir: “Yedi, yetmiş ve yetmiş yedi, Kuran’da ve hadislerde defalarca zikredilmektedir. Araplar da onu azatma ve çoğalmada mübalağa anlamında kullanırlar. Yine Araplar, kendisine bir dirhem veren kişiye, “Allah da sana yedi kat ecir versin” diyerek çoğaltsın manasında dua ederler.”²⁵² Zemahşerî, yetmiş sayısının, onların kelimasında teksir (çoğaltma) ifade eden bir kalıp olduğunu söylemiştir.²⁵³ Yine münafıklar için “*yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onları bağışlamayacaktır.*”²⁵⁴ ayetini açıklarken İbnü’l-Cevzî, “bu sayıyı yetmiş ile sınırlamanın manası nedir diye soracak olursan, cevabı odur ki, Araplar, teklilerde yediye, onlu sayılarda ise yetmiş çokluk bildirmek için kullanırlardı.” demiştir.²⁵⁵ Kur’an’daki “*Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir.*”²⁵⁶ Bu ve buna benzer diğer ayetlerde hep yukarıda naklettiğimiz kuralın işlediği göz önünde bulundurulmalıdır. O halde tasvirlerde kullanılan yedi ve katları, sayı bildirmek amacıyla

²⁵¹ Müslim, “Sıfatü’l-cenne”, 12.

²⁵² Mecdüddin İbnü’l-Esir, *en-Nihaye fi garibi’l-hadis*, thk. Tahir Ahmed ez-Zavi vd. (Beyrut: Mektebet’l İlmiyye, 1979), 2/335.

²⁵³ Ebü’l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf* (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-Arabî, 1407/1986) 2/291.

²⁵⁴ Tevbe 9/80.

²⁵⁵ İbnü’l-Cevzi, *Zâdu’l-Mesîr*, 2/285.

²⁵⁶ el-Bakara 2/261.

verilmiş olmak zorunda değildir. Kesret bildirmek maksadıyla zikredilmiş olması da Arapça açısından mümkündür. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Esas itibarıyla cennet, huri, meyve ve içecekler ile tasvir edilirken sorulan sorulara göre Hz. Peygamber'in hayvanlardan da bahsettiği, dolayısıyla cevaplarının şekillendiği görülmektedir. Şüphesiz bedevinin cennette aradığı hayvan, onun her ürününden faydalandığı deve olmalıydı. Bir bedevi "Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet'te deve de var mıdır?"²⁵⁷ diye sormadan edememişti. Çünkü deve, çölde göçebe hayat tarzını benimseyen kişiler için olmazsa olmazdı. Onun etinden, sütünden, derisinden, yük taşımasından, hatta tezeğinden ve idrarından bile faydalanıyordu.²⁵⁸ Dolayısıyla bedevi için hayat, devesiz düşünülmemeyeceği için cennette de devenin olmasını beklemiştir. Çünkü devenin olmadığı bir yer hiç görmemişti. İlahi vahiy, yöneltildiği ilk toplumun kültürünü temel alıp üzerine mesajını inşa ederken bu örnekleri kullanmıştır. Dolayısıyla Kur'an'ın indiği dönem ve yerdeki halkın kültüründe yer edinmiş örnekler üzerinden mesajını aktarması, anlaşılır olmasının bir gereğidir.

2.2. Cennet Nimetlerinin Tasviri

Dünyada iyi ve güzel amel işleyen kullar için ahirette cennet nimetlerinin onlara verileceğinden bahsetmiştik, bu bölümde ise cennete verilecek olan nimetlerin ayetlerde Yüce Allah tarafından tasvir edilmesini inceleyeceğiz.

Nimet kelimesi "iyi hal, güzel hayat" demektir.²⁵⁹ Yüce Allah Kur'an'da Rahman, Vakıa, İnsan, Yasin, Nebe, Zuhuruf gibi birçok surede cennet nimetlerinden bahsetmekte ve Rahman suresinde açık bir şekilde cenneti betimlemektedir. 31 yerde ise hem cennette hem de dünyada iken verdiği nimetler için "*Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?*" ifadesini kullanmaktadır. Bununla birlikte, cennetin her tasvir edilmesinde, muhatapların ihtiyacına yönelik bir tarafı anlatılmaktadır. Örneğin, dünyada iman edenlere işkenceler artınca ahiretteki adı, selamet yurdu olacak, kızgın güneşin altında eziyet görenler için veya bedevilerin ağırlıklı olduğu gruplara davetler yapılırken "güneşten yanmadıkları, soğuk suların olduğu gölgelik bir bahçe" halini almıştır.

Kur'an'ın cennet tasvirinde evrensel denilebilecek anlatımlar ve tanımlamalar da bulunmaktadır. Esasında bu tarifler, diğer detaylı anlatımlara kaynak oluşturan ayetlerdir de denilebilir. Bu evrensel tariflerden bahseden ayetlere örnek verilecek olunursa, "*O gün size korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceksiniz. Siz ve eşleriniz için canınızın çektiği her şey*

²⁵⁷ Tirmizî, "Cennet", 11. Tirmizî'deki rivayet, isnadı sebebiyle zayıf olmasına rağmen farklı isnatlarla takviye olarak hasen konumuna ulaşmaktadır. bk. el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîs-i-sahiha*, 7/7.

²⁵⁸ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 188.

²⁵⁹ bk. İsfahânî, *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*, 1071.

*bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.*²⁶⁰ Makdisî, cennetin bütün vasıflarının bu ayette toplandığını söylemiştir.²⁶¹ Bir diğer ayet, “*Orada, canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Siz orada ebedî kalacaksınız.*”²⁶² Bu ayette cennet tarif edilirken, canların istediği her şeyin olacağı, gözlerin bakmaktan zevk alacağı ne varsa cennette bulunacağı ve bu nimetin sonsuza kadar devam edeceğidir. Vâhidî ve İbnü’l-Cevzi’ye göreyse bu ayet, cennet nimetlerinin toplandığı iki vasfı içermektedir. Biri, canın çektiği her şey, diğeri gözün görmek istediği her şey. Sonsuza kadar sürmesiyle de nimetlerin tamamen ermesiyle olur. Canın çektiği ve gözün lezzet aldığı her şey, cennette olacaktır.²⁶³ “*Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.*”²⁶⁴ Bu ayeti tefsir eden Hz. Peygamber şöyle demiştir: Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Ben sâlih kullarım için hiçbir gözü görmeyen, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin hayal edemeyeceği şeyler hazırladım.*” Hz. Peygamber bunu söyledikten sonra yukarıdaki ayeti okumuştur.²⁶⁵ Cennet nimetlerinin serdedilmesinden sonra “*Sen orada her nereye baksan pek çok nimetler ve büyük saltanatlar göreceksin*”²⁶⁶ denilerek zikredilen örneklerin, karşılaşılabilecek nimetlerden sadece birkaçı olduğu anlaşılabilecektir. Bu ayetlerden hareketle “Kur’an’ın özellikle Mekki surelerde betimlediği cennet, tamamen nüzul sürecindeki ilk muhatapların zevklerine göre dizayn edilmiştir(!)”²⁶⁷ iddiasının da doğru olmadığı ortaya çıkar. Zira Arap kültürüne hitap eden tasvirler olduğu gibi evrensel tasvirler de azımsanmayacak kadar sıkça tekrarlanmakta, ayetlerin satır aralarından okunabilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm, Mekke döneminde nazil olan bazı surelerde cennet tasvirini sıkça yapmıştır. Mekke döneminin başlarında indiği anlaşılan İnsan suresi, detaylı bir cennet tasviri sunan ilk suredir. Surede imanlarına sabredenlerin cennet ve ipeklerle müjdelendiği, koltuklara kurulmuş olarak güneşten ve soğuktan korunaklı yerlerde, üzerlerine sarkan olgunlaşmış meyvelerin olduğu ağaç gölgelerinde olacakları, hizmetçilerin gümüş kaplarla içkiler getireceği, içinde zencefil karışımı olan şaraptan içecekleri anlatılır. Ayrıca üstlerinde yeşil ipekten kıyafetler, gümüşten bilezikler takılacağı haber verilir.²⁶⁸ Cennet nimetlerinin özet olarak anlatıldığı bu surede, her nimete bir atıf yapılmış, sonraki dönemlerde inen surelerde bu nimetler farklı yönleriyle detaylı olarak betimlenmeye devam edilmiştir. Henüz hurilerden

²⁶⁰ Fussilet 41/32.

²⁶¹ Makdisî, *el-Bed’ ve’t-tarih*, 1/191.

²⁶² ez-Zuhuruf 43/68-71.

²⁶³ Vahidi, *et-Tefsîrü’l-basîf*, 4/81; İbnü’l-Cevzi, *Zâdu’l-Mesîr*, 4/83.

²⁶⁴ es-Secde 32/17.

²⁶⁵ Buhârî, “Tefsir”, 1; Müslim, “İman”, 84.

²⁶⁶ el-İnsân 76/20.

²⁶⁷ Mustafa Öztürk, *Kur’an’ı Kendi Tarihinden Okumak* (Ankara: Ankara Okulu, 2018), 230.

²⁶⁸ el-İnsân 76/12-22.

bahsedilmemiş, ancak şarapların hizmetçilerce dağıtılacağı, tahtlarda oturulacağı dikkate alındığında, Arapların bildiği, dönemin eğlence mekanları olan mâhûrlara ve eğlence mekanlarından alışık oldukları ortamlara benzer bir tasvir kullanılmıştır.

Kur'an'ın ahiret ahvalini tasvir edişinde Arap sosyal ve kültürel hayatının izleri hakimdir. Yukarıda cennet için yapılan tasvirde olduğu gibi cehennemi tasvir eden ayetlerde de bu gerçek ortaya çıkmaktadır. Nitekim *“Onlar için kuru, dikenli bir bitkiden başka yiyecek yoktur. O da ne besler ne de açlığı giderir.”*²⁶⁹ mealindeki ayette, Arapların tiksindiği, devesine yedirmekten çekindiği, deveyi beslemeyen, bilakis yediği zaman deveyi kurutan dikenli çalılardan örnek vererek cehennemi tasvir etmiştir. İkrime (ö. 105/723) ve Mücâhid'den nakledildiğine göre dari' yere birişik bir dikendir, kuruduğu zaman öldürücü bir zehri olduğu için hiçbir hayvan onu yemez.²⁷⁰ Aynı topluma ise cenneti şu şekilde anlatmıştır: *“Amel defteri sağından verilenler, ne mutlu o sağından verilenlere! Onlar dalbastı kiraz ve meyve yüklü muz ağaçları arasında; Kesintisiz gölgeler altında, çağlayanların kenarında, bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan bol meyveler arasında, kabartılmış döşekler üzerinde (olacaklar).”*²⁷¹

Yukarıda görüldüğü gibi iki farklı ayet bile 7. asır Araplarının toplumdaki gördüğü lezzetler veya hoşlanmadığı şeyler ile ahireti tasvir etmiştir. Bu bilgi, Kur'an'ın hitabında gözettiği mesajı anlamakta yardımcı olmaktadır. Cennet nimetlerini incelerken de bu ilke göz önünde bulundurulacaktır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir diğer konu ise, Kur'an'da iki çeşit cennet tarifi yapılmaktadır. İlk tarifte, cennette her isteğin olduğu, sonsuza kadar kalınacak ebedi saadet yurdu olduğu, diğer tarifteyse yerel örnekler ile bu cennetin tasvir edilişidir. Nitekim bu tasvir edilen nimetler hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: *“Dünyada olup da cennette de olan her şey, sadece isim yönünden benzemektedir.”*²⁷² Bu detay bilgi, İbn Abbas gibi müfessir bir sahabenin, Kur'an'ın tasvirinin bir gayeye yönelik oluşunun farkında olduğunun göstergesidir. Bir diğer ifadeyle şöyle denilebilir: *“Gerek cennet gerekse içinde bulunan şeyler öz ve yapı itibarıyla dünyada bilinen nesnelerden farklıdır. Ancak insanların görmediği, bilmediği, tatmadığı, hayal bile edemediği şeyleri onlara anlatmanın tek yolu, bildikleri nesnelerin isimlerini kullanmaktır. Allah Teâlâ da cenneti ve nimetlerini bildiğimiz isim ve kelimelerle, kavram ve tasavvurlarla ifade etmiştir. Arada bir benzerlik vardır, ancak asla biri diğerinin aynı ve misli değildir.”*²⁷³ Hz. Peygamber de cennet nimetlerinden olan Tûbâ ağacını tarif ederken bedevilerden birisi, *“Bizim oralardan hangi ağaca benzer?”* diye sormuş,

²⁶⁹ el-Gâşiye 88/6-7.

²⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/58.

²⁷¹ el-Vâkıa 56/27-34.

²⁷² Hennad, *Züh'd*, 3, 8. Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 124.

²⁷³ Karaman vd., *Kuran Yolu*, 1/34-35.

H. Peygamber de “Sizin oralardan hiçbir ağaca benzemez, ama Şam taraflarında, ceviz denilen ağaca benzer.”²⁷⁴ diyerek bildikleri şeylere benzeterek anlatmıştır.

Kur’an’da Arap kültüründe yer edinmiş nesnelerin örneklerde kullanılmasını İbn Kuteybe (ö. 276/889) şöyle açıklamıştır: “Kur’an’daki zehirli dikenler (dari’) ve zakkum, cehennemde yetişen, ancak cehennem ateşinin yemediği bazı bitkilerdir. Yine aynı şekilde akrepler, yılanlar ve başka canlılardan da bahsedilmektedir. Şayet bunlar bizim bildiğimiz şeylerden olsaydı, ateş onları yakardı. Ancak Allah Teala, kendi katındaki o varlıkları, bizim için gayb olanları, bizim bildiklerimiz, çevremizdekiler üzerinden anlatmaktadır. Cennetteki ağaçları, meyveleri, yatakları ve sair diğer öğeler de hepsi böyledir.”²⁷⁵ İbn Kuteybe’nin ifade ettiği gibi Kur’an, insanların hakkında bilgisi olmayan cennet nimetlerinin tasviri için yerel örnekler kullanılarak somuttan soyuta yöntemini kullanarak birçok bahis, daha derinlemesine ve anlaşılır hale getirmiştir.

Cennetin yerel örneklerle tasvir edilmesi, aynı zamanda Kur’an’ı inkâr eden filozofların kullandığı argümanlardandır. Cennetin vasıfları hakkında eleştiriler serdeden, Arap coğrafyasından farklı bir bölge olan Horasan’da doğan mülhid filozof İbn’ür Râvendî (ö. 301/913-14) şöyle demiştir: “(Kur’an’da) süt ırmaklarından bahsediliyor, sütü aç olandan başka kimin canı çeker. Saf baldan bahsediyor, peteksiz saf bal tercih edilmez. Zencefil desen, içeceklere lezzet katan bir şey de değildir. İnce ipeğin giyileceğini söylüyor, o serilen bir örtüdür, giyilen değil; kalın ipeğin giyileceğinden bahsetmesi de öyle, kim bunları cennette hayal eder ki? Kalın ipek giyip süt içen, zencefile birlikte tam da Nebati ve Kürt gelinleri gibi oldu.”²⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, İbnü’r-Râvendî’nin söylediklerini naklettikten sonra şöyle demiştir:

“Hele şu lanetli alaycının laf ebeliğine ve cehaletine bakın! Hitabın Araplar için olduğu ve anlatılanların onların tercih ettikleri şeylerden olduğu bilinen bir gerçektir. Zaten Yüce Allah da “*canların çektiği her şey vardır buyurmuştur.*” diyerek Kur’an tasvirlerinin Arap muhatabın hayal gücünde bir karşılık bulmayı ilk hedef olarak gaye edinmiştir.”²⁷⁷

İbnü’l-Cevzî, Kur’an’ın tasvirindeki yerel örneklerin, vahyin evrensel oluşuna zarar vermeyeceğini kendi döneminde ortaya koymuştur. Ancak, Yüce Allah, içinde yaşadığımız dünyadaki nimetler için bile “*Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız saymakla bitiremezsiniz.*”²⁷⁸ buyrulduğu da göz önünde bulundurulduğunda Kur’an’ın zikrettiği cennet

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/191, 192.

²⁷⁵ İbn Kuteybe, *Tevîlu Müşkili’l-Kur’an*, 49.

²⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, *Muntazam*, 13/115.

²⁷⁷ İbnü’l-Cevzî, *Muntazam*, 13/115.

²⁷⁸ İbrahim 14/34.

nimetlerinin çok az bir kısmı olduğunu, sayılanların sadece onların bildikleri zevklere benzeyen nimetlerden sadece birkaçı olduğunu unutmamak gerekir.

Cennetin nimetleri şöyle özetlenebilir: Ağaçları, meyveleri, sarayları, köşkleri, odalar ve evleri, nehirleri, ırmakları, pınarları, gölgesi, yiyecek ve içecekleri, kapları, divanları, tahtları, koltukları, yatakları, elbiseler ve ziynetleri, eşleri. Genel olarak bu başlıklar altında topladığımız cennet nimetlerine detaylı bir şekilde bakalım.

2.2.1. Cennet Ağaçları ve Yiyecekleri

Yüce Allah tarafından tasvir edilen cennet nimetlerinden birisi, bahçeler ve meyve ağaçlarıdır. Gölgesinde dinlenileceğinden, her türlü meyvesinden faydalanılacak olan bağ ve bahçelerden birçok ayette bahsedilmektedir.

Nebe suresinde “*Bahçeler ve üzüm bağları*”²⁷⁹ olarak tasvir edilen cennetten İnsan suresinde “*Ağaçların gölgesi hemen üzerlerinde, meyveleri emirlerine amade kılınmış*”²⁸⁰ Mürselât suresinde ise “*Şüphe yok ki takva sahipleri gölgeliklerde ve pınar başlarında canlarının istediği çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır.*”²⁸¹ şeklinde anlatılmıştır.

Çeşit çeşit meyvelerin olacağını anlatan ayetlerden bazılarını bakalım: “*Yemişleri ve gölgesi sürekli*”²⁸² “*Orada onlar için her türlü meyve vardır...*”²⁸³ “*Türlü meyveler...*”²⁸⁴ “*Orada yerlerine kurularak çeşit çeşit meyve ve içecek isteyebilecekler.*”²⁸⁵ “*Orada sizin için çeşitli meyveler vardır, onlardan afiyetle yersiniz.*”²⁸⁶ “*Orada güven içinde her meyveden isteyebilecekler.*”²⁸⁷ “*Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur...*”²⁸⁸ “*Orada canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz.*”²⁸⁹ “*Beğendikleri meyvelerle.*”²⁹⁰ “*Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan bol meyveler arasında...*”²⁹¹ “*Meyveleri kolayca devşirilebilir yüce bir cennettir.*”²⁹² Görüldüğü gibi Yüce Allah cennette nasıl ferah ve huzurlu bir ortamın olduğunu anlatmakta ve esenliğini zihinlerde canlandırmaktadır.

²⁷⁹ en-Nebe 78/32.

²⁸⁰ el-İnsân 76/14.

²⁸¹ el-Mürselât 77/41-42.

²⁸² er-Ra’d 13/35.

²⁸³ Yâsîn 36/57.

²⁸⁴ es-Sâffât 37/42.

²⁸⁵ Sâd 38/51.

²⁸⁶ ez-Zuhruf 43/73.

²⁸⁷ ed-Duhân 44/55.

²⁸⁸ Muhammed 47/15.

²⁸⁹ et-Tûr 52/22.

²⁹⁰ el-Vâkıa 56/20.

²⁹¹ el-Vâkıa 56/32-33.

²⁹² el-Hâkka 69/22-23.

Sahabilerden olan Bera b. Azib, “*Meyveleri kolayca devşirilebilir yüce bir cennettir.*”²⁹³ ayetindeki kolayca devşirmeyi, kişni uykusundayken bile ondan alabileceği ²⁹⁴ şeklinde tefsir etmiştir. Onun nazarında kolayca devşirebilmek, yatağında uyurken bile istediği şeyleri rahatça toplayabilmesidir.

“*Orada yerlerine kurularak birçok meyve ve içecek isteyebilecekler.*”²⁹⁵ Arapların yurtları çok sıcak olup, meyvesi ve içecekleri çok az olduğu için Allah, onları (cennetteki) bu nimetlere arzulandırmış, teşvik etmiştir.²⁹⁶ Meyvelerin çok olduğu yerler Arap coğrafyasında bulunsa da Hicaz, bu nimetlerden genel olarak yoksundu. Kaldı ki, Mekke’de inen Sad suresinde böyle bir tasvirden bahsedilmesi de anlaşılabilir. Çünkü henüz Mekke’ye nispetle daha verimli olan Medine’ye göç edilmemişti.

Yine Âdem ve Havva kıssasındaki “*Üzerlerine cennet yapraklarından koyarak örtmeye başladılar.*”²⁹⁷ ayetleri de vaat edilen cennet öncesindeki Adem’in yaratıldığı cennetin anlatıldığı yerlerde, ağaç yapraklarından bahsedilmektedir. Ebû’l-Hasen b. Battal’a (ö. 449/1057) göre, ehl-i sünnet ebedilik yurdu olan cennetin Âdem (a.s)’ın çıkartıldığı cennet olduğu üzerinde icma etmişlerdir.²⁹⁸ Tevrat’a göre ise bu cennet, dünyada bir bölgedir.

“Rab Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem’i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden’den bir ırmak doğup bahçeyi suladıktan sonra dört kola ayrılıyordu. Adı Pişon olan ilk ırmak, Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve akik taşı bulunur. İkinci ırmağın ismiyse Gihon’dur, Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle’dir, Asur’un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat’tır. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Adem’i oraya koydu” ²⁹⁹

Gölgelerinin devamlı olacağının ifade edildiği “*Kesintisiz gölgeler altında*”³⁰⁰ ayeti ve bu ağaçların bolca meyvelerinin de olduğunun ifade edildiği “*Şüphesiz ki takvâ sahipleri gölgeliklerde ve pınar başlarında canlarının istediği çeşit çeşit meyveler arasında olacaktırlar.*”³⁰¹ vb. ayetlerde cennet, büyük gölgeli ve meyveli ağaçların olduğu, içinden ırmakların aktığı bir bahçe olarak tasvir edilmektedir. Hadislere bakıldığında bu ağaçlardan birinin büyüklüğü için şöyle bir tarif yapıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber “Cennette bir

²⁹³ el-Hâkka 69/22-23.

²⁹⁴ İbn Ebi’d-Dünyâ, *Sıfatül-cenne*, 54

²⁹⁵ Sâd 38/51.

²⁹⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19/98, 99.

²⁹⁷ el-A’râf 7/22; Tâhâ, 20/121.

²⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 1/588.

²⁹⁹ Yar.2:8-15.

³⁰⁰ el-Vâkıa 56/30.

³⁰¹ el-Mürselât 77/41.

ağaç vardır ki, atına binmiş süvari, yüz yıl boyunca gölgesinde gitse, gölgenin sonuna varamaz. Dilerseniz şu ayeti okuyun, “...uzamış gölgeler”³⁰² demiştir.³⁰³ Ayetten iktibas yaparak bu gölgeleri tarif etmiştir. Bir başka hadiste ise “bu ağacın altında altın yataklar, meyveleri de asmayı yukarı kaldırmak için kullanılan dayanaklara asılı meyveler vardır.”³⁰⁴ Başka bir tarikte ise bu ağacın “*şeceretü’l-huld*” diye isimlendirildiği görülür.³⁰⁵

Çöl ortamı gibi, gölgeye hasret kalınan bir ortam için cennet tasvirinin, bitip tükenmez gölgelikler ile yapılması, ilk muhatapların teşvik edilmesi için manidardır. Ayetin tefsirinde, Kurtubî’nin yine dikkat çeken bir açıklamasıyla karşılaşmaktadırlar:

“Araplar çöllerde ve sıcak beldelerdeydiler. Ülkelerinde nehirler çok az bulunurdu. Suyu ancak kovaların ucuna bağladıkları halatlarla ulaşabiliyorlardı. Bu yüzden, cennet, onların hayat zorluklarının hilafına olacak şekilde vaat edildi. Onlara dünyada bildikleri, kırlarda güzelce vakit geçirmenin yollarıyla vafedildi. Bunlar da ağaçlar, ağaçların gölgeleri, sular, ırmaklar ve bunların kesintisiz akmaları ile gerçekleşecek şeylerdir.”³⁰⁶

Devam eden ayetlerde çöl ortamında yetişip büyüyen ve orada ömrünü sürdüren kişi için arzu edilen nimetler olduğu görülmektedir. “*Yayılmış gölgelerde ve sürekli akan su kenarlarındadırlar. Ardi arkası kesilmez ve asla men olunmaz pek çok meyve vardır.*”³⁰⁷ O dönemdeki diğer halklardan bazıları, ayetlerde yapılan tarife benzer bir dünya hayatı yaşamaktaydı. Bereketli arazileri, büyük nehirleri, sık ağaçları ile Anadolu, böyle bir ortamdı. Ancak daha üst enlemlerdeki kutuplarda ise, alt enlemlerdeki Arap ülkelerinin tam aksi olarak güneş ve sıcağa hasret kalıyorlardı. Yılın önemli bölümünde yağış alan bu bölgelerin halklarına şayet Kur’an inseydi, Arap kültürü yerine indiği bölgenin diline uygun tasvirler yapacağı düşünülebilir.

Kur’an’ın cennet meyveleri olarak zikrettiği beş ürün meyve vardır. bunlar, üzüm, hurma, nar, kiraz ve muzdur. Bununla birlikte Tûbâ ağacı da zikredilmiş, ancak diğer meyveler gibi açıkça bir meyve olduğuna değinilmemiş, detaylar sünnette açıklanmıştır. Önce bu ağacı ele alalım.

³⁰² el-Vâkıa 56/30.

³⁰³ Tirmizî, “Tefsirul Kur’an”, 56; İbn Mace, “Edeb”, 39; İbn Ebi’ d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 42.

³⁰⁴ Tirmizî, “Sıfatü’l-cenne”, 9; İbn Hadi, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 1/521.

³⁰⁵ İbn Ebi’ d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 63.

³⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi’*, 17/30-31.

³⁰⁷ el-Vâkıa 56/30-33.

2.2.1.1. Tûbâ Ağacı

Cennet nimeti olarak sunulan ağaçlardan özel olarak Tûbâ'dan bahsedilmiştir. “*İman edip salih ameller işleyenler için Tûbâ ve gidilecek güzel bir yurt vardır.*”³⁰⁸ Hz. Peygamber, Tûbâ'nın Şam'daki cevizlere benzeyen meyveleri olan bir cennet ağacı olduğunu söylemiştir.³⁰⁹ İbn Abbas da Tûbâ'nın Habeş dilinde cennet anlamına geldiğini söylemiştir.³¹⁰ Ebu Hureyre, şöyle demiştir: “Cennette Tûba denilen bir ağaç vardır. Yüce Allah ona: “Kulum için istediği her şeyi yarılarak içinden çıkar.” diye buyurur. Bu ağaç da yarılarak ona içinden eğri, dizginleri ve dilediği bir şekilde bir at çıkartır. Yine içinden dilediği şekilde üzerinde eğer takımları ve dizginleri, yuları bulunan deve çıkartır. İsteddiği gibi en güzel develeri ve elbiseleri de çıkartır”³¹¹ Tabiinden Muğis b. Sümeyye, “*tûba lehum*”³¹² ayeti hakkında şöyle demiştir: “Tûba ağacı, cennetteki bir ağaçtır, dallarından biri, tüm evleri gölgelendirir. Onun çeşitli meyveleri vardır, onun üzerinde deve boynu büyüklüğünde kuş konar, cennet ehlinde birinin canı kuş eti çektiğinde kuşu çağırır, bir kanadı kızarmış, öbür kanadı kurutulmuş olarak sofrasına düşer, sonra o tekrar kuş olup uçar.”³¹³ Kurtubî, müfessirlerin geneline göre de tûbanın ağaç olduğunun kabul edildiğini, doğru olan görüşün tûbânın bir ağaç olduğunu kabul etmiştir.³¹⁴

Cennetteki bu ağaç hakkında yapılan açıklamalara göre, üzerinde ilginç şekillerde kuşların bulunduğu, devasa büyüklükte bir ağaçtır. Çöl ikliminde neredeyse kilometrelerce düzlükler içinde bir tek bile ağacın olmadığı düşünülecek olursa, cennetteki devasa ağaç figürünün, rağbetlerine hitap ettiğini söylemek mümkündür. Ya da onların beklentisinin bu şekilde olduğu şeklinde de anlaşılabilir.

2.2.1.2. Üzüm

Üzüm, özellikle Yemen ve Taif'te en önemli geçim kaynağıydı. Hz. Süleyman'ın mülkünde yer alan Yemen, her türlü yaş, kuru, iri, tatlı, sulu üzümün merkeziydi. Sadece Yemen'de otuza yakın üzüm türü bulunmaktaydı.³¹⁵ Hicazdaki tarım merkezi olan Taif ise, Mekke'ye en yakın üzüm merkeziydi. Mekkeli aristokratlar ve zengin kesimin Taif'te yazlıkları

³⁰⁸ er-Ra'd 13/29.

³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/191,192. Şuayb Arnaut, hadisin sıhhatinin hasene yakın olduğunu söylemiştir. bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/192.

³¹⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 16/436.

³¹¹ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 55; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/148.

³¹² er-Ra'd 13/29.

³¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 16/439; Hennad, *Zühd*, 120; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 33966; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 105; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/221

³¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, 9/148.

³¹⁵ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kuran*, 81-82.

vardı.³¹⁶ Böylece sayfiyelerinde üzümlerden istifade ediyorlardı. Araplar için bu yazlıklar ve bağların kültürlerine yerleştiği görülmektedir. Cahiliye Arapları, Hz. Peygamber'e inanmak için ona içinde üzüm olan bir bağ çıkarmasını istemişlerdi. Nitekim *"Dediler ki: "Sen bizim için yerden bir kaynak fişkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın."*³¹⁷ Yine Kur'an, içi üzüm dolu bahçeleri dünya hayatı için bile çok büyük nimet olduğunu şu ayette misal vermiştir: *"Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, içinde ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da ...içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! ..."*³¹⁸ Yine bir diğer ayette *"Takva sahipleri için kurtuluş zamanıdır. Bahçeler, üzüm bağları..."*³¹⁹ Bu gibi birçok ayette Arapların hoşuna giden şeylerin cennette vaat edildiği görülür. Hz. Peygamber de namaz kılarken cennetin kendisine arz edildiğini, oradan bir salkım üzüm alıp sahabeye vermek istediğini içinden geçirdiğini haber vermiştir.³²⁰

Kur'an, cennetlerden birinin adının Firdevs olduğunu söylemiştir.³²¹ İçinde her türlü yeşil ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe anlamına gelir.³²² Kâ'b el-Ahbâr, (ö. 32/652-53) Firdevs cennetlerini içinde üzüm bulunan cennetler olarak tanımlamıştır.³²³ Kur'an'ın cennetlerinden birini özellikle üzüm ile ilişkilendirmesi, cahiliye toplumundaki üzümün önemi ile doğrudan ilişkilidir. Üzüm, Mekke'de yetişen bir ürün değildi. O dönemde üzümün Mekke'de yetişmediği meşhur Hubeyb kıssasında da görülmektedir. Hubeyb, şehit edilmezden önce iki rekât namaz kılan ilk kişiydi. Buhari'de gelen rivayete göre Hubeyb (r.a.) esir olduğunda elleri zincire bağlanmış çöle götürüldüğünde keramet olarak elinde üzüm salkımı görülmüş, bununla karnını doyuruyordu. Ravi, "Ben Hubeyb'den daha hayırlı bir esir görmedim. Yeminle, bir gün ben onu kendisi demirle bağlı olduğu halde elinde bir üzüm salkımından yerken görmüşümdür. Hâlbuki o zaman Mekke'de bu meyve hiç yoktu. Bu ancak Allah'ın Hubeyb'e ihsan ettiği bir rızktır."³²⁴ Hadisi rivayet eden kişi, Hubeyb'te böyle bir üzümü görünce bunun bir keramet olduğuna hemen inanmıştır. Mekke'nin sıcaklığı, suyun kıtlığı ve mevsimin üzüm mevsimi olmaması gibi etkenleri göz önünde bulundurarak o dönemde üzümün bulunması imkânsız görülmüştür. Böyle bir bölge için Allah'ın cenneti tasvir

³¹⁶ Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Tâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 39/447.

³¹⁷ el-İsrâ 17/90-91.

³¹⁸ el-Bakara 2/266.

³¹⁹ en-Nebe 78/31.

³²⁰ Müslim, "Kusuf", 3.

³²¹ el-Mü'minûn 23/11; el-Kehf 18/107-108.

³²² İbnü'l-Manzûr, "ferdese", 6/163.

³²³ Hennad b. es-Seri, *Zühd*, 51; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 75; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyun*, 3/348.

³²⁴ Buhârî, "Megazi", 30.

ederken üzümü niçin sıklıkla kullandığı, hatta cennetlerden birine isim yaptığı daha iyi anlaşılmaktadır.

2.2.1.3. Hurma ve Nar

Kur'an'da cennette hurma ve nar meyvesinin olacağı da haber verilmiştir.³²⁵ Cennet hurmalarını İbn Abbas şöyle anlatmıştır: “(...) Gövdeleri yeşil zümrütten, dalları kırmızı altından ve yaprakları cennet ehline elbisedir, süttten daha beyaz, baldan daha tatlı ve tereyağından daha yumuşaktırlar.”³²⁶ Bu konuda tâbiinden Humeyd b. Hilal şöyle demiştir: “Bize anlatıldığına göre cennet hurmalarının gövdeleri safır, kütüğü yakut, otu altın, yaprakları bile tatlı ve meyvesi kardan beyaz, tereyağından yumuşak, tadı baldan tatlıdır”.³²⁷ Humeyd'in tabiinden olduğu göz önünde bulundurulduğunda sahabelerin tabiin nesline cennet hurmalarını anlatırken hayalleri süsleyen bir üslup ile anlatmışlardı. Bunların günlük kullanımlarındaki kuru, boğaz yakan hurmadan kat kat üstün olması beklenir. Tasvir, günlük gıdalarının adeta mücevherat dükkanındaki beğendiği eşyalarla bezeli ve iştah çeken hangi besin varsa onunla taçlandırılmış olarak aktarılmıştı. Çölde yaşayan biri için bunlar, göz alıcı tasvirlerdir. Yine Hz. Peygamber, diğer hurma çeşitlerine nispeten daha kaliteli olan acvenin cennette de olduğunu söylemiştir.³²⁸ Acve, Medine'nin verimli hurmalarından daha büyük ve daha yumuşak olanıydı.³²⁹

Yukarıdaki ayette türlü türlü meyveleri zikredip sonra ise bu meyvelerden özele inerek birkaç örnek vermiştir. Bu Arap dilinde bir kuraldır. Arap, eşyayı toplu halde zikreder, sonra faziletini beyan etmek istediğini hususi olarak ismiyle zikreder.³³⁰ Hitabı güçlendirmek için önce umumu zikredip sonra o umum hakkında birkaç örnek ile tefsir etmek amaçlanır. Yukarıdaki ayette bütün insanlara yönelik “meyve” kelimesini kullanmış, sonra ilk muhataplarca anlaşılıp teşvik olmaları için hurma ve nar gibi iki meyveyi örnek göstermiştir. Hurma, Araplarla özdeşleşmiş bir semboldür. Gıda yönü olduğu gibi, içki yapımında da sıkça kullanılan bir üründür.³³¹ Susuzluğa dayanıklılığı ile çöl ortamına uygundur. Hayber, Yesrib, Necran vb. Hicaz coğrafyasında ziraatıyla meşhurdur. Suyun çok az olduğu, yeşillikleri ve gölgelikleri sınırlı olan çölde Arap için kurtarıcı şey, kuşkusuz hurmaydı. Bu yüzden Arap için hurmasız bir yer düşünülemezdi. Akdeniz halkları için buğday nasıl olmazsa olmaz ise, Arap

³²⁵ er-Rahmân 55/68.

³²⁶ İbnü'l-Mübarek, *Zühâ*, 523 (No: 1488); İbn Kuteybe, *Tevîlu Müşkili'l-Kur'an*, 49, 50.

³²⁷ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Sıfatu'l Cenne*, 57.

³²⁸ Tirmizî, “Tıp”, 22; İbn Mace, “Tıp”, 8.

³²⁹ İbnü'l-Manzûr, “acee”, 15/31.

³³⁰ İbnü'l-Manzûr, “fekehe”, 13/523, “ramene” 13/186; Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *Tehzibü'l-Lüga*, thk. Muhammed Avd Mar'ab (Beyrut: Daru İhya'it-Turasi'l Arabi 2001) 6/19; Vahidi, *et-Tefsîrü'l-basîf*, 21/197; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/216.

³³¹ Buhârî, “Eşribe”, 2.

için de hurma temel yaşam maddesiydi. Müfessir Kurtubî bu ayeti tefsir ederken şöyle demektedir:

“Hurma ve nar o dönemde onlara göre, şimdi bizim için buğdayın konumundaydı. Çünkü hurma genel olarak onların gıdalarıydı. Nar da diğer meyvelere benzemektedir. Bu ikisine duydukları ihtiyaç dolayısıyla bunları çokça dikerlerdi.”³³²

Kurtubî'nin 7. asırda Endülüs'te yaşadığı göz önünde bulundurulunca Cennet tasvirindeki bazı öğelerin onun coğrafyasında doğrudan karşılık bulmadığını ifade etmiş, bunun yerine kendi bölgesindeki buğdaya benzetmiştir. Bu da bize cennet tasvirinde Arap coğrafyasının yaygınlıkla kullandığı ürünleri örnekleme aracı olarak tercih ettiği tezimize bir örnektir. Araplar için her ne kadar hurma, günlük hayatın vazgeçilmez bir ürünü olmakla birlikte beklentilerini karşılayacak bir cennet olması için, bol tomurcuklu ve salkımlı, dolgun hurmalar olarak tarif edilince bu tablo, kuşkusuz hurmanın zevkini bilen Araplar için iştah kabartıyordu. Hurmanın önemli kullanım alanlarından biri de içki hammaddesi olarak kullanılmasıdır. Medine döneminde içki yasaklandığı sırada içki yapımında kullanılan en yaygın ürün, taze ve kuru halleriyle hurmaydı, üzümünden yapılan şaraplar çok az bulunuyordu.³³³ Nar da Mekke, Medine ve özellikle Yemen'de sıkça tüketilen bir üründü. Meyve olarak tüketildiği gibi ilaç olarak da kullanılıyordu. Halkın nara ihtiyacı olduğu için sıklıkla nar dikerlerdi. Yabanisi de ıslah edilmiş olanı mevcuttu.³³⁴

Cennetteki nimetler üzerine düşünüldüğünde bunların Arapların lüks içinde yaşayan kesimlerin sofralarında gördüğü, ancak her zaman ulaşamadığı ürünler olduğu göze çarpmaktadır. Üzüm, nar, muz vb. meyveler, onlar tarafından tanınmakta ve sevilmekte, tadanlar için vazgeçilmez, tadamayanlar için ise birer imrenme örneğiydi. Ancak aynı bölgenin ürünlerinden olan badem, ceviz, elma gibi bazı meyveler ise Kur'an tarafından hiç değinilmemiştir. İncir de çok yaygın olarak yarımadada bulunmasına rağmen³³⁵ cennet nimeti olarak zikredilmemiştir. Zeytin de Kur'an'da bahsedilmesine, değerine vurgu yapılmasına rağmen cennette zikredilmemiştir. Bunun sebebi ise, bu meyvelere ya Arap toplumu doğrudan vakıf değildi ya da bu meyveler, Araplar tarafından bilinse de o bölgenin eğlencelerindeki ziyafetlerde, zengin sofralarında revaç bulmuyordu. Ancak geride bahsettiğimiz ürünlerin albenisi Araplar için daha çok olduğundan bunlar cennet tasvirinde ön plana çıkmıştır. Beslenme amacından ziyade zevk olarak tadılan meyveler ön planda tutulmuştur. Nitekim cennette ziraat ekmeye ilgili şu hadis bizlere bu konuda ışık tutmaktadır:

³³² Kurtubî, *el-Câmi'*, 16/591.

³³³ Buhârî, “Eşribe”, 2.

³³⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 16/591; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 13/75.

³³⁵ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kuran*, 86.

Cennet ehlinde biri, toprağı ekmek için Rabbinden izin isteyince Rabbi ona: “Senin keyfin yerinde değil mi?” diye sorunca o kişi: “Bilakis Rabbim, ancak ben çift sürmeyi seviyorum!” dedi. O kul çabuk davrandı, tohumu ekti, tohum, göz kırpmak kadar kısa bir süre içinde büyüüp doğrulmaya, biçilmek için uygun hale gelmeye başladı, hatta boyu dağlar kadar oldu. Bunun üzerine Allah ona: “Ey âdemoğlu, al bakalım! Seni hiçbir şey doyurmaz!” buyurdu. Bunun üzerine oradaki bir bedevi: “Ey Allah’ın elçisi, bu zirâatçi ya Kureyşli ya da ensardan biridir. Çünkü Kureyş ile ensar, çiftçidir. Bizler ise ziraatçi değiliz.” dedi. Resulullah güldü.³³⁶

Hadiste, buğday asli bir cennet nimeti olmayıp canının çektiğı iş olan çift sürmenin sonucu bir nimettir. Çiftçi buğdayı değil buğday ekmenin verdiği hazzı istemiştir. Bu yüzden bu kıssa doğrudan Kur’an’da anlatılmamış, Hz. peygambere sorulan sorulara karşılık olarak verilmiştir. Burada asıl verilen mesaj, canının istediğı her şeyin cennette olmasını kavrayamayan kişiler için örnekleme yapılmasıdır.

Bir diğer örnek de cennette bazı hayvanların olup olmayacağını soran adamın kıssasıdır. Bir adam Hz. Peygamber’e gelerek cennette at olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber de “Allah seni Cennete koyarsa orada senin istediğın şekilde kırmızı yakuttan bir ata bindirilip dilediğın yere uçabilirsin.” buyurmuştu. Bunun üzerine başka bir adam çıkıp devenin olup olmadığını sormuş, bu kez Hz. Peygamber, işin önünün alınamayacağını kestirmiş olacak ki, farklı cevap vererek şöyle demişti: “Allah seni cennete koyarsa canının çektiğı ve gözünün hoşlandığı her şey senin olacaktır.”³³⁷ Bu iki örnek, bize cennetin nimetlerini kısaca açıklamaktadır. Cennet, canının çektiğı her şeyin bulunduğu bir mekandır. Kur’an’daki bazı örnekler ise akıllarda bir karşılığının olması için verilen misallerdir. Çünkü şu ayet, yeterince kafidir: “Orada, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Allah’tan bir ikram olarak sizin için canınızın çektiğı her şey bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.”³³⁸ Nitekim Makdisî de, cennetin bütün vasıflarının bu ayette toplandığını söylemiştir.³³⁹

2.2.1.4. Kiraz ve Muz

Vakıa suresinde devam edegelen tasvirler, “dikensiz sidr ağaçları, bol salkımlı muzlar, uzayan gölgeler, şarıl şarıl akan sular, bitmez tükenmez meyveler”³⁴⁰ içinde bir cenneti haber vermiştir.” Atâ ve Mücâhid’den şöyle rivayet etmiştir: “Tâif halkı, bölgelerinin fethedilmesinden sonra Tâif vadisinin kendilerine eskisi gibi koru olarak verilmesini istemişlerdi. Orada bal da vardı. Hz. Peygamber de onların bu isteklerini kabul etmiştir. Sonra

³³⁶ Buhârî, “Tevhid”, 38.

³³⁷ Tirmizî, “Cennat”, 11.

³³⁸ Fussilet 41/31-32.

³³⁹ Makdisî, *el-Bed’ ve’t-tarih*, 1/191.

³⁴⁰ el-Vâkıa 56/28-33.

onlar bazı Müslümanların “cennette şöyle şöyle nimetler var...” gibi konuşmalarını duymuşlar, diğerleri de “keşke bizim de cennette şu vadideki gibi nimetlerimiz olsa” deyince Allah da bu ayetleri indirdi.³⁴¹ Görüldüğü üzere, Müslümanların çevrelerinde hoşlarına giden şeylere istekleri artınca bu ayetler inmiştir. Yüce Allah, umumi olarak cennette her istedikleri olacağını haber vermesine rağmen tekrardan hususi talepleri üzerine onların istekleri vaat olarak sunulmuştur.

Sidretül Munteha’dan bahseden hadislerde “sidr” adı verilen dikensiz kiraz şöyle tarif edilmiştir: “...Sonra beni Sidretül-Munteha’ya götürdü. Bir de baktım yaprakları fil kulakları gibi, meyveleri fıçı büyüklüğünde. Bu ağacı Allah’ın emri kapladığı için hali değişmiş ki mahlukattan hiçbir şey güzellikte ona benzeyemez.”³⁴² Sidr ağacı, asıl olarak hünnap ağacına benzeyen,³⁴³ yıl boyu yeşilliğini koruyan ve gölgesinden istifade edilen bir ağaçtır. Hatta bu yüzden Hz. Peygamber, “Kim bir sidri keserse Allah onun başını cehenneme sokar.” buyurmuştur. Hadisi rivayet eden Ebu Davud bunu şöyle açıklamıştır: “Bu hadisin manası, kim yolcuların ve hayvanların gölgesinde dinlenip gölgelendiği bu ağacı keser de onların helak olmalarına sebep olursa Allah da onun helak olması için cehenneme atar.”³⁴⁴ İbn Manzur da bu ağacın kesilmesinin niçin yasaklandığını bu açıklamaya benzer şekilde izah edildiğini rivayet etmiştir.³⁴⁵ Bir bedevi, cennette rahatsız edici bir ağacın olmasından şikayet ederek Hz. Peygamber’e gelmiş, Hz. Peygamber de ona rahatsız edici olan ağacı sorunca sidr ağacının vaad edildiğini, halbuki onun dikenleri olduğu için eziyet verici bir ağaç olduğunu söylemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ayeti dikkatli okumasını söylemiş, *dikenlerinden arındırılmış sidr ağacı* olacağını, sıyrılan her bir dikenin yerine meyvesi olacağını haber vermiştir.³⁴⁶ Arap kültüründe çölde hayat kurtaran bu sidr ağacı genellikle dikenli olduğu için cennete uygun olmayınca Allah bu ağacın dikenlerini budanmış olarak tarif etmiştir. Arapların kültüründe yer edinen bu ağaç, cennete layık vechiyle cennet tasvirlerinde yerini almıştır.

Muz, Araplar arasında çöllerin en dikenli ağaçlarından biridir ve bu ağacın görünümü, hoş aroması ve gölgesi vardır.³⁴⁷ Cahiliyye şairi Ümeyye b. Ebi’s-Salt (ö. 8/630), cennetten bahseden bir şiirinde şöyle demiştir: “*Ve elmalar, narlar, muzlar.../ ve soğuk, tatlı ve*

³⁴¹ Sa’lebi, *el-Keşf ve’l Beyân*, 25/449; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, 4/222; Kurtubî, *el-Câmi’*, 17/27.

³⁴² Müslim, “İman”, 74; Ebu Muhammed Abdülhak İbn Atıyye el Endelüsi, *el-Muharrar’ul Veciz fi tefsir’il Kitabi’l-Aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2001), 5/199.

³⁴³ İbn Atıyye, *el-Muharrarü’l-veciz*, 4/414 .

³⁴⁴ Ebu Davud, “Edeb”, 179.

³⁴⁵ İbnü’l-Manzûr, “sidre”, 4/355.

³⁴⁶ İbn Ebi’d-Dünyâ, *Sıfatü’l-cenne*, 105; Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa’dî, *Sıfatü’l-cenne*, nşr. Sabrî b. Selâme Şâhîn, (Riyad: Dâr Balensiya, 1423/2002), 95; Feyyûmî, *Fethu’l Karîbi’l Mucîb*, 15/42.

³⁴⁷ Feyyûmî, *Fethu’l Karîbi’l Mucîb*, 15/43.

güvenli”³⁴⁸ Ümeyye’nin şiirinde cenneti tasvir ederken güzel nimetleri zikretmesi, bölgenin ikliminde aranan, tatlılığı ve serinliğiyle zevklere hitap eden yönlerine değinmiştir. Şiirden yola çıkarak, dönemin insanların bu meyvelere yönelik algıları ve Kur’an’ın cennet tasvirinde bunları zikretmesi daha iyi anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî, cennette meyvelerin varlığının zikredilmesini, insanlar dünyada meyvelere düşkün oldukları için Allah’ın cennette bol bol vereceğini haber vererek onları kazanmaya teşvik etmekle ilişkilendirmiştir.³⁴⁹ Bu yüzden de yedikleriyle dünyada tanıdıkları lezzetler benzer olarak zikredilmiştir. Cennette müminler, meyveleri yediklerinde dünyadaki yediklerinin aynısı zannederler ve “...*bu daha önce de rızıklandırıldığımızdır...*”³⁵⁰ derler. Kurtubi ayeti şöyle tefsir etmiştir: “Dünyada iken bize vaat olunan buydu (veya) Dünyada iken bize verilen rızık buydu. Çünkü, cennetteki meyvelerin, rızıkların rengi dünyadaki meyvelerin rengini andırmaktadır. Ancak onu yiyecekler de tadının farklı olduğunu göreceklerdir.”³⁵¹

Kur’an’da meyvelerden sıkça bahsedilmesini Razi, şöyle açıklamaktadır:

“İyi bil ki Allah, Peygamberini önce Araplara, sonra da bütün âleme peygamber olarak göndermiştir. Araplar, yeme, içme ve meyve bakımından sıkıntı içinde yaşayan bir topluluktu. Bundan ötürü, onların arzularını iyice çekmek ve onları dine sevk edecek hususları kuvvetlendirmek için, onlara bu gibi nimetleri lütfedeceğini tekrar tekrar bildirmiştir”³⁵²

Bu yoruma benzer şekilde Razi’den farklı bir asır ve coğrafyada yaşayan Mâtürîdî de benzer olarak şöyle demiştir: “Ayetlerde sözü edilen buna benzer vaatler, sanki Mekkeliler hakkında gelmiş gibidir. Mekke’de insanların yiyeceği bol bol meyveler ve benzeri ürünler bulunmuyordu. Allah onlara, cennette asla tükenmeyen ve arkası kesilmeyen bol bol meyveler vereceğini haber vermektedir.”³⁵³

Yukarıda verilen ayetlerde görüldüğü üzere cennette vaat edilen meyveler, dünyada bildikleri lezzetlerdendir. Nitekim şu ayette bu ifade edilmiştir: “*Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, “Bu daha önce de bize rızık olarak verilenlerdendir” derler.*”³⁵⁴ Zemahşerî, verilen nimetlerin dünyadakilere benzer olmasının daha etkileyici olduğunu, nimetlerin faziletlerinin ancak böyle ortaya çıkacağını söylemiştir. Çünkü insan, tabiatı gereği alışkın olduğu şeye daha yakınlık duyar, alışmadığı şeyden ise uzak

³⁴⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 18/328.

³⁴⁹ Mâtürîdî, *Tevîlâtü’l-Kur’ân*, 13/297.

³⁵⁰ el-Bakara 2/25.

³⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi*, 1/506-507.

³⁵² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19/545.

³⁵³ Mâtürîdî, *Tevîlâtü’l-Kur’ân*, 13/297.

³⁵⁴ el-Bakara 2/25.

durur.³⁵⁵ Cennette verilecek meyvelerin özellikle dünyada bildikleri nimetlerden seçilmesi, onların ahirete olan isteklerinin artırılması içindir. Aksi bir durum olarak kiraz ve muzdan çok daha güzel olup da Hicaz’da bilinmeyen başka meyveler de zikredilseydi, tadını, kokusunu, görünümünü vb. bilmedikleri için ilgilerini çekmesi beklenemezdi. Bu ise Kur’an’ın bir üslubuna aykırıdır. Kur’an’a göre muhatabın bilmediği bir konu, iyice anlaması için onun bildiği benzer örneklerle tekrarlanır. Bu üslup, şu ayette ifade edilmiştir. “*Andolsun biz, onlar tezekkür etsinler (kavrasınlar) diye bu Kur’an’da değişik biçimlerde açıkladık. Fakat bu, onların ancak kaçışlarını artırıyor.*”³⁵⁶ Buna göre yüce Allah’ın çeşitli meyvelerden zikretmesi, onların iyice anlamaları için verilen örneklerdir. Zira umumi manadaki ayetlerde canlarının çekeceği ve göz aydınlığı olacak her şeyin var olduğu,³⁵⁷ hatta hiç kimsenin aklına bile gelemeyecek güzelliklerin verileceği³⁵⁸ haber verilmiştir. Bu umumi haberden sonra örneklendirme amacıyla birkaç meyvenin zikredilmesi gayb alemindeki bazı nimetlerin daha iyi anlaşılması için verilmiş örneklerdir.

2.2.1.5. Diğer Yiyecekleri

Kur’an’da cennete yemek ve içeceklerinde olacağı belirtilmiş ve yine onlar da bu dünyada iken bizim rızıklandığımız nimetler ile dile getirilmiştir. Yiyecek olarak Kur’an’da iki yerde cennette et yemeğinin olacağından bahsedilmektedir. İlk olarak Tûr suresinde ki “*Onların canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz.*”³⁵⁹ ayetinde et olarak zikredilmekte, ikinci zikredildiği yer olan Vâkıa suresinde ki “*ve canlarının çektiği kuş etleriyle*”³⁶⁰ ayetinde kuş eti ifadesi ile kullanılmıştır. Yahudilerin Hz. Peygamber’in risaletini tespit etmek için ona bazı sorular sormuşlardı. Bu sorulardan birisi de cennete girince ilk yenilecek olan şeyin ne olduğu idi. Bu soruya Hz. Peygamber, “balık ciğerinin fazlasıdır” diye cevap vermiştir.³⁶¹ Yahudiler, sormaya devam edip, ardından ne yenileceğini sorunca Hz. Peygamber, cennet halkı için cennetin etrafında otlayan cennet öküzü kesileceğini haber vermiştir.³⁶² Yüce Allah, sağlam hayvanların insanların istifadesi için indirildiğini haber vermiştir: “*Size, hayvanlardan sekiz çift indirdi.*”³⁶³ Ayetinde de cennetten bazı hayvanların indirildiği haber verilmiştir. Bu hayvanları

³⁵⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/108.

³⁵⁶ el-İsrâ 17/41.

³⁵⁷ “*Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.*” ez-Zuhruf 43/71.

³⁵⁸ “*Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.*” es-Secde 32/17.

³⁵⁹ et-Tûr 52/22.

³⁶⁰ el-Vâkıa 56/21.

³⁶¹ Buhârî, “Menakıbu’l-Ensar”, 51; Müslim, “Hayz”, 8

³⁶² Müslim, “Hayz”, 8

³⁶³ ez-Zümer 39/6.

başka bir ayette deve, inek, koyun ve keçi olarak açıklamıştır.³⁶⁴ Buna göre cennette bazı hayvanların bulunduğu söylenebilir.³⁶⁵

Vakıa suresindeki canlarının çektiği kuş etiyle ilgili Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cennette develer gibi kuşlar vardır. Kuş, kişiye gelir ve kişi ondan yer, sonra ise hiçbir şey eksilmeden geri uçar gider.”³⁶⁶ Başka bir hadiste Hz. Peygamber, Kevser nehrinin çevresinde boyunları deve boyunları gibi kuşlar olduğunu söylemiş, Hz. Ömer de “O zaman bunlar şişman kuşlardır” demiştir.³⁶⁷

Cennette canlarının çektiği meyvelerden verileceği haber verildikten sonra örnek olarak et zikredilmiştir. “Onların canlarının istediği meyve ve etten bol bol verimiz.”³⁶⁸ ayetinde canlarının çektiği meyvelerden ve etlerden bol bol verileceği anlatılmaktadır. Mâtürîdî şöyle demektedir “Onlar dünyadayken, canlarının istediği yiyecekleri bulamıyorlardı, ancak ne bulurlarsa onu yiyorlardı. Ahirette canları ne isterse o verilecektir.”³⁶⁹ “Beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri...”³⁷⁰ ayette önce meyvenin, sonra etin zikredilmesini Razi şöyle açıklamıştır: “Cennet ehli acıktıklarından değil, zevkine yedikleri için Yüce Allah etten önce meyveyi zikretti. Onların meyveye meyilleri daha çoktur. Bunların misali, dünyadaki tok kimsenin durumuna benzer. Bu yüzden Allah önce meyveyi zikretmiştir.”³⁷¹ Kur’an, gıdalardan çoğunlukla meyve türünü zikretmiştir. Bu da aç kişileri değil, tok olup da keyiflenmek için bir şeyler yemek isteyenlerin zevkidir. Cennet nimetleri genel olarak gıda için değil, lezzet içindir.³⁷² Kur’an ayetlerindeki cennet tasvirinin daha çok zevk almak için olduğu, beslenme kaygısına yönelik ürünlerin olmadığı, dikkatle inceleyen herkese belli olmaktadır. Et, genellikle aç kişinin doymak için tercihi iken, meyve, tok kişinin dahi tercih edebileceği türden besinlerdir. Bu detay, genel olarak cennet tasvirinde zevk verici ürünlerin olduğunu göstermektedir. Kuş etinin bir cennet nimeti olarak sunulması, özellikle çölde yaşayan ve balık kültüründen uzak yaşayan topluluklar için iştah çekici olmalıdır. Çünkü başka bölgelerde kuş eti, çok talep edilen bir et türü değildir. Tavuk, balık, küçük baş ve büyük baş eti yaygın olarak tüketilirken kuş eti, sadece ormanlık bazı bölgelerde satılmaktadır. Ancak diğer etlerin kuş etine nazaran besleyici yönü ağır olduğu için gıdalarda kullanıldığı, kuş etlerinin çok tercih edilmemesinin sebebinin de besleyici yönü çok az olduğu için çok nadir bulunduğu ifade edilebilir.

³⁶⁴ el-En’âm 6/143-144.

³⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 15/143.

³⁶⁶ Hennad, *Zühd*, 118.

³⁶⁷ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 24/550; İbn Ebi’ d-Dünyâ, *Sıfatü l-cenne*, 79, 146.

³⁶⁸ et-Tûr 52/22.

³⁶⁹ Mâtürîdî, *Tevilatü l-Kur’an*, 14/195.

³⁷⁰ el-Vâkıa 56/20-21.

³⁷¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/185.

³⁷² el-Beyzâvî, *Envârü t-tenzîl*, 5/9; Mevdûdî, *Tefhimü l-Kur’an*, 5/18.

2.2.2. Ağaçlarının Gölgeleeri

Kur'an'ın cennet tasvirinde belirgin bir gölge vurgusu vardır. Misal olarak, Mekke döneminin son yıllarında inen³⁷³ Ra'd suresinde muttakilere vaat edilen cennetin misali şöyle verilmiştir: “Altlarından ırmaklar akar, gölgesi ve yiyecekleri devamlıdır.”³⁷⁴ “eşleriyle tahtlara kurulmuş, gölgelerde oturmaktadırlar.”³⁷⁵ Bu ayetler ve benzeri başka ayetlerde niçin gölgelerin bir cennet nimeti olarak tasvirin edildiğini anlamak için Kur'an'ın indiği dönemdeki Arap yarımadasının iklimini araştırmak gerekmektedir.

Arap iklimine kısaca değinecek olursak, Arabistan'ın çoğu bölgesi sıcak bölgede yer aldığı için yağışları kıt ve yazları tahammül edilemez derecede sıcak olan bir iklime sahiptir. Sıcaklık bölgenin kuzeyinden güneyine doğru gidildikçe giderek artar, ravzalardan düzlüklerine inildikçe 50 dereceye varan sıcaklıklar yaşanır. Kış mevsiminde bile ülkenin çoğunda sıcaklık 15 derecenin altına düştüğü nadir görünür, genellikle yağmur çok az yağar, hatta Devâsir vadisi gibi yıllarca yağış almayan bölgeleri olmuştur³⁷⁶ Mekkeli aristokratlar ve zengin kesim, şehrin özellikle yazın oluşan sıcağından bıktıkları için her birinin Taif'te yazlıkları vardı.³⁷⁷ Yaz mevsiminde sayfiyeye gidemeyenler de sıcağın fazlalığından ötürü öğle vakti dışarı çıkmazlardı. Bu yüzden genellikle öğle vaktinde kaylûle uykusuna çekilirlerdi. Hatta Kur'an'da eski kavimlerin kaylûle uykusu sırasında helak edildiği³⁷⁸ göz önünde bulundurulursa sıcaktan dolayı oluşan bu dinlenmenin asırlardır yapıldığı anlaşılabacaktır. Hz. Peygamber ve diğer sahabeler de bunu alışkanlık haline getirmişlerdi. Her öğle vaktinde insanlar sıcaktan dolayı eve çekilirler ve dinlenirlerdi. Hz. Peygamber, Ümmü Haram ve Ümmü Süleym gibi eşlerinin yanlarındayken kaylûle yaptığını, öğle vakti olunca deri bir döşekte uyduğunu, hatta bu sırada Hz. Peygamberin alnından akan teri, bir cam şişede biriktirdiklerini eşleri rivayet etmiştir.³⁷⁹ Her gün öğle vaktinde uyumak için evine dönen Hz. Ali, eşiyile tartıştığı için bir gün eve gelmeyip mescide gidip kaylûleyi orada yapmıştı.³⁸⁰ Sehl b. Sad, sahabelerin Cuma namazından sonra kaylûle yaptıklarını aktarmıştır.³⁸¹ Rivayetlerden anlaşılan, kaylûle uykusu o bölgedekilerin alışkanlığıydı. Aynı zamanda kaylûle, sadece Arapların değil, ortak enlemlerde yaşadıkları, İtalya, Yunanistan gibi bölgelerde “siesta” adıyla

³⁷³ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 2/503.

³⁷⁴ er-Ra'd, 13/35.

³⁷⁵ Yâsîn 36/56.

³⁷⁶ Kudret Büyükcoşkun, “Arabistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yayınları 1991), 3/250-251.

³⁷⁷ Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Tâif”, 39/447.

³⁷⁸ el-A'râf 7/4. Bu konuda bk. Zeynep Canan Koçak, *Yerel Kültürün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 182.

³⁷⁹ Buhârî, “İsti'zan”, 41.

³⁸⁰ Buhârî, “İsti'zan”, 40.

³⁸¹ Buhârî, “İsti'zan”, 39.

bilinmekte ve sıkça yapılmaktaydı. Bugün de dünya üzerindeki orta kuşakta yaşayan halklar, bu uykuyu kültürlerine yerleştirmişlerdir. Ülkemizdeki “ögle şekerlemesi” uykusu da aynı iklimin ve enlem etkisinin sonucudur.³⁸² Bütün bu iklim şartları göz önünde bulundurulunca cennette uzun gölgeliklerin zikredilmesi daha iyi anlaşılmaktadır. İlk muhatapların ihtiyacı olan gölgelenme ihtiyacı, cennetin tasvirine etki etmiştir.

Cennetin ağaçları zikredilmeyen ayetlerde dahi bu ağaçların varlığı hissedilebilmektedir. “*Altılarından ırmaklar akan cennetler*”³⁸³ ifadesi Kur’an’da otuz yedi yerde geçmektedir.³⁸⁴ Bu ayetler ağaçtan bahsetmemiş olsa bile tasvir edilen tablo, meyve ağaçlarının gölgelerinin altından akan nehirlerle dolu bahçedir. Zira cennet, meyve ağaçlarıyla dolu bostanlardır.³⁸⁵ Kur’an’ın cennetten bahsettiği her ayetinin esasında bu meyve ağaçlarını, gölgeliğini ve yeşilliğini barındırdığı böylece ortaya çıkmış olur. Çöl ortamının sınırlılıkları, Kur’an’ın ahiretteki sonsuz mutluluk yurdunun ismini bile etkilemiştir.

2.2.3. Çadırları

Kur’an hem dünyada hem de ahirette çadırlardan bahsetmiştir. Dünya hayatı için çadırları bir nimet olarak zikretmiştir. Çadırın Arap kültüründe Kur’an’ın indiği dönemde de kullanıldığını şu ayet ifade etmektedir: “*Allah size evlerinizi dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolayca taşıyacağınız evler (çadırlar), yün, tüy ve kollarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir.*”³⁸⁶ Cennette verilen müjdeleri anlatırken “*çadırlara kapanmış huriler*”³⁸⁷ denilerek hurilerin çadırlarından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki, cennette içi boşaltılmış geniş bir inciden çadır vardır. Bunun eni altmış mil mesafe devam eder. Bunun her köşesinde bir eş bulunur ki, hiçbiri diğerini göremezler. Kişi onların hepsini dolaşır.”³⁸⁸ Kur’an’ın niçin böyle bir tasvir yaptığını anlamak için öncelikle çadırın fonksiyonu bilinmelidir. Mâtürîdî, Kur’an’ın çadırları kullanmasını şöyle açıklamıştır: “(Arap olmayanlar için) çadır, ancak yolculuk halinde kullanılan, taşınması kolay olduğu için veya zaruret halinde olup da evi bulunmayan kişiler için gereklidir. Ev veya meskeni bulunan kişilerin çadıra ihtiyacı olmaz. Ancak Araplar bunlara meyilli olduğu için cennette bunlar vaat edilmiştir.”³⁸⁹

³⁸² Hasan Doğruyol, “Kaylule” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022.) 25/83-84.

³⁸³ el-Bakara 2/25.

³⁸⁴ el-Bakara 2/25; el-A’râf 7/43; Yûnus 10/9; el-Beyyine 98/8.

³⁸⁵ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, (Mısır: el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Âmmeti li’l-Kitâb, 1990), 10/469.

³⁸⁶ en-Nahl 16/80.

³⁸⁷ er-Rahmân 55/72.

³⁸⁸ Buhârî, “Tefsir”, 55, “Bed’ül Halk”, 8; Müslim, “Cennet”, 9.

³⁸⁹ Mâtürîdî, *Tevilâtü’l-Kur’ân*, 12/55; Azimli, *Cahiliyye’yi Farklı Okumak*, 20.

Endülüs'te yaşamış müfessir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Arapların çadır kullanımını şöyle anlatmaktadır: “Onlar (Araplar), deve, inek ve koyun derisinden tabaklayarak evler yaparlardı. Hayvan derisinde çadırlar yapmak, o diyarlarda yaygın bir durumdur. Bizim bölgelerimizde bu şekilde bir çadırdan uzak kalınmıştır. Bizim bölgelerimizde çadırlar, tabaklanmış deriyle değil, sadece keten ve yünden yapılır.”³⁹⁰ Kurtubî de bu ayette sadece deriden yapılan çadırları zikretmesini şöyle açıklamıştır: “Çünkü keten ve yünden çadırlar, ayete muhatap olan Araplarda kullanılmıyordu. Onlara, bildikleri şeylerden anlayacakları şekliyle hitap edilmiştir, bunların yerini tutan ve bunlar gibi kullanılan şeyler de bu konuma dahil edilirler.”³⁹¹ Bu iki müfessir de Arap kültüründen uzak bir bölge olan Endülüs'te yaşadıkları için ayetlerdeki yerel tasvirler dikkatlerini celb etmiştir.

Arapların çadırla olan bağıını anlamak için onların kültürüne bakmak gerekmektedir. Arapların ekonomisi üç temel üzerindeydi. Ticaret, tarım ve hayvancılık. Mekke yerlileri ticaret ile baharat, koku, kıyafet ticareti yapar, Kabe'nin etrafına kurdukları pazarlar sayesinde dînî duygulardan da kazanç sağlardı. Medine ve Taif gibi bölgeler ise tarımla daha çok ilgilenirdi. Ancak yerleşik yaşamdan uzak olan bedevilerin temel geçim kaynağı hayvancılıktı.³⁹² Bedevi Araplar, Hicaz'da çölde, kum yığınları içinde yaşarken onları en çok etkileyen, üzerlerindeki güneşin yakıcı sıcaklığı ve susuzluktu. Bu güneşten korunmak için mecburen dağlardaki mağaralara sığınıyorlardı. Gece olunca daha serin olduğu için hayvanlarına otlak arama işini bu saate bırakıyorlardı. Gündüz havanın sıcaklığından dolayı gökyüzünde bulut bulunmazdı. Bu şartlar, onların gökyüzünü rahat bir şekilde görmelerine imkân tanıyordu.³⁹³ Arapların ataları konumunda olan İrem halkı da çadırlarıyla otlak arayan göçebe bir kavimdi. Bir yerde ikametleri yoktu. Sürekli çadırlarıyla ve çadır direkleriyle gezdikleri için “direk sahibi İrem” olarak adlandırılıyorlardı.³⁹⁴ Hayvanıyla sürekli ilgilenen bir bedevinin sabit yaşaması düşünülemezdi. Çünkü çölde seyyar olarak sürülerini otlatan bir çobanın sabit bir mesken yapma imkânı yoktur. Ne çöl ortamı buna müsaitti nede çobanın mesleği. Ataları İrem halkı gibi nerede otlak varsa sürüsüyle oraya gitmesi gerektiği için de yaşamını çadırdaki sürdürmek zorundadır. Bu şartlar altında yerleşik hayata geçemediği için evini portatif yapmak, en avantajlı olanıydı. Çadır bu yüzden bedevilerin yaşam merkezi oldu. Ayrıca sadece fakir ve çobanlar değil zenginlerde çadırı eğlence ve turizm amacıyla kullanmaktaydı. Cahiliyede zenginlerin Taif'teki yazlıklarına gidiyorlardı.³⁹⁵ Ayrıca bunlardan daha da önemli olanı, huri

³⁹⁰ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/148; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/237.

³⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/238.

³⁹² Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 61.

³⁹³ Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 46, 47.

³⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 24/406; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/440.

³⁹⁵ Küçükaşcı, “Tâif”, 39/447.

ve çadır bağlantısının ayrı bir önemi vardı. Çünkü Araplar, yeni bir evlilik yaptıklarında izdivaç çadırı kurarlardı.³⁹⁶ Bütün bu kullanımlarından dolayı çadır, Arap kültüründe alışılmış bir barınma aracıydı ve düğünün sembolüydü. Şiirinde, atasözlerinde sürekli bu çadırlar gündemiydi. Cennet tasviri için de çadırlarında yaşayan huriler, dünyadaki bir düğün hazırlığını andırdığı için onların isteklerini artıran bir tasvir olmaktaydı. Dolayısıyla onların zevklerine hitap eden örneklerle cennet hayatı tasvir edilmiş, insan hayatındaki en mutlu günlerinden biri olan düğün gününe benzetilmiştir.

2.2.4. Odaları, Evleri, Köşkleri ve Sarayları

Yüce Allah cennetteki yerleşim birimlerini de bizim için resmetmektedir. Kur'an'da yerleşim yeri olarak güzel mesken, odalar, evler, çadır, köşk ve saray ifadeleri bulunmaktadır. Güzel mesken ifadesi iki ayette zikredilmiştir: “Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara... Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir.”³⁹⁷ “...sizi Adn cennetlerinde güzel meskenlere koysun.”³⁹⁸

Odalar ifadesi ise dört ayette zikredilmiştir: “İşte onlar sabretmelerine karşılık odalarda mükâfatlandırılacaklardır.”³⁹⁹ “Fakat Rablerinden korkanlar için üst üste yapılmış odalar vardır.”⁴⁰⁰ “İnanıp iyi işler yapanları, cennette altlarından ırmaklar akan odalara yerleştiririz.”⁴⁰¹ “Ve onlar odalarda güven ve huzur içindedirler.”⁴⁰²

Odalar olarak tercüme edilen “غرف” ğurfe, yüksekteki ev veya binanın üstündeki özel odadır. Ğurfe, ancak evin üstündeki oda için kullanılır. Ayrıca evin sakinleri için en nezih yeridir, çünkü hem havadardır hem de rutubetten korunaklıdır.⁴⁰³ Böylece ğurfe kelimesi, aynı zamanda köşk olarak da tercüme edilebilir. Araplar, sıcak rüzgarlar ve kum fırtınaları içinde yaşadıkları için yüksekteki odalar, tozdan yana güvende, hava olarak alt odalara nispetle daha temiz olmaktadır. Bu yüzden cennet tasvir edilirken, yüksekte ferah odalar olarak tasvir edilmesi, Kur'an'ın cennet tasvirinde çölde yaşayan kişiler için uygun bir anlatım tarzı olmuştur. Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723), ayetteki “ğurfe” kelimesinin cennet anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁴⁰⁴ Dünyadayken köşklerin en yüksek odaları, itibarlı kişilerin ağırlandığı özel yerlerdir. Bu yüzden iman eden ve buna uygun davrananların mükafatı,

³⁹⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, 1/94; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1418/1997), 1/55.

³⁹⁷ et-Tevbe 9/72.

³⁹⁸ es-Saff 61/12.

³⁹⁹ el-Furkân 25/75.

⁴⁰⁰ ez-Zümer 39/20.

⁴⁰¹ el-Ankebût 29/58.

⁴⁰² Sebe' 34/37.

⁴⁰³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyun* 4/292.

⁴⁰⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyun* 4/161; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/625.

dünyadaki ağır misafirlerin ağırlanmasına benzetilmiştir. Günümüz otellerindeki kral dairelerinin en yüksek odalara yapılması da aynı gayeye yöneliktir.

Kur'an'ın ğurfe ile ilgili dikkat çeken bir husus, “*bina edilmiş odalar*” şeklinde bir anlatımdır. Arap çöl ortamından uzakta yaşayan kişilere ilk bakışta bu garip gelebilir. Ancak Arapların evleri, bugünkü kerpiç, tuğla, beton evlerimizden çok daha ilkel. Kurtubi, Araplar kerpiçten yapılmış evlere “kasr” yün ve kıldan yapılmış olanlara “beyt” dediklerini ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Yani taş ev bile onlar için köşk, saray anlamına geliyordu. Cennetteki odaların da dünyadaki gibi kıldan evler olmayıp sağlamlaştırılmış şekilde inşa edilmiş evler olduğunu ifade etmek için bu mana kullanılmış gibi görünmektedir.

H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cennet ehli, odaları, sizin gökteki yıldızları gördüğünüz gibi görür.”⁴⁰⁶ Cennetin odalarının arasının uzun mesafeler olduğunu betimlemek için hadiste yıldızlar ile dünyanın uzaklığı misal verilmiştir. Yapay ışıkların ve ışık kirliliğinin olmadığı 7. asırda, gökyüzünün tüm ihtişamıyla göz önünde bulunduğu çölde, yıldızlar bir uzaklık ölçütü olarak kullanılması çok doğaldır. Ancak asrımızda, kalabalık şehirlerde neredeyse yıldızı hiç görmeyen insanların günlük hayatlarında bu şekilde bir betimlemeye rastlamak oldukça zordur.

Ev ifadesi ise Kur'an'da Firavun 'un karısı Âsiye'nin⁴⁰⁷ duasında ev istemesi anlatan bir ayette zikredilmektedir: “*Rabbim, katından bana cennette bir ev yap.*”⁴⁰⁸ Bu salih kadın, muhtemelen H. Musa'nın davetini kabul ederek Müslüman olmuştu. Onun bilgisine göre cennet, içinde ev olan, Rabbin katında yüce bir mekandır. Burada dikkat çeken, Âsiye'nin ev istemesidir. Çünkü Firavun ile birlikte şehir hayatında yaşadığı için meskenleri ev benzeri yapılardan oluşmaktaydı. Mekke'de çölde yaşam sürenlere karşı çadırda yaşayan hurilerden bahsedilirken şehirde yaşayan bir kadının cennet beklentisinde çadır yerine ev bulunmaktaydı. Hasan-ı Basri, onun evinin inciden olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁹ Cennet evinden bahsedilen bu ayetin tefsirinde yapılan inciden bir ev tarifi, diğer meskenlerden olan çadırlar hakkındaki yapılan inciyle bezeli tariflerle aynıdır. Dahhâk, hurilerin çadırlarının inciden olduğunu söylemiştir.⁴¹⁰ Ancak diğer çadırlar ile evler arasında bir farklılık olduğunu da şu hadisten

⁴⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 15/510.

⁴⁰⁶ Buhârî, “Rikak”, 51.

⁴⁰⁷ Firavunun karısının adının Âsiye olduğunu bizzat H. Peygamber açıklamıştır. “Erkeklerden birçok kişi kemâle ermiştir, ancak kadınlardan Meryem binti İmran ve Firavun'un eşi Âsiye'dir.” bk. Buhârî, “Enbiyâ”, 32.

⁴⁰⁸ et-Tahrîm 66/11.

⁴⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 17/492; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/565.

⁴¹⁰ Hennad, *Zühed*, 15. Farklı tabiin müfessirlerinde de aynı şekilde tefsirler gelmiştir. bk. Hennad, *Zühed*, 15-17.

anlamaktayız: “Cebrail bana gelerek Hatice’yi kamıştan yapılmış, içinde gürültü ve yorgunluk olmayan bir ev ile müjdelemem emrolundu.”⁴¹¹

Allah rızası için mescit inşa etmenin karşılığı olarak da “Kim Allah’ın veçhini isteyerek bir mescit inşa ederse, Allah da onun için cennette bir ev inşa eder”⁴¹² buyrulmaktadır. Burada görülen, yapılan amelin misliyle ahirette karşılığının görüleceğini haber vermektedir. Çünkü bir başka hadiste, “ona aynısından cennette inşa edilir” şeklinde gelmiştir.⁴¹³

Ad kavminin dünyadaki yapıları anlatılırken “*Saraylar yapmaktaydınız*”⁴¹⁴ ayetinde saraydan bahsedilirken, cennetteki “saray ve köşk” ifadesine Kur’an’da bir ayette yer verilmiştir. “*Yücedir o ki dilerse, senin için saraylar yapar.*”⁴¹⁵ ayetin tefsirinde, saraylar olarak kullanılan قصر “Kasr” kelimesinin çoğulu قُصُور “Kusûr” hakkında Mücâhid şöyle demiştir: “İyi inşa edilip sağlamlaştırılmış binalardır. Çünkü Kureys, her ne şekilde olursa olsun, taştan yapılan bir ev gördüğünde onu kasr diye isimlendirirdi.”⁴¹⁶

Mücâhid, Arapların çöl ortamında bulması zor olan taştan yaptıkları binaları saray, köşk gibi gördüklerini, ancak daha sık karşılaştıkları kıl veya yün çadırlara ise beyt diye isimlendirdiklerini haber vermektedir.⁴¹⁷ Bu manalar dil açısından uyumlu olsa da ayette müjde olarak cennette taştan bir ev vereceğiz şeklinde anlamak siyak ile uyumlu değildir. Zira 8. ayette “veya ona bir hazine verilmeliydi ya da zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı.” şeklinde bir talebe karşılık olarak bu söylendiğine göre bunun manası, saraylar olarak anlamak daha isabetli olacaktır. Nitekim Râzi, “kusûr” kelimesinin manasının “köşkler topluluğu” olduğunu, saray ve kasrın, yüksek mesken manalarına geldiği için her cennetin bir kasrı olmasının muhtemel olduğunu, böylece o kasrın, bir mesken ve gezinti yeri haline gelmiş olacağını söylemiştir.⁴¹⁸

Hiz. Peygamber, Allah’ın kullarından birinin çocuğu vefat ettiğinde Allah’a hamd edip istircâda bulununca Yüce Allah’ın şöyle dediğini haber vermiştir: “Kulum için cennette bir ev yapın ve ona Hamd Evi adını veriniz.”⁴¹⁹ Görüleceği üzere bu hadiste musibete karşılık

⁴¹¹ Buhârî, “Umre”, 11; Müslim, “Fedâil’us-Sahabe”, 12; Ahmed, *Müsned*, 3/283; İbn Hâdi, *el-Câmi’u’s-sahih*, 1/517.

⁴¹² Müslim, “Mesacid”, 4.

⁴¹³ Müslim, “Mesacid”, 4.

⁴¹⁴ el-A’râf 7/74.

⁴¹⁵ el-Furkân 25/10.

⁴¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/243; İbn Ebi Hatim, *Tefsiri İbn Ebi Hatim*, 8/566; İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’an’il Azim*, 6/95.

⁴¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/243; Kurtubî, *el-Câmi’*, 15/510

⁴¹⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 17/185.

⁴¹⁹ Tirmizî, “Cenaiz”, 36.

sabretmenin sonucunda cennette bir eve sahip olunacağı müjdelenmekte, acının yatışması hedeflenmektedir. Ayrıca metinden anlaşılan, hadisin Medine döneminde meydana geldiğidir.

Yüce Rabbimiz cennette ebedi olarak içlerinde kalınacak çeşitli mesken yerlerini dünyada iken özellikle Araplar tarafından bilinen çadır, ğurfe gibi ifadeler ile ilk muhatapların daha rahat idrak edebilmeleri için bu şekilde tasvir etmektedir. Ancak Medine dönemine geçildiğinde daha evrensel bir dil kullanılarak “*güzel meskenler*”in olacağı haber verilmiştir.

2.2.5. Koltuk ve Tahtları

Cennet tasvirlerinde, halkının tahtlarda kurulacağı, üzerinde yaslanarak sefa sürecekleri, dostlarıyla karşılıklı oturacakları haber verilmiştir. “...*orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık ne güzel bir konak!*”⁴²⁰ ayetinde tahtlar diye çevrilen “ارائك” *erâik* hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: “Sedirin erîke olması için cibinlik içinde olması gerekir. Cibinliğin de erîke olması için sedir gerekir. Sadece bu sedir ve cibinlik ile erîke olur.”⁴²¹ İbn Abbas’ın tefsirine bakılacak olursa buradaki taht, ihtişam içeren saltanat tahtı değil, tavandan yere süzülen cibinliği içindeki yatak halini alır. Bu da hurilerle birlikte olmak için hazırlanan yatak şeklinde anlaşılır. Nitekim Zeccâc da Erike için, örtüler içindeki yataktır⁴²² demiştir. Zemahşeri, gelin odası misali döşenip tezyin edilmiş evde bulunan tahtlar şeklinde açıklamıştır.⁴²³ Zira taht olarak devlet başkanı koltuğu anlamına gelen kelime “عَرْش” arş ile ifade edilir. Nitekim Hz. Süleyman’ın Belkıs’ın tahtı hakkında “أَتُكْمُ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا” “*Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?*”⁴²⁴ Bu ayette göstermektedir ki, cennet nimeti olarak üzerine oturuşan koltuklar, devlet başkanı koltuğu olan tahtlardan değil, tavandan zemine cibinlikle örtülmüş gelin yatağıdır.

Tahtlardan bahsedilen “*Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı olarak oturup yaslanırlar.*”⁴²⁵ ayetinde koltuklar veya sedirler tarif edilmiştir. Cevherle işlenmiş oluşu zırr halkalarının birbirine geçmeli oluşu gibi inci ve yakut geçmeli altınla örülmüş taht olarak da açıklanmıştır.⁴²⁶ Mâtürîdî, ayeti şöyle açıklamıştır: “Dünyada da koltuklara oturulur, ancak dünyadaki koltuklar mücevherle dizilmez. Bu yüzden ahiret koltukları dünyadan farklıdır.”⁴²⁷ Mâtürîdî, kendi dönemindeki şartlara göre ayeti izah etmiştir. Ancak Kisra’nın süslemelerinden

⁴²⁰ el-Kehf 18/31.

⁴²¹ İbn Kayyim, *Cennetin Vasfı*, 97.

⁴²² Zeccac, *Meani'l-Kur'an ve İ'rabuh*, 3/284.

⁴²³ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/723.

⁴²⁴ en-Neml 27/38.

⁴²⁵ el-Vâkıa, 15-16.

⁴²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/459.

⁴²⁷ Mâtürîdî, *Tevilâtü'l-Kur'an* 14/321.

haberdar olan Arap toplumu, bu şatafata imreniyordu. Dönemin güzellik algısının zirvesindekiler, cennetin tasvirine etki ettiği görülmektedir.

Toplu olarak cennet nimetlerini tasvir eden surelerden olan Ğaşıye suresinde kıyamet günü cennetlerde mutlu olan yüzlerin, orada hiçbir boş söz işitmeyecekleri, cennette devamlı akan bir pınarın, yükseltilmiş tahtların, hazırlanmış kadehlerin, sıra sıra dizili yastıkların, serilmiş yaygıların olacağı⁴²⁸ haber verilmiştir. Sıra sıra dizili yastıklar, Arapların içki meclislerinde sıkça bulunan bir minderdir. Nitekim bir şiirde şöyle geçer: “Eğlence için kilimler serilir / yayılır, yastıklar üzerlerindedir.”⁴²⁹ Ğaşıye suresindeki *yastık* ayetinden sonra gelen ayet, *serilmiş değerli halılar*⁴³⁰ olarak bahsedilmektedir. Bu da göstermektedir ki, içki meclislerinde serilen değerli halılar ve üzerine koyulan minderler, Allah’ın cennet tasvirinde kullandığı benzetmelerdendir. Dünyada bu mekanları çok seven ilk muhataplara cennette bunlardan daha iyisini bulacakları anlatılmıştır.

Cennet tasvirlerinde zikredilen, yatak, minder, süsler, koltuklar, gıdalar, mobilyalar vb. tafsilatlar, kalıcı olarak ikamet edilecek bir evin sakinlerinin konforunun, verilen hizmetin tamamlanacağı şeylerdendir.⁴³¹ Başka bir deyişle, 1 yıldızlı otellerin sunduğu imkanların, 3-4 kalem hizmetle sınırlı kalmasına karşılık, ultra lüks 7 yıldızlı otellerin sunduğu hizmetlerin sayfalarca sürmesine benzetilebilir. Esasında 7 yıldızlı oluşu bile yeterliyken, misafirlerin aklında soru kalmaması için bütün hizmetler ana hatlarıyla anlatılmaktadır.⁴³²

2.2.6. İçkileri

Cennette müminler için zikredilen birçok içecek bulunmaktadır. Özetle su, süt, bal ve şarap, cennette vaat edilen dört içecektir. Bu içecekler, tertemiz içecekler⁴³³ olarak tavsif edilmiştir. Bu temizlik, zikredilen dört çeşit için de geçerlidir. Selsebil adı verilen bir pınarın olacağı haber verilmiştir.⁴³⁴

Kur’an, cennet nimetiyle içkiyi birlikte zikretmektedir. Bu kadar yoğun şekilde içkiden bahsedip onu cennette bir nimet olarak sunması, Kur’an’ın nüzul dönemini araştırıldığında daha

⁴²⁸ el-Gāşıye 88/8-16.

⁴²⁹ İbn Manzûr, “nemariqa”, 10/361; Vahidi, *et-Tefsîrû’l-basîf*, 23/471.

⁴³⁰ el-Gāşıye 88/8-16.

⁴³¹ Rızâ, *Tefsîrû’l-Menâr*, 10/469.

⁴³² Otellerin yıldızlarının detaylarını bir otel şöyle açıklamıştır: 1 yıldızlı otellere baktığımız zaman lobi, kahvaltı salonu, 10 oda ve telefon gibi olanaklar 1 yıldızlı almalarını hak ediyor. 2 ve 3 yıldızlı otellere baktığımız zaman 1 yıldızlının özelliklerine ek olarak klima, saç kurutma makinesi, yüzme havuzu, televizyon, çamaşır yıkama servisi gibi olanaklar ekleniyor. 4 yıldızlı otellere baktığımız zaman ise artık her şey biraz daha lüksleşmeye başlıyor. 5 yıl deneyimli personel, 100 kişilik bir salon, açık ve kapalı yüzme havuzları gibi özelliklerin olması gerekiyor. Elite World Hotels, “Otel” (Erişim 3 Eylül 2022).

⁴³³ el-İnsan 76/21.

⁴³⁴ el-İnsan 76/18.

açık bir hale gelecektir. Zira o dönem Arapları, içkiyi mubah görür, şarabı çok yaygın olarak tüketirdi. Her meyveden bir şekilde içki yapabilme özelliğine sahiptiler. Ama en yaygın içki türleri; buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve bal olmak üzere toplam beş şeyden yapılırdı.⁴³⁵ Bu içkileri yalnızca erkekler değil, kadınlar da tüketir, içki adına şiirler yazarlardı. Yine Kureyş, bu içki masalarında büyük arkadaşlıklar kurar, pahalı olmasına rağmen içki ikramını cömertliğin şartı görürlerdi. İçkiye o kadar müptela olmuşlardı ki, içkinin yüzden fazla ismi ve alt dalı, lügatlerinde yer etmişti. İçkiye özel kaplar tahsis etmişler, dübba, hantem, müzeffet ve nakir kaplarını bunlara ayırmışlar, köylüsü, dağlısı, zengini, fakiri, bu içkiden ve beraberindeki eğlencelerden yararlanmak için hânut adı verilen meyhanelere giderlerdi.⁴³⁶ İslam'ın gelişinden sonra Hz. Peygamber bu kapların kullanımını da yasaklamıştı.⁴³⁷

Cahiliye devrinde az bir topluluk, içkiyi kendilerine haram kılıp içmemişti; ancak çoğunluk bunu kullanıyordu. Mikyas b. Subabe, içkinin zararını şöyle itiraf etmişti: “*Şarabı iyi sandım ama onda öyle özellikler var ki hepsi kötü ve mezmumdur. Artık ömür boyu onu içmeyeceğim.*”⁴³⁸ Cahiliye şairi Ümeyye b. Ebi Salt, cenneti tasvir eden bir şiirinde “*içenin başını ağrıtamayacak kadehler (içinde içkiler), görünüşünün güzelliği gönül şenlendiren hizmetçiler.*”⁴³⁹ Her ne kadar, Ümeyye'nin bu ilhamı, cahiliye inancından mı yoksa okuduğu ilahi kitaplardan mı aldı bilinmemekle birlikte onun cennet beklentisinde bunların olduğunu haber vermektedir.

Henüz içki yasaklanmadan önce büyük sahabeler dahil Araplar, içkiyi bolca tüketirdi. Aşağıdaki hadis, içkinin sonucunda nasıl hatalara sebep olduğuna bir delildir. “Ali, Bedir'den ganimet aldığı devesine bazı eşyalarını yüklemek için kapısının önüne bağlayıp içeride eşyaları toplamaya başladı. Bu esnada yan evde Hz. Hamza ve arkadaşları içki içiyorlar, “kayne” denilen kadın şarkıcı da onlara şarkılar söylüyordu. Cariye develerin ciğerini sökmek ile ilgili bir şiir okuyup Hz. Hamza'yı gaza getirince Hamza dışarı çıkıp oradaki Hz. Ali'ye ait olan develerin hörgüçlerini kesmiş, ciğerleri söküp almıştı. Dışarda ne olup bittiğinden habersiz Ali b. Ebi Talip, eline eşyaları alıp dışarı çıkınca develerinin yaralanmış ve ciğerleri sökülmiş olduğunu görünce çileden çıkmış halde Hz. Peygamber'in yanına gidip durumu anlattı. Hz. Peygamber de hemen olay yerine intikal etti. Orada Hamza'yı ve diğer içenleri görüp onları yaptıkları kötü işten dolayı azarladı. Hamza, ayağa kalkıp Hz. Peygamber'e ve Ali'ye “Sizler benim babamın köleleri değil misiniz?” diyerek azarladı. Hz. Peygamber de Hamza'nın çok

⁴³⁵ Buhârî, “Eşribe”, 2; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 14/228.

⁴³⁶ Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*, 510-511.

⁴³⁷ Buhârî, “İman”, 40.

⁴³⁸ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 240. İbn Habîb, Cahiliyede içkiden kendini alıkoyan zahitlerden detaylıca bahsetmiştir. bk. 237-240.

⁴³⁹ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 18/328.

sarhoş olduğunu anlayınca oradan uzaklaştı.⁴⁴⁰ Görüldüğü gibi içki, o toplum için çok yaygındı. İçki yüzünden birbirlerinin mallarına zarar veriyorlar, hatta Peygamber’e (s.a.v.) bile farkında olmadan hakaret edebiliyorlardı. O dönemde genç olan Enes b. Malik, içki içenlere şarap ikram ediyordu. İçlerinde Ebu Talha, Ebu Eyyüb ve başka sahabeler varken dışarıda bir tellal içkinin haram kılındığını haber verince oradakiler bütün içkileri dökmüşlerdi.⁴⁴¹ Sonraki nesil ise içkiden çok uzak yetişmekteydi. Hatta Enes bu olayı anlatırken “o gün içkimiz sadece fadîh ve koruk suyuydu” diye anlatınca tabiin olan Süleyman et Temimi, “Oda nedir?” diyerek fadîhın ne olduğunu sormuş, Enes de hurmanın yaş ve kurusundan yapılan bir içki olduğunu söylemiştir.⁴⁴² Öncekiler hurmanın ve diğer ürünlerin her türlüşünden içkiler yaparken sonrakiler bunların isimlerini bile duymamış olduğu görölüyor. İslam’ın bu büyük devrimi, çok köklü olan içkinin yasaklanmasının hikmetini, cennette vadettiğı, “sarhoşluk vermeyen içkiler” şeklinde açıklayıp aklı örtmesini engellemek içindi. Ama o yüzlerce yıllık geleneğın birden kesilmesi mümkün olmadığı, en azından akıllarında hala eski tadı bulunduğı için Kuran’ın cennette bunları vadetmesi daha iyi anlaşılmaktadır.

Cennette inananların içeceklerden istifade edeceği ifade edilirken iştahlarının çektiğı meyve ve içecekleri dileyebilecekleri⁴⁴³ hatta bu içkilerin misk ile mühürlü, nefis içkiler⁴⁴⁴ olduğu ifade edilir. Ebu’d-Derdâ, misk ile mühürlü olan bu içkilerin, gümüş renginde beyaz şarap olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁵ Bu misk ile mühürlü şarabın karışımı tesnimdir.⁴⁴⁶ Tesnim ise, Ebu Salih ve Dahhâk’a göre cennet şaraplarının en âlâsı ve en şereflişidir⁴⁴⁷. Zemahşeri, tesnim kelimesinin yukarı kaldırılmış anlamına geldiğini, buna göre tesnimin manası, cennetliklerin kupalarına yukarıdan akan şarap olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁸

Cennet içinde su kaynağı bulunduğı ve Allah’ın has kullarının bu suyun kullanımını diledikleri yere yönlendirmedi muhayyer oldukları⁴⁴⁹, içkilerinin içeriğinin de kendine has bir zencebil ile tatlandırılacağı haber verilmekte, betimleme sanatı ile tasvir edilmektedir. Bu tasvir de içkinin kaynağı olan suyun kaynağının “*selsebil*” diye adlandırıldığı⁴⁵⁰ da anlatılmıştır. Burada dikkat çeken, içkiye karıştırılan zencebilin bir nimet olarak cennette vaat edilmesidir. Zencebil, Umman, Yemen, gibi yerlerde yetişen, cahiliye Arabının bildiğı ve oldukça sevdiği

⁴⁴⁰ Buhârî, “Musâkât”, 13; Müslim, “Eşribe”, 1; Ebu Davud, “Harac”, 20; Ahmed, *Müsned*, 2/382.

⁴⁴¹ Müslim, “Eşribe”, 1.

⁴⁴² Müslim, “Eşribe”, 1.

⁴⁴³ Sâd 38/51.

⁴⁴⁴ el-Mutaffifin, 83/25-26.

⁴⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, 8/353.

⁴⁴⁶ el-Mutaffifin 83/27

⁴⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, 8/353.

⁴⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/723.

⁴⁴⁹ el-İnsân 76/6.

⁴⁵⁰ el-İnsân 76/17-18.

bir mantar çeşididir.⁴⁵¹ Kurtubî de şöyle demiştir: Araplar, kokusunun hoşluğu dolayısıyla zencefil katılan içkiden zevk ve lezzet alırlardı. Çünkü zencefil dilde hoş bir tat bırakır ve yiyeceğin hazmedilmesini kolaylaştırır. Nimetin ve güzelliğin en ileri derecesi olduğuna inandıkları hususlar söz konusu edilerek, ahiretteki nimetlere arzuları böylece daha da arttırılmaktadır.⁴⁵² Araplar, şarap ile zencefil suyunu karıştırmayı severlerdi.⁴⁵³ İbn Şecera'nın dediğine göre zencefil, şaraba katılan bir katkıdır, onun peşinden içilen şarap daha lezzetli olmaktadır.⁴⁵⁴ Vahidi'ye göre zencefil, Arapların çok sevdiği şeylerden olduğu için Allah onu Kur'an'da zikretmiş ve cennette vaat etmiştir.⁴⁵⁵ Burada yine görülen, Arapların hoşuna giden şeyler esas alınarak cennet nimetleri örneklendirilmiştir.

Bir diğer tasvir, “*karşılıklı kadeh tokuştururlar, ancak ne saçmalama ne de günaha girme olmaz, etraflarında inci gibi hizmetçiler dolaşır.*”⁴⁵⁶ Ayetlerde sunulan sahneler, Arap eğlence kültüründeki meyhanelere benzer bir cennet tasvire etmektedir. Araplar, cahiliye döneminde eğlence mekanlarına giderler, meyhanelerde günlerini gün ederlerdi. Buralarda “kayne” adı verilen sanatçılar şarkılar söylerlerdi.⁴⁵⁷ Yine cennet tasvirinde dönemin eğlence mekanlarındaki zevkleri çağrıştıran tasvirler yapılmıştır. Cevherlerle bezeli tahtlar üzerinde veya kabartılmış minderlerin üzerinde karşılıklı oturdukları, etraflarında gençlerin hizmet ettiği, zararlardan arındırılmış şaraplarla dolu testilerin, kadehlerin ellerden düşmediği, hoşla giden meyvelerin, iştahlarına göre kuş etinin verileceği, saklı inci gibi hurilerin olacağını anlatılmıştır.⁴⁵⁸ Bunlar şüphesiz meyhane kültüründe hoşla giden öğelerdir. Böylesi bir hayata alışkın olan insanlara cennet tasvir edilirken bu alışkın oldukları hayat ile benzeşim kurmalarını sağlamaktan daha doğal bir şey olmasa gerekir.

İçeceklerin özelliklerine gelince, aracı olmadan doğrudan kaynaktan doldurulan kadehlerin müminler arasında dolaştırılacağı, bembeyaz renkte olup içenlere lezzet vereceği⁴⁵⁹, içenlerin ise bundan asla sarhoşluk duymayacağı⁴⁶⁰ saçmalamaya dahi sebep olmayacak, günaha hatta baş ağrısına dahi sokmayacak⁴⁶¹ türden, sağlıklı içkiler olduğu, bunların

⁴⁵¹ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 61.

⁴⁵² Kurtubî, *el-Câmi'*, 18/285-286.

⁴⁵³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/568.

⁴⁵⁴ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, 6/170.

⁴⁵⁵ Vahidi, *et-Tefsîrû'l-basî*, 4/417, 4/403.

⁴⁵⁶ et-Tur 52/23, 24.

⁴⁵⁷ Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*, 226. İçkinin yasaklanmasından önce sahabeden bazıları da “kayne” adı verilen kadın şarkıcıları evlerine çağırarak hem içki içmekte hem de eğlenmekteydiler. Hz. Hamza'da bunlardandı. bk. Buhârî, “Musâkât”, 13; Müslim, “Eşribe”, 1; Ebu Davud, “Harac”, 20; Ahmed, *Müsned*, 2/382.

⁴⁵⁸ el-Vâkıa 56/15-23.

⁴⁵⁹ es-Sâffât 37/45-47.

⁴⁶⁰ et-Tûr 52/23.

⁴⁶¹ el-Vâkıa 56/18-19.

hizmetçiler tarafından ibriklerde dolaştırıp sunulacağı⁴⁶² tasvir edilmektedir. Görüleceği üzere içkiler zevk vermesi yönüyle bir cennet nimeti olarak aktartılırken zararlı yönlerinden arındırılacağı da özellikler vurgulanmış, hatta bu kötü yönünün olmayışı farklı yerlerde tekrar edilerek pekiştirilmiş, aynı zamanda Medine döneminde yasaklanmasına da sebep olacak illetler açıklanmış olmaktadır.

Cennet ehlinin bu yiyecek ve içecekleri, hizmetçilerin ellerinde servis edilişi şöyle haber verilmiştir: “*Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız.*”⁴⁶³ Mâtürîdî ayetin tefsirinde şöyle demektedir: “Altın kaplar ve bardaklar, dünyada insanların özendiği eşyalardandır. Dünyada insanlar bu aletlere özendiği için Allah da ahirette bunlara kavuşmak için elden geleni yapmaya teşvik gayesiyle bunları anlatmıştır.”⁴⁶⁴ Bu içkilerin sunulduğu kapların da özel olarak gümüşten yapılması, dolayısıyla ultra-lüks bir züccaciye kültürünün, dış bölgelerden Mekke kültürüne yerleşmiş olması mümkündür. Derveze, billur cam, gümüş, gümüşten yapılmış kadehler ve bardaklar, zencefil, onunla karıştırılmış içkilerle elde edilen içecekler, “sündüs” ve “istebrak” diye bilinen yemyeşil ipekten giysiler gibi ayetlerde bahsedilen özellikler ve eşyaların, dinleyenlerin bildikleri şeylerden olduğunu söylemiş, bu eşyaların, bazı zengin Mekkelilerin dış ülkelerden bu tarz eşyalar getirttiğine delalet ettiğini, Mekkelilerin de bu sayede haberdar olduklarını ifade etmiştir.⁴⁶⁵

İçkilerin içerisine karışım olarak kâfur adı verilen bir karışım katılacaktır. “*Şüphesiz iyiler karışımı kâfur olan bir kadehten içerler.*”⁴⁶⁶ Kâfur, kâfur poleninden yapılmış bir koku veya parfüm karışımıdır ve Hindistan ve Çin Denizlerinin dağlarındaki ağaçlardan yapıldığı söylenmiştir.⁴⁶⁷ İlkel dinlerden olan Avustralya yerlilerinde cennet, *Kâfur Ağacı Ülkesi* olarak anılmıştır.⁴⁶⁸ Anlaşılan onlara göre de cennet, içinde kafurun bolca bulunduğu bir yurttur. İbn Kesir, kâfurun içeceği soğutmak için kullanıldığı, hoş kokusuyla tat verdiğini Arapların iyi bildiğini anlatır. Hasan-ı Basrî de cahiliye Araplarının, kâfurun soğukluğu ile zencefilin kokusunu birbirine karıştırarak içtiklerini söylemiştir.⁴⁶⁹ Ayrıca kâfur, kokusunun güzelliğinden dolayı, ölümlerin kefenlerine koymak için satın alınan bir üründü.⁴⁷⁰ Günlük

⁴⁶² el-Vâkıa 56/18-19.

⁴⁶³ ez-Zuhuruf 43/71.

⁴⁶⁴ Mâtürîdî, *Tevilâtü'l-Kur'ân* 13/295.

⁴⁶⁵ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 6/114.

⁴⁶⁶ el-İnsân, 76/5.

⁴⁶⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 13/239.

⁴⁶⁸ Kara, *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet*, 52.

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, 8/287.

⁴⁷⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 9/162.

hayatta Arapların kullandığı, tadını sevdiği bu ürün, başka bölgelerde yaygın olarak kullanılmamaktaydı. Derveze, kafur hakkında şöyle demiştir: “Öyle anlaşıyor ki, zengin kesim, içeceklerini kafur ile karıştırarak içiyordu. Diğer kişiler de buna özeniyorlardı. Çünkü Kur’an, ahiretteki azap ve nimetleri, dinleyicilerin aşına oldukları nesne ve kavramları esas alarak tasvir etmiştir.”⁴⁷¹

İnsân suresinin 6. ayetinde, “...öyle bir göze (ayn) var ki, Allah’ın has kulları gürül gürül çıkartacakları bu kaynaktan içecekler.” denilerek cennetteki su kaynağından bahsetmektedir. Muttaffin suresinde de “(Tesnîm, Allah’a) yaklaştırılmış olanların içeceği bir kaynaktır.”⁴⁷² Yine İnsan suresinde “O şarap, orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.”⁴⁷³ “عَيْنًا” ayn kelimesi, göze, dağarcık, su kaynağı anlamlarına gelmektedir. Doğal yollarla çıkan bu kaynak suları, Araplar için çok önemliydi. Etraflarına köyler kurulur, hurmalıklar, hububatlar bu sulardan beslenirdi.⁴⁷⁴ İşte Arapların faydalandığı, sevdiği, aradığı bu pınarlar, çölde hayat demektir. Bu kadar önemli olan gözeler, cennet tasviri için en uygun ögeydi. Dünya’da serin sularını içtikleri gözeler, cennette onlara şarap veren pınarlar olarak tasvir edilmiştir.

İbn Kuteybe de bu eşyaların vasfıyla ilgili şöyle demiştir: “Cennetteki her şey, aletleri, yataklarını, şilteleri ve kapları, kulların dünyasındakilere muhaliftir. Çünkü Allah, kendi katındaki şeyleri, bize hali hazırda gördüklerimize delalet ederek anlatmaktadır. İbn Abbas bu dünyadaki nimetlerle cennetteki nimetlerinden isimlerinden başka bir benzemediğini söylemiştir.⁴⁷⁵ Cennette içki tarif edilirken şarabın dünyalık sarhoş edici şaraptan olmadığını İbn Abbas şöyle açıklamaktadır: “Şarabın dört özelliği vardır: sarhoşluk, baş ağrısı, kusmak ve idrar. Ancak Allah cennet şarabının bu özelliklerden uzak olduğunu haber vermiştir.”⁴⁷⁶ Nehhâs (ö. 338/950) da bu ayetlerde bahsedilen şarap için “Allah, şarabın afetlerinden olan baş ağrısı ve sarhoşluktan onu nefyetmiştir.”⁴⁷⁷ demektedir. Görüldüğü üzere cennet tasvir edilirken şarap konusunda iki yönlü anlatılmıştır. İlki, cennet dünyada bilinen, zevk verici türden ürünler örnek gösterilmiş, diğer yönüyle ise bu ürünlerin kusurlu yanlarından arındırıldığını ortaya koymuştur. Böylece cennet, zevk veren şeylerle dolu, ancak içinde hiç kusur bulunmayan yüce bir mekân halini almıştır.

⁴⁷¹ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadîs*, 6/177.

⁴⁷² el-Muttaffin 83/28.

⁴⁷³ el-İnsân 76/18.

⁴⁷⁴ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur’an*, 53.

⁴⁷⁵ İbn Kuteybe, *Tevîlu Müşkili’l-Kur’ân*, 55.

⁴⁷⁶ İbn Ebi Hatim, *Tefsiri İbn Ebi Hatim*, 10/211; İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, 7/13.

⁴⁷⁷ Ebu Cafer Nehhas, *İ’rabu’l-Kur’ân* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1321/1902), 4/218.

Bir başka ayette, iyilerin cennette olduğu, koltuklar üzerine oturmuş, çevrelerine mutlulukla göz gezdirdikleri, onlara has bir mühürlü içki verildiği, tesnim karışımı, sonu misk olan bir içkiden içecekleri haber verilmiştir.⁴⁷⁸ Dünyada değerli şarabın mühürlü şekilde saklandığı, içecek kişinin yanında mührü koparılarak ilk kez açıldığı gibi cennetteki içki içinde Allah, başkasının eli değmeden özenle saklanmış içkilerin, iman eden ebrarı beklediğini haber vermektedir. Kur'an'daki genel cennet tasvirinde içkinin kullanılması, Arapların içkiye düşkünlüğü göz ardı edilerek anlaşılamaz. Cahiliyede içki, çok yaygın, adeta su gibi bir içcekti. Hatta bazı kişiler fazla içki içmekten ölmüşlerdi.⁴⁷⁹ İçkinin bu kadar önemli olduğu, güzellik anlayışına yerleşmiş bir toplumun, sonsuz ahiret yurdunda ulaşacağı en güzel şeyleri tasvir ederken, kültürlerinde yer alan güzellik sembolüne değinilmiştir.

2.2.7. Cennet Nehirleri ve Pınarları

Kur'an-ı Kerimde cennetin tasvirlerine baktığımız zaman belirgin bir şekilde göze çarpan bir diğer özelliği ise nehirlerinin olmasıdır. Bu detayın perde arkasında Arapların suya ulaşma zorlukları bulunmaktadır. Arapların nehirleri, Fırat, Dicle gibi değil, daha çok çay, dere şeklinde nehirlerdi. Sürekli akan nehirleri çok az olup genellikle belirli mevsimlerde bu nehirler kururdu. Nehir halkı da bu dönemlerde o bölgede yetişen uygun sebze, meyve ve hububatlardan ekimini yapardı. Özellikle Yemen'de verimi yüksek ırmaklar bulunuyordu. Kur'an'ın cennet tasvirinde, Yemende yetişen ürünlerin, Yemen nehirlerinin özelliklerine benzer tasvirlerin oluşu dikkat çekmektedir.⁴⁸⁰ Arapların çöl ortamında suya ulaşması çok zordu, ulaştıkları su, kova ile ulaşılabilen kuyu suları veya yüksek dağlardaki su birikintileriydi.⁴⁸¹ Ama bu sular da ekşimeye yüz tutmuş şekilde akıcılığı olamayan, üstü yosun tutmuş sulardı. Araplar, suyu tutmak için yağmuru biriktirmek amaçlı setler yapıyorlar. Böylece su kontrol altına alınarak denize gitmesinin önüne geçiliyordu.⁴⁸² Güney Yemen'de Aden adı verilen bir bölgede, Sebelilerin yaptığı sulama sistemi sayesinde yemyeşil meyve bahçeleri; bununla birlikte büyük Merib Barajı da dahil olmak üzere birçok su rezervuarı, sulama alanları oluşmuştu.⁴⁸³ Fakat bu setler her zaman hayat vermiyor, bazen de hayatlara mal oluyordu. Yukarıda bahsettiğimiz Yemen'deki Merib/Arim seddi, onların hayatlarına mal olmuş bir sulama seddiydi.⁴⁸⁴ Bu yüzden set, tehlikeleri de beraberinde getiriyordu. Bununla birlikte mühendislik çok

⁴⁷⁸ el-Muttaffifin 83/22-28.

⁴⁷⁹ Muhammed b. Habib, *el-Muhabber*, tkh. Elsa Lichten Stetter (Beyrut: Daru'l-Âfaki'l-Cedîde, 1361/1942), 471-173.

⁴⁸⁰ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 46.

⁴⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 17/30-31.

⁴⁸² Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 41.

⁴⁸³ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2/335.

⁴⁸⁴ bk. Sebe' 34/15.

gelişmediği için asıl su kaynağı, kuyular oluyordu. Bu kuyularda bekleyen su, kokuşmakta, tadı ve rengi değişmekteydi. Vadi-Ensas'ta ve Şabva harabelerinde sudan yararlanmak, gerektiğinde depolamak için yapılmış barajın ve su kanallarının kalıntıları bugün bile görülebilmektedir. Güney Arabistan'ın çeşitli yerlerinde yağmur sularından yararlanmak, sağanak yağışları kontrol altına almak ve bunları insanlara hizmet eden faydalı bir araca dönüştürmek için inşa edilmiş başka barajlar da vardır.⁴⁸⁵

Muhammed suresi 15 ayette ise cennetteki 4 ayrı nimetten bahsedilmektedir. “*Rablerine itaatsizlikten sakınanlara vadedilen cennetin temsili şudur: içinde kokuşmamış ırmaklar (lekesiz su ırmakları), tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir.*”⁴⁸⁶ ayette verilen, ekşi olmayan su ırmakları ifadesi, dönemin şartları göz önünde bulundurularak okunduğunda daha iyi anlaşılır. Bazı rivayetlerde, ayette “nehir” tariflerinin deniz olarak anlatıldığı da görülmektedir. “Cennette süt denizi, bal denizi, şarap denizi, su denizi vardır, sonra bunlardan nehirler ayrılır.”⁴⁸⁷

Arapların ulaştıkları sular hep bu nedenlerle kokuşmuş ve lekeli, tortulu ve yosunlu olduğu için ayetlerde cennet ırmaklarından bahsederken, suyu bozulmamış⁴⁸⁸, devamlı akan ırmaklar, çağlayanlar⁴⁸⁹ olarak vasf edilmektedir. Zeccac, ayetin “مَاءٌ غَيْرٌ آسِنٍ” olarak okunduğunu, ancak Arapçanın genişliğinden dolayı okunmasına da müsait olduğunu söyler: “مَاءٌ غَيْرٌ آسِنٍ” olarak okunduğunda anlamı, “lekesiz su” olmaktadır. İlk okuyuş, kokuşmamış su, ikincisi ise lekesiz sudur. Zeccac, cennet ırmaklarının suyunun kokusu değişmemiş ve kokuşmamış sular olduğunu bu ayetin tefsirinde ifade eder.⁴⁹⁰ İbn Ebi Hatim de İbn Abbas'ın, مَاءٌ غَيْرٌ آسِنٍ ayeti hakkında “Değişime uğramamış sudur.” dediğini nakleder.⁴⁹¹ Arapların ulaşabildiği sular, genellikle kuyu ve çukurlardaki birikintilerden sağlanmaktaydı.⁴⁹² Cennette vasfedilen su ve Arap ikliminde su karşılaştırılacak olursa, Kur'an'ın doğduğu ortamda niçin suya bu kadar atıfta bulunduğunu, ibretleri niçin su üzerinden çevirdiğini daha iyi anlamak mümkün olur.⁴⁹³

Kurtubî, bu ayetteki nimetleri şöyle tefsir etmiştir: “*Tadı değişmeyen sütten nehirler*” yani dünyadaki sütler ekşiyerek tadı değiştiği gibi, uzun süre kaldığından dolayı ekşimeyen sütten nehirler “*İçenlere lezzetli gelen şaraptan nehirler*” yani dünya şarabı gibi (meyvesi

⁴⁸⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 3/157.

⁴⁸⁶ Muhammed 47/15.

⁴⁸⁷ Darimî, “Rikak”, 112; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 83.

⁴⁸⁸ Muhammed 47/15; el-Vâkıa, 56/31.

⁴⁸⁹ el-Vâkıa, 56/31.

⁴⁹⁰ Zeccac, *Meanil Kur'an ve İ'rabuh*, 5/9.

⁴⁹¹ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru İbn Ebi Hatim*, 10/298.

⁴⁹² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/203.

⁴⁹³ Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kur'an*, 45.

sıkılırken) ayaklarla kirletilmemiş ve ellerin bulandırmadığı, dolayısıyla tadı da lezzetli, içmesi hoş ve içenlere tiksinti vermeyen “*şaraptan nehirler*”, “lezzetli şarap” anlamındadır. *عَسَلٍ مُّصَفًّى* ise balmumundan ve diğer yabancı maddelerden arıtılmış bal anlamına gelmektedir. Allah balı bu şekilde yaratmıştır. Bu bal ne ateş üzerinde arıtılmış olacak ne de arılar tarafından kirletilmiş olacaktır.⁴⁹⁴ Zeccac da bu balın arıların karınlarından çıkmadığını söylemiştir.⁴⁹⁵

Araplar çöllerde ve sıcak beldelerdeydiler. Ülkelerinde nehirler çok az bulunurdu. Suya ancak kovaların ucuna bağladıkları halatlarla derin kuyulardan veya sakladıkları küplerde soğuttukları ancak tazeliğini kaybetmiş olarak ulaşabiliyorlardı.⁴⁹⁶ Hz. Peygamber döneminde de bu su kıtlığı devam etmekteydi. Bu yüzden su, büyük bir nimet olarak görülmekteydi. Aşağıdaki olay, suyun ne kadar önemli bir nimet olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber bir gün sahabilerden birinin evini ziyaret edip hane halkına arkadaşının nerede olduğunu sorunca evdekiler, soğuk su aramaya gittiğini söylediler. Adam soğuk suyu bulup eve gelince Hz. Peygamber’in kendilerine misafir olduğunu görünce bir koyun kesmiş ve Hz. Peygamber ve arkadaşlarına ikram etmiş, ardından getirdiği soğuk suyu ikram etmiş, misafirlerin açlığını ve susuzluğunu en güzel şekilde ağırlamıştı. Bu olay üzerine Allah, Tekasür suresini indirmiş, suredeki “*O gün nimetlerden sorulacaksınız*” ayetini Hz. Peygamber şöyle yorumlamıştır: “Allah’a yeminle söylüyorum ki kıyamet gününde bu nimetten hesaba çekileceksiniz”⁴⁹⁷ Bir başka rivayette ise şöyle gelmiştir: “İşte bu nefsim elinde olana yemin olsun ki, kıyamet gününde kendisinden sorgulanacağınız nimetlerdendir. Serin bir gölge, hoş taze hurma ve soğuk bir su.”⁴⁹⁸ Hadiste sayılan nimetler, çöl ikliminde aranıp da bulunması zor olan özelliklerdendir. Yine Hz. Peygamber, en faziletli sadakanın suya ihtiyacı olan birine su vermek olduğunu söylemiş, yitik bir deveyi bile sulamanın sevabının olduğunu sahabilere deruhte etmiştir.⁴⁹⁹ Daha sonraları ihtiyaç olabileceği için su birikintilerine bevl etmeyi de yasaklamıştır.⁵⁰⁰ Suyun bu derecede önemli olduğu ve az bulunduğu bir topluma yüce Allah, cennetten bahsederken fışkıran suların, akan tertemiz ırmakların olacağını haber vermesi, onların ihtiyaç duydukları şeyin fazlasıyla cennette olacağına bir işarettir.

Ayetlerde sıkça karşımıza çıkan “*altından/ zemininden ırmaklar akan cennet*” ifadesi cennetteki nehirlerin, ırmakların, pınarların varlığını bize haber vermektedir. Altlarından ırmaklar akan cennet ifadesi Kur’an’da 37 yerde çoğul olarak kullanılmakta ve genel itibarıyla

⁴⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, 16/130.

⁴⁹⁵ Zeccac, *Meani’l-Kur’an ve İ’rabuh*, 5/9.

⁴⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, 17/30-31.

⁴⁹⁷ Müslim, “Eşribe”, 20.

⁴⁹⁸ Tirmizî, “Zühd”, 39.

⁴⁹⁹ İbn Mace, “Edeb”, 8.

⁵⁰⁰ Buhârî, “Vudu” 68.

ayetler şöyledir: “... Zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver.”⁵⁰¹
“Cennete onların altından ırmaklar akarken, kalplerinden kinden ne varsa çıkarıp atarız...”⁵⁰²
“... Nimetlerle dolu cennetlerde onların bulundukları yerin altından ırmaklar akar.”⁵⁰³
“Onların Rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir...”⁵⁰⁴ Kur’an’ın en belirgin cennet tasviri olan nehirler, Araplar için yaşam kaynağı konumundaydı. Mâtürîdî’ye göre, Kur’an’ın bu nehirleri tarif etmesinin hikmeti, Arapların, dünyadayken akan nehri seyretmeyi sevmelerinden dolayıdır. Dünyada tabiatları neyi seviyorsa, gönülleri ne çekiyorsa onunla teşvik edilmişlerdir. Diğer bütün cennet nimetleri de böyledir.⁵⁰⁵ Ayetlerde de görüldüğü gibi salih kullar için vadeliden cennet dünyada iken de insanları ferahlatan nehirlerin ve ırmakların bulunduğu ve içinden devamlı kalınacak bir esenlik yurdudur. Mevdûdî, Kur’ân-ı Kerîm’in açıklamalarında ve bazı hadislerde cennetin sütü hakkında, onun hayvanların memelerinden çıkan süt gibi olmadığını, cennet balı hakkında arıların yaptığı gibi olmadığını, cennet şarabı hakkında da onun meyvelerin çürütülüp çıkartılan suyundan olmayıp bilakis Allah’ın kudreti ile bütün bunların kaynaklardan çıkıp nehirlerinden akacağını söylemiştir.⁵⁰⁶ “

Cennetin tasvirinde dikkat çeken bir diğer tasvir, kalıcılığına vurgunun yapılması, nimetlerinin zail olmayacağını tekrar tekrar vurgulanmasıdır. “İman eden ve salih amel işleyenler, Firdevs cennetlerinde ikamet edeceklerdir, orada ebedi kalacaklar, oradan ayrılmak istemeyeceklerdir.”⁵⁰⁷ sonsuza kadar kalınacak bir bahçe olarak sunulmuş, içinden çıkmak istemeyecekleri haber verilmiştir. Bu sebeple İbn Kayyim, cennette bulunan ırmaklar, meyveler, tertemiz eşler vb. maddi nimetler (bedenî nimetler); bu konforun asla kesintiye uğramadan sonsuza kadar devam edeceği müjdesini de gönül huzurunu ve göz aydınlığı sağlayan manevi nimetler (kalbî nimetler) olarak tarif etmiştir.⁵⁰⁸ Reşîd Rızâ da cennet nimetlerini ikiye ayırmış, cismânî, bedenî nimetler ve ruhânî, aklî nimetler. Ona göre tertemiz eşler vb. diğer hayırlı şeyler, bedenî nimetlerdendir. Allah’ın rızası ise ruhânî, akli nimetlerdendir.⁵⁰⁹

⁵⁰¹ el-Bakara 2/25.

⁵⁰² el-A’râf 7/43.

⁵⁰³ Yûnus 10/9.

⁵⁰⁴ el-Beyyine 98/8.

⁵⁰⁵ Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur’ân* 5/377.

⁵⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur’an*, 5/536.

⁵⁰⁷ el-Kehf 18/107-108.

⁵⁰⁸ İbn Kayyim, *Hadi'l-ervah*, 217.

⁵⁰⁹ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 3/204, 10/471.

2.2.7.1.Bal ırmağı

Cennet nimeti olarak süzölmüş baldan oluşın nehirlerden bahsetmesi, acem topluluklar için yadırganması, dönemin tıp biliminden ve mutfak költüründen uzak bir algıdan dolayıdır. Zira Kur'an'ın nazil olduğı 6. ve 7. asırlarda tıp, balı yaygın olarak kullanıyordu. Beslenme için de çok yaygın bir besin ve içecekti. Mekke'nin ticaret ürünlerine baktığımızda çevre bölgelerden çok miktarda bal alındığı görölebilir. Özellikle Taif ve Şam bölgelerinden Mekke'ye bal satılır, bu bal, zenginlerin birbirilerine ikram ettiğı bir şerbet olarak, bazı bölgelerde ise *bit* adı verilen bir şarap olarak da sıkça tüketilirdi.⁵¹⁰ Bu bilgileri göz önünde bulundurduğunda, o günkü Hicaz halkının muhayyilesinde balın değerli bir besin ve içecek olduğı, cennet nimeti olarak da “عَسَلٍ مُّصَفًّى” saf katıksız baldan ırmaklar olmasının, Arapların cennet tasavvuruna hitap etmek için özellikle seçildiğı daha net anlaşılacaktır. Çünkü bal, başlı başına bir kıymete sahip iken, saflaştırılmış balın cennette bolca olması yadırganmayacaktır. Kurtubî saflaştırılmış balın petekten ve diğır yabancı maddelerden arıtılmış bal olduğunu, Allah tarafından cennetteki balın bu şekilde yaratılmış olup ne ateş üzerinde arıtılmış olacak ne de arılar tarafından kirletilmemiş olacağını söylemiştir.⁵¹¹

Cennetin bu tasvirinde 4 ayrı nimetten bahsedilmekte ve Kur'an'ın üslubu da burada dikkat çekmektedir. Bu nimetlerden sadece adı ile bahsedilebilirdi fakat inanların daha çok dikkatini çekmesi için ve cennet hakkında merak uyandırmak için dünyada ki nimetlerden farkı ortaya çıkartılıp daha da güzel hale getirilmektedir ki bu da Kur'an'ın tasvir üslubunu çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.7.2.Gözeler/Pınarlar

Kur'an'ın bir diğır tasviri, muttakilerin cennetlerde ve pınar başlarında olacağını⁵¹² haber verilmesidir. Pınarlar/gözeler, Cahiliye Arapların temel ihtiyaçları olan suyu karşılama noktalarıydı. Yağmur sularıyla beslenen dağlardaki oyuklar, su gereksiniminde nadir çözümlerdendi. Gözelerde su, buharlaşmadan daha az etkileniyordu. Çünkü açıkta bulunan su, buharlaşarak israf oluyordu. Bu yüzden gözelerdeki suları yeraltından kanallar açarak evlerine ve arazilerine aktarıyorlardı. Umman'da, Hicaz'da Vadi'l-Fâtima'da ve Yemen'de bu yeraltı şebekelerine ait kalıntılar bulunmuştur.⁵¹³ Yerleşim, su imkanını karşıladığı için bu gözelerin etrafında şekillenmek zorundaydı. Bu yüzden gözeler, Araplar için olmazsa olmazdı. Allah, cenneti tarif ederken bu gözlere özellikle atıf yaparak ilk muhatapların yaşam algılarına hitap

⁵¹⁰ Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Költür*, 511-512; Dindi, *Arap Coğrafyası ve Kuran*, 129-130.

⁵¹¹ Kurtubî, *el-Câmi'* 16/130.

⁵¹² ez-Zâriyât 51/15.

⁵¹³ Cevad Ali, *el-Mufasssal* 1/163.

etmektedir. Bu, yerel bir tasvirdir. Çünkü o dönemde bile diğer insanların çoğu, dağlardaki su kenarlarında yaşam sürdürmek zorunda değildi. Yaşam için suya ihtiyaç olduğu kesindir. İlk yerleşim yerleri de bu yüzden nehir kenarlarına olmuştur. Ancak Araplar için nehir çok az bulunan bir su kaynağı olunca yağmur suyunun tutulduğu birikintiler, hayatın merkezi olmaktaydı.

2.2.7.3. Kevser Nehri/Havuzu

Kur'an'ın iniş sürecinde cennetten bahsedilen ilk sûre, nüzul sırasına göre 2. Sırada yer alan Kalem suresidir.⁵¹⁴ Bu surede bir ayet ile cennete değinilmiş, takva sahipler için nimetlerle dolu cennetlerin olacağı⁵¹⁵ haber verilmiştir. 15. inen sure Kevser'de ise “*Sana Kevser’i verdik.*” denilmiş, Cebrail’in Hz. Peygamber’e tarif etmesi ile de Hz. Peygamber Kevser’in cennette bir nehir olduğunu söylemiştir. Böylece cennete atıf yapılmış, ancak tarifi Hz. Peygambere bırakılmıştır. Bir hadisinde Hz. Peygamber, Kevser’i şöyle anlatmıştır: “Cennete girdim, inciden çadırlarla dolu bir nehirdeydim, elimi suya daldırıp içtim bir de baktım, miskmiş, hemen tükürdüm ve Cibril’e: “Bu nedir?” dedim, o da “Bu, Allah’ın sana verdiği Kevser’dir.” dedi.⁵¹⁶ İbn Ömer’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kevser cennette bir nehirdir, kenarları altından, inci ve yakut üzerinden akar, toprağı miskten daha güzel, suyu baldan tatlı, kardan daha beyazdır.”⁵¹⁷

Bir adam, Kevser’in ne olduğunu sorunca Hz. Peygamber ona şöyle demiştir: “O Allah’ın bana Cennet’te vereceği bir ırmaktır suyu süttten daha beyaz baldan daha tatlıdır. O nehirde birtakım kuşlar vardır ki boyunları deve boynuna benzer, onları yemesi görüntüsünden daha hoştur.”⁵¹⁸ Adam Kevser’i sorunca onun iştah çeken yanını tarif eden Hz. Peygamber, kadınlara ise farklı bir yönünü vasfetmiştir. Bu yüzden Kevser nehri, Müslüman kadınların özellikle dikkatini çeken tarifler barındırmıştır. Resulullah bir defasında amcası Hamza’ya gitmişti. O evde olmadığı için Hamza’nın hanımı Resulullah’ı ağırladı. Konuşması sırasında kadın, “Ben size gelecektim hediye vermek için, kocam bana, size cennette Kevser isminde bir nehir verildiğini söyledi.” dedi. Resulullah (s.a.v.) “Evet, onun altında yakut, mercan ve inciler olacak.”⁵¹⁹ Burada Hz. Peygamber, kadının dikkatini yakut, inci ve mercanlara yönlendirmektedir. Zira başkaları Kevser’in ne olduğunu sorunca onlara tadından, etrafında uçan deve gibi kuşlardan bahsederken, kadın sorunca ona takılarda kullanılan ve kadınların

⁵¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/427.

⁵¹⁵ el-Kalem 68/34.

⁵¹⁶ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 66.

⁵¹⁷ İbn Mace, “Edeb”, 39.

⁵¹⁸ Tirmizî, “Cennet”, 10; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/550.

⁵¹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/551; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/270. Âlimlere göre buradaki sened zayıf olsa da bu konudaki gelen hadisler manayı desteklemektedir. bk. Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 7/270.

hoşuna giden şeylerin olacağından bahsetmektedir. Bu metod, ilahi vahyin, muhatabın dikkatini celb eden yönüne ağırlık vererek rağbeti ahirete yöneltmesidir. Kur'an'ın cennet tasvirlerinde en çok kullanılan bu yöntemi Hz. Peygamber de hadislerinde kullanmıştır.

Kevser için Hz. Peygamber, onun Havz olduğunu da söylemiştir.⁵²⁰ Kurtubî'ye göre de kevserin nehir ve havuz oluşu, en sahih olan görüştür.⁵²¹ Enes'e (r.a.) havz hakkında sorduklarında o şöyle demiştir: “Ben geride öyle yaşlı kadınlar bıraktım ki, onlar her namazdan sonra Allah'tan Muhammed'in (s.a.v.) havzunu istiyorlardı.”⁵²² Anlaşılan, Hz. Peygamber, özellikle kadınlara kevser ve ondaki takılardan bahsedince kadınlar bunu o kadar istemişler ki, her namazın ardından Kevser havuzunu dilemişlerdir.

2.2.8. Cennet Ehlindeki Takılar

Kur'an'da cennet ehlinin altın ve inciden takılarının olacağı haber verilerek “...*altından ve inciden takılar, ipekten, atlastan giysiler giyeceklerdir.*”⁵²³ buyrulmuştur. Bu ayette geçen altın takılar ve bilezikler, Arap örfünde erkeklerin kendilerine taktığı ve garipsemediği, aksine imrenildiği bir takı aksesuarıydı. Nitekim Ümeyye b. Ebi Salt, bir şiirinde cenneti tasvir ederken şöyle demiştir: “*Takının altından ve gümüşten bilezikleri / böylece olun hayranlık duyulan ve yüce...*”⁵²⁴ Yine Kur'an'da Firavun, Hz. Musa'nın peygamberliğine delil olarak altın bileziği olması gerektiğini ileri sürmüştü. Firavun kavmine seslenerek şöyle demişti: “*Ey milletim! (O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse ya...!*”⁵²⁵

Kur'an'ın altın bilezikleri erkekler için vadetmesi hakkında müfessirlerin görüşü şöyledir: “Bu dünyada krallar ellerine bilezik, başlarına taç taktıkları için, Yüce Allah bunu cennet ehli için vaat etmiştir”.⁵²⁶ Râzî der ki: “Firavun kavminin örfüne göre, birisini lider ve reis yaptıklarında, onu altın bilezikler ve gümüş halkalarla süslerlerdi. Firavun da Musa'dan (a.s.) böylesi bir durum talep etmiş ve bunu görmeyi arzulamıştır.”⁵²⁷

Kurtubî ve Vâhidî, bileziğin, kadınların taktığı bir takı olduğunu söyler, ancak müfessirlerin, “Krallar dünyada bilezikler ve taşlar takındıkları için Allah da ahirette bunları müminlere giydirecektir.” dediklerini naklederler.⁵²⁸ Kur'an'ın indiği dönemdeki Arap kültürü

⁵²⁰ Müslim, “Salat”, 14.

⁵²¹ Kurtubî, *el-Câmi*, 19/400.

⁵²² Hâkim, *Müstedrek*, 1/150. Hâkim, bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de muvafakat etmiştir. bk. Hâkim, *Müstedrek*, 1/150.

⁵²³ el-Kehf 18/31; Fâtır 35/33.

⁵²⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 18/328.

⁵²⁵ ez-Zuhruf, 51-53.

⁵²⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/82; Kurtubî, *el-Câmi*, 10/597; Vahidi, *et-Tefsîrü'l-basîf*, 13/513-514.

⁵²⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 19/535.

⁵²⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 10/597; Vahidi, *et-Tefsîrü'l-basîf*, 13/513-514.

incelendiğinde konu daha da netlik kazanmaktadır. Krallar, altından bilezikler ve taç takmaktaydılar. Kabe'yi yıkmaya gelen Ebrehe, başından kırmızı yakutla bezeli bir taç giymişti.⁵²⁹ Tac ve süslemeleriyle meşhur olan Kisra, Yemen'den yanına ziyarete gelen meşhur komutan Hûza el-Hanefi'yi bu ziyaretinde taç ile onurlandırmıştı. Bu, Kisrâ'nın tacına benziyordu. Bu yüzden şair A'sâ (v.7/629) bir şiirinde Hûza'yı şöyle övmüştür: “*Onun tacı vardır yakuttan / işçiliğinde bir kusur da görmezsin tacının*”⁵³⁰ Hz. Peygamber döneminde İran'ın kralı olan Kisra'nın tacı, hazineleri, sarayın ihtişamı, savaş malzemeleri gibi eşyalarının şatafatı, çevre bölgelere duyulmuş, nam salmıştı. Kisra'nın Kangal adı verilen büyük bir tacının olduğunu da bilmekteydiler.⁵³¹ Hz. Peygamber, Süraka b. Malik el-Ensari'ye “Kisra'nın bilezikleri senin olacağı gün halin nasıl olur”? diye sormuştu, sonra İran fethedilip mücevherleri Halife Ömer'e getirilince Ömer, Süraka'yı çağırttı. Süraka, kolları kıllı biriydi. Ömer, Kisra'nın bileziklerini Süraka'nın kollarına takınca Süraka kollarına bakıp şöyle dedi: “Kisra b. Hüzmüz'den bunları çıkartıp bedevi bir Arabın kollarına giydiren Allah'a hamdolsun.”⁵³²

Mevdûdî de eski kralların bunları taktığını, bu yüzden de krallar gibi cennette bunları takacaklarını⁵³³ söylerken başka yerde de bu çeşit mücevheratı kadınların takındığını, erkekler için de aynı şeyin söylenilmesi ne anlama geldiğine şöyle cevap vermektedir: “Eskiden krallar ve reisler ellerine, boyunlarına ve taçlarına çeşitli mücevherler takarlardı. Hatta bizim zamanımızda Hindistan'daki racalar ve nevvablarda (yerel yöneticiler) da bu geleneği görmek mümkündür. Musa (a.s) elinde bir baston ve sadece bir örtü içerisinde Firavun'un yanına geldiğinde “*Ben alemlerin Rabbi'nin elçisiyim.*” deyince Firavun yanında bulunanlara “Bu ne biçim bir elçidir, bu kıyafette benim karşıma çıkmış. Eğer onu gönderen yerlerin ve göklerin hâkimi ise niye onu altın bileziklerle ve emrinde meleklerden bir ordu ile donatmamıştır.”⁵³⁴ demek istiyordu.⁵³⁵ Kur'an'ın indiği döneme kadar bölgedeki yaygın uygulama, kralların taç ve altın bilezikler takmalarıydı; hatta bunlar şiirlere bile konu oluyordu. Bu detayı da Allah, müminlere cenneti tasviri “krallar gibi” yaşayacaklarını haber vererek onları sevindirmekteydi. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi onlar, açlık, korku vb. dertler ile boğuşuyordu. Bu ön bilgiden sonra ayetlerde niçin cennette altın bileziklerin vaat edildiği daha iyi anlaşılabilir.

Altın ve gümüş kaplardan yemenin yasaklanması da kralların adetlerinden sakındırmak ve dünyaya bağlanmamak anlamında değerlendirilebilir. Hz. Peygamber, “Hâlis ipek ve atlas

⁵²⁹ Makdisî, *el-Bed' ve't-tarih*, 3/192.

⁵³⁰ Cevad Ali, *el-Mufassal*, 7/214.

⁵³¹ İbn Manzur, “kanekale”, 11/571: Receb Abdülcevvad İbrahim, *Mu'cemu'l-Arabi li esmâi'l-melabis*, 409.

⁵³² Ebu'l Fadl Ahmed İbn Hacer Askalani, *el-İsabe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud vd. (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1415) 3/35-36; Vahidî, *et-Tefsîrû'l-basîf*, 13/513-514.

⁵³³ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 3/171.

⁵³⁴ bk. ez-Zuhuf 43/53.

⁵³⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 6/569.

giymeyin, altın ve gümüş kaplardan yiyip içmeyin, çünkü bunlar dünyada onların, ahirette ise sizindir.”⁵³⁶ demiştir. O dönemde altın ve gümüş kaplar, zenginlik göstergesiydi. Bu yüzden misafirlere ikram ederken altın veya gümüş kaplarda ikram ederlerdi. Nitekim Huzeyfe b. Yeman, İran fethi sırasında Medain’deyken, şehrin reislerinden biri ona su getirdi. Getirdiği bardak gümüşlendi. Bunun üzerine Huzeyfe bardağı fırlatıp attı.⁵³⁷ Çünkü yöneticiler, altın kaplara ve ziynetlere rağbet göstermekteydiler. İslam ise bu derece dünyevî hazlardan uhrevî hazlara rağbet ettirmek istiyordu.

Hiz. Peygamber, cennettekilerin takılarından bahsederken taraklarının altından⁵³⁸ ve gümüşten⁵³⁹ olduğunu ifade etmiştir. Cennetin tasvirinde, dönemin siyaset kültüründeki süslenmelerinin etkisi görölmektedir. Zira zenginlikte rol model olan Kisrâ’nın özel hayatında kullandığı eşyalar bilinmekteydi.

Kur’an, özellikle Mekkî surelerde sıklıkla cennet hayatını tasvir ederken iman edip salih amel işleyenlerin altlarından ırmaklar akan Adn cennetlerinde olacağını, bu cennetlerde tahtlar üzerinde kurulacakları, altın bileziklerle bezeli olacakları, ipekten elbiseler örtüneceklerini tekrarlamaktadır.⁵⁴⁰ Müfessirler, bilezik ve tacı şöyle açıklamışlardır: “Bilezik, elin kol tarafına takılan bir zinettir, krallar bunu kollarına takarlar, tacı da başlarında olur.”⁵⁴¹ Hiz. Peygamber’in sahabelerine Kisrâ’nın bileziklerine sahip olacaklarını haber vermesi, sonra İran fethedilip mücevherleri Halife Ömer’e getirilince Hiz. Ömer’in bu mücevherleri sahabeden bazılarına takması,⁵⁴² dönemin şartlarındaki kralların özenilen hayatını bizlere göstermiştir. O dönemde krallar bunları takıyordu, halk arasında magazin bilgisi olarak meşhurdu. Allah’ın, cenneti tasvir ederken onların tehayyül edecekleri örneklerden seçmesi, muhatapların zihninde şekillenmesi için önemlidir.

*“Müttakîler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten (sündüs) ve parlak atlastan (istebrak) giyerek karşılıklı otururlar.”*⁵⁴³ Kurtubi, istebrak diye adlandırılan kumaşın, kalın ipek olduğunu cahiliye şiirinden delillendirerek açıklamıştır.⁵⁴⁴ Sündüs ise ince ipektir. Ümeyye b. Ebi Salt, cenneti vasfederken şöyle demiştir: *“Üzerlerinde ince ipekler vardır/ şeritli kolyeler, desenli ipekler*

⁵³⁶ Buhârî, “Eşribe”, 29

⁵³⁷ Buhârî, “Eşribe”, 29.

⁵³⁸ Buhârî, “Enbiya”, 1; İbn Mace, “Edeb”, 39.

⁵³⁹ Hennad, *Zühd*, 55.

⁵⁴⁰ el-Kehf 18/31.

⁵⁴¹ Vahidi, *et-Tefsîrü’l-basîf*, 13/513-514.

⁵⁴² İbn Hacer Askalani, *el-İsabe*, 3/35-36.

⁵⁴³ ed-Duhân 44/51, 52, 53.

⁵⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi* ’10/597,598.

(*dibaceler*).⁵⁴⁵ Böylece dünya hayatında zenginlerde ve lüks içinde yaşayan kişilerde görüp imrendikleri o nimetleri Allah onlara vaat ediyordu. Mâtürîdî, cennette ipek ve atlas kıyafetlerin zikredilmesini, dünyada insanların onlara düşkün oldukları için ahirete bir rağbet amacıyla zikredilmiş olabileceğini söyler.⁵⁴⁶ Bir başka deyişle cennetlikler, orada krallar gibi ağırılanacaktır.

2.2.9. Huriler

Cennette mümin kullar için sunulacak olan bir diğer nimet ise huriler ve tertemiz eşler ile evlenmeleridir. Kur'an'ın cennet tasviri hakkında en çok dikkat çeken tarifler, huri tasvirleridir. Özellikle Mekkî ayetlerde huri tarifi kullanılmıştır. Medenî ayetlerde ise huri tasvirleri, yerini “tertemiz eşler” ifadelerine bırakmıştır. İlk olarak huri bahsini ele alacağız.

Beyaz olan, beyazlaşan anlamına gelen *havra* kelimesinin çoğulu olan *hûr* gözdeki siyahın içinde küçük beyazlığın iyice gözükmesi olup gözün güzelliğinin en mükemmel şeklidir.⁵⁴⁷ Araplar, çölde yaşayan ve iklim şartlarından dolayı esmer ten renginde olan kadınların aksine şehirde yaşayan beyaz tenli kadınlara *havariyyat* demişleridir.⁵⁴⁸ O halde huri, göz güzelliği merkezinde, beyaz tenli kadındır. Kur'an-ı Kerîm, cennet nimeti olarak iri gözlü hurileri vaat etmektedir. “İşte bunlar Allah’a en yakın kullardır. Nimetlerle dopdolu cennetlerde olacaklardır... Dünyada yaptıkları güzel amellere bir mükâfat olarak ... iri gözlü *hûriler*...”⁵⁴⁹ “حُورٌ عِينٌ” Hûr’un-ıyn şeklinde bir tamlama “*iri gözlü huriler*” terkininde, gözlerinin belirgin bir iriliği, güzellik olarak tarif edilmiştir. Dahhâk, yukarıdaki ayeti şöyle açıklamıştır: “Hûr, beyaz tenli, îyn ise iri gözlü demektir.”⁵⁵⁰ Ayetlerde müjdelenen huri tasviri, Arapların beğendiği kadınlara uygun düşmektedir. Zira Arap toplumunda çoğunluk esmer-siyahi tenli olduğu için beyaz kadın daha güzel kabul edilmekteydi.⁵⁵¹ Çünkü sıcak ve soğuk iklimlerde doğup büyüyen insanların fizyolojik özellikleri, iklimden dolayı farklılık arz ettiği için deri rengine dahi bu farklılık işleyebilmekteydi.⁵⁵² Arap halkının çoğu badiyelerde yaşadığından esmer; sudan uzak yaşadıkları için de temizlikten mahrumdu. Şehir kadınları ise suya kavuşma imkân daha fazla olduğu için daha temiz, güneşten korunacak mekanlara ve elbiselere sahip oldukları için beyaz bir ten rengine sahiplerdi. Bu yüzden cennet hurileri tasvirinde, Arap erkeğinin beklentisine hitap edecek bir tanım yapılmıştır. Yine iri göz,

⁵⁴⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 18/328.

⁵⁴⁶ Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân*, 13/338.

⁵⁴⁷ bk. İsfahânî, *Kuran Kavramları Sözlüğü*, 315; Bekir Topaloğlu, “Hûri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/387-390.

⁵⁴⁸ İbnü'l-Manzûr, “*havra*”, 4/219.

⁵⁴⁹ *el-Vâkıa* 56/11-24.

⁵⁵⁰ Hennad, *Zühed*, 26.

⁵⁵¹ İbnü'l-Manzûr, “*havra*”, 4/219.

⁵⁵² Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, 45.

ceylanların gözlerine benzerliği çağrıştırdığı için güzellik ölçüsüydü. Gözlerinin beyazlığı için de ceylan gözüne bir teşbihtir, ancak tamamı beyaz anlamına gelmez. Çünkü insanlarda beyaz renk gözbebeği bulunmamaktadır.⁵⁵³

Arap erkeklerinin nazarında acem kadınlar daha güzel görülmesinden dolayı Acem kadınlarla karşılaşınca evlilikteki seçimlerine de etki etmeye başlamasından korkulmuştu. Bu yüzden Hz. Ömer, Huzeyfe'nin (r.a.) acem bir Yahudi kadınla evlenmesine karşı çıkmıştı. Huzeyfe, bu yasaklamanın sebebini sorunca Ömer şöyle demişti: “Ben, diğer Müslümanların da sana bu konuda uymasından korkuyorum, zira onlar, güzelliklerinden dolayı ehl-i kitap kadınlarını, Müslüman kadınlara karşı evlilikte tercih ederler, işte o zaman Müslüman kadınlar için bir fitneye sebep olur.”⁵⁵⁴ Hz. Ömer'in bu kaygısı, Arap kültürünü ve zevklerini bilmesinden ileri gelmekteydi. Arapların, beyaz tenli kadınlarla ilk karşılaşmalarında rağbetleri onlara yönelmişti. Asrımızda da bu durum kendini göstermektedir. Müslüman Arap gençlerden birçoğu, çeşitli Avrupa ülkelerinden kadınlarla evliliğe yönelmekte ve onları Müslüman kadınlara tercih etmektedirler.⁵⁵⁵ Çünkü çöl ortamında yetişen Araplar için beyaz tenli kadın, Kur'an'ın indiği dönemde de asrımızda da güzel olarak kabul edilmektedir.

Huri tasvirinde bir diğer detay, cinsel yönleri ağır basan, güzelliğinin, yaşıtı oluşunun, sadece eşlerine has oluşları gibi tafsilatlı bahsedilmesidir. Çöl ortamında, ahlaki özelliklerin düşük oluşu sebebiyle fuhuş, günlük hayattaki yaygın mesleklerden biriydi. Cahiliye devrinde Araplar için fuhuş ve zina, rağbet gören bir durumdu. Pek çok yerleşim merkezinde ve kervan yolları üzerinde “المأخور” mähûr adı verilen zina ve işret mekanları bulunmaktaydı. Mekke ve Medine'nin büyükleri, buralarda çalışan meşhur fahişelerin sahipleri idi, onlardan gelir elde ediyorlardı.⁵⁵⁶ Bu mekanlar, Abdullah b. Ubey gibi münafıkların reislerinin önemli gelir kaynakları arasındaydı.⁵⁵⁷ Buralarda cariyeler içki sunar, raks edip gayr-i meşru ilişkilerde bulunurlardı. Şehirlerde zina yapılan mekanlar, beyaz bayraklarla işaretli olup müşterilerine ücret karşılığı hizmet veriyorlardı. Halkın çoğunluğu bu durumdan rahatsız olmadığı gibi birçok şair, zinayla övmekte, şiirlerinde en ahlaksız ifadeleri bile kullanmaktan çekinmemekteydiler.⁵⁵⁸

Hz. Âişe, cahiliyedeki nikah türlerini anlatırken, o dönemdeki bazı fahişelerin, kapılarında beyaz bayraklar bulunan evlerde insanlarla gayri meşru ilişkide bulunduklarını ve

⁵⁵³ İbnü'l-Manzûr, “havera”, 4/219.

⁵⁵⁴ Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhu'l İslâmî*, (Dimaşk: Daru'l-Fikr, ts.) 9/555.

⁵⁵⁵ Muhammed Abdüllatif Kandil, *Fıkhu'n-nikâh ve'l-ferâid* (b.y., y.y. ts.), 129.

⁵⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/98; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 6/54.

⁵⁵⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l-Azim*, 6/54-55.

⁵⁵⁸ Nebi Bozkurt, “Fuhuş”, 1996, 13/212-214; Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinden Okumak*, 215.

halkın gözünde bu zinanın, nikah çeşitlerinden biri gibi görüldüğünü haber vermiştir.⁵⁵⁹ İbn Abbas, cahiliyedeki fuhşun yapıldığı ortamı şöyle anlatmaktadır: “المواخير⁵⁶⁰ Mevahîr⁵⁶⁰ adı verilen genelevlerde, fuhşa zorlanan kızlar olurdu. Efendileri bu evlere cariyelerini kiraya verirlerdi. Bu evlerin kapılarına alamet olması için bayraklar asılır, buraya yalnızca fahişeler girerdi.⁵⁶¹ Buradaki fahişelerden bu işi yapmak istemeyen olursa, efendileri döverek zorla çalıştırdığı için Yüce Allah, cariyelerini fuhşa zorlayan bu kişilere şöyle hitap etmiştir: “Cariyelerinizi, onlar da namuslu yaşamayı istedikleri halde, geçici dünya malı için kötülük yapmaya mecbur etmeyin.”⁵⁶² Cariyeler, baskıyla bu işe mecbur tutulurken cahiliyede bazı hür kadınlar, geçimini sağlamak için kendilerini ücret karşılığı sunardı.⁵⁶³ Ayrıca yerel halk için de zina, normal karşılanan bir olaydı, geçimlerinde önemli bir gelir kapısı, eğlence ve uğrak yerleri oluyordu. Sakif kabilesinden bir heyet gelerek Hz. Peygamber’den zina konusunda bu yeni dinin hükmünün ne olduğunu sormuştur. Abd Yâliyl denilen bir kişi, Sakif heyetinin başında gelerek Hz. Peygamber’e “Zina hakkında ne dersin, ben bekar biriyim ve hiçbirimiz buna sabredemeyiz” demişti. Faiz ve içki hakkında sorular sordu, hepsinin de haram olduğunu görünce sinirlendi. Geri dönüş yolunda yeminler ederek “Vallahi Sakif, kesinlikle faizi, zinayı ve içkiyi haram kabul edemez!”⁵⁶⁴

Kur’an’ın böyle bir kültür seviyesindeki topluma hurileri tasvirinde detaya inmesi, alışkın oldukları meyhane-mevahîr ortamlarını çağrıştıran tasvirler yapması, dönemin kültürü hakkında bilgi sahibi olunduğunda daha iyi anlaşılmaktadır.

“Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan iri gözlü, kadınlar bulunur.”⁵⁶⁵ “Ayrıca onları iri gözlü hurilerle birleştireceğiz.”⁵⁶⁶ “Ayrıca onları iri gözlü eşlerle evlendireceğiz.”⁵⁶⁷ “Otağlarına kapanmış huriler var.”⁵⁶⁸ “İri gözlü huriler.”⁵⁶⁹ Ayetlerde Yüce Allah’ın cennete bekleyen bu nimeti en dikkat çekici hali ile tasvir edip merak uyandıracak bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Bu ayetlerde gözlerin güzelliğinden başka ten güzelliğinden de bahsedilmekte ve ne kadar güzel oldukları vurgulanmaktadır. Hadislerde bu hurilerin eşlerine şarkılar söylediği, ancak bunların daha önce kimsenin duymadığı kadar güzel bir sesle olduğunu haber vermektedir. Hz. Peygamber, hurilerin eşleri için şöyle şarkılar söyleyeceklerini haber

⁵⁵⁹ Buhârî, “Nikah”, 36; Ebu Davud, “Talak”, 33.

⁵⁶⁰ Tekil hali الماخور.

⁵⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/98.

⁵⁶² en-Nur 24/33.

⁵⁶³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/99.

⁵⁶⁴ Muhammed b. Amr Vakîdî, *el-Meğazi*, thk. Marsden Cûnus (Beyrut: Daru’l-İ’lâmî, 1409/1989), 3/966-967; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 14/118.

⁵⁶⁵ es-Sâffât 37/48-49.

⁵⁶⁶ ed-Duhân 44/54.

⁵⁶⁷ et-Tûr 52/20.

⁵⁶⁸ er-Rahmân 55/72.

⁵⁶⁹ el-Vâkıa 56/22.

vermiştir: “Bizler hayırlı güzel kadınlarız, şereflielerin eşleriyiz /onlar bizi göz aydınlığı görürler.”⁵⁷⁰

Kur’an, hurileri vasıflandırılırken saklı yumurtalara benzetmiştir. “Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan iri gözlü, saklı yumurtalar gibi güzel tenli kadınlar bulunur.”⁵⁷¹ Bu tabirin manası hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Zeyd İbn Eslem’e göre bu huriler deve kuşu yumurtalarına benzetilmişlerdir. Deve kuşu rüzgâr ve toza karşı tüylerle yumurtalarını örter, koruma altına alır. Rengi sarımtırak beyazdır. Bu da kadınların sahip oldukları en güzel renktir.⁵⁷² Kurtubî, bu yorumu Hasan-ı Basri ve İbn Zeyd’den rivayet etmiştir. ⁵⁷³ Hurilerin deve kuşu yumurtasına benzetilmesi, bu iki müfessirin dediği gibi anlaşılabilir. Zira onun rengi, sarıya çalan beyazdır. İmrul Kays da Muallaka şiirlerinde güzel kadını yumurtaya benzetmiştir. “Özel perdesi arkasında bulunup da evine ulaşamayan bir yumurta (kadın) ki / eğlencenin tadını çıkardım onunla...”⁵⁷⁴ Araplar, kadını saflığı, inceliği ve rengi ile devekuşu yumurtasına benzetiyorlardı.⁵⁷⁵ Araplar arasında en sevilen kadın renginin sarıya çalan beyaz olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁶ Beğendikleri değerli şeyleri de deve kuşu yumurtasına benzetirlerdi, çünkü o tüyler tarafından örtülü olup el değmemişti.⁵⁷⁷

Müfessir tabii olan Süddi (ö. 127/745) “yumurtanın kabuğu çıkarılınca olan beyazlığı gibidir.”⁵⁷⁸ diyerek hurilerin pürüzsüzlüğüne işaret etmiştir. Hasan-ı Basri ve Zeyd b. Eslem, ele geçmemiş korunaklı anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁵⁷⁹ Ata Horasâni gibi bazı müfessirler ise buradaki yumurtadan verilen misalin, “yumurta kabuğu ile içi arasındaki zar gibi” anlamına geldiğin söylemişlerdir.⁵⁸⁰ Görüldüğü üzere bu konuda söz her ne kadar çok olmakla birlikte konu, deve yumurtasının korunaklı oluşu, el değmeyişi, kabuğunun sarımtırak rengi, kabuğunun çıkarıldığındaki yumuşaklığı, pürüzsüzlüğü ve kabuk ile yumurta arasındaki ince zarın şeffaflığı ve yumuşaklığı manalarında dönmektedir. Bunların hepsi, Arapların güzel kadın için yaptıkları benzetmelerdir. Yüce Allah hurileri, Araplar tarafından bu kadar çokça kullanılan ve her manası güzellik ile teşbih yapılan deve kuşu yumurtasına benzetmiştir. Kur’an’ın genel üslubu olan, muhatapların zihinlerinde güzellik ile ilgili bilinen şeyleri cennet

⁵⁷⁰ Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-cenne*, 322, 430; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 85

⁵⁷¹ es-Sâffât 37/48-49.

⁵⁷² İbn Ebi Hatim, *Tefsiru İbn Ebi Hatim*, 10/212.

⁵⁷³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/490,491.

⁵⁷⁴ İmrüül-Kays, *Divan*, thk. Abdurrahman el-Mustavi (Beyrut: Daru'l-Marife, 1425/2004), 35.

⁵⁷⁵ Müberred, *Kâmil fi'l-lüga ve'l-edeb*, 3/41.

⁵⁷⁶ İmrüül Kays, *Divan*, 41.

⁵⁷⁷ Nehhas, *İrabu'l-Kur'an*, 3/284.

⁵⁷⁸ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru İbn Ebi Hatim*, 10/212.

⁵⁷⁹ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru İbn Ebi Hatim*, 10/212.

⁵⁸⁰ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru İbn Ebi Hatim*, 10/212.

için, zararlı ve tiksiniilen şeyleri ise cehennem için kullanma üslubu, huri konusunda da uygulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de hurilerin genç yaşta ve yaşıt olduğu vasfedilmektedir. “*Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt eşler olacak.*”⁵⁸¹ “*Onları bakire, eşlerine sevgiyle bağlı ve yaşıt kılmışsızdır.*”⁵⁸² “*Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar*”⁵⁸³ Nebe suresindeki “*göğüsleri olgunlaşmış yaşıt kızlar*” anlamına gelen “*كَوَّاعِبٌ أَثَرَابًا*” ifadesi, Vakıa suresindeki “*عُرُبًا أَثَرَابًا*” ile benzer manalara gelmektedir. “*كَوَّاعِبٌ*” kelimesini sahabeden İbn Abbas, tabiinden Katade, İbn Cüreyc, İbn Zeyd, bakire oldukları için göğüsleri henüz sarkmamış genç kız anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁵⁸⁴ “*عُرُبًا*” Urub kelimesini Mücâhid⁵⁸⁵ ve Buhârî⁵⁸⁶ “kendine âşık olunan” anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Hasan-ı Basri ise, onların kocalarını seven kadınlar olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁷ Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ⁵⁸⁸ (ö. 209/824) ve Taberî ise bu kelimenin, oynaşması güzel olan kadın anlamına geldiğini söylemişler, Arap şiirinden delillendirmişlerdir.⁵⁸⁹ “*أَثَرَابًا*” *Etrâba* kelimesini ise Dahhâk, İkrime ve Mücâhid, yaşıt olarak anlamışlardır.⁵⁹⁰ Buna göre *eşleriyle yaşıt olup onlara karşı sevgileri çok olan ve eşlerinin de kendilerine âşık olduğu, işveli kadınlar* anlamına geldiği söylenebilir. Ancak hülâsa mahiyetinde cennette vaat edilen hurilerin, cinsel yönü ön plana çıkarılmış eşler olduğu yorumu yapılabilir. Cennet tasvirindeki hadislerde erkeğin cinsel gücü de artırılmış olacağı da bu yorumu desteklemektedir. Hz. Peygamber şöyle demiştir: (Cennet ehlinde) kişiye, yeme, içme, şehvet ve cima konusunda yüz adamın gücü verilecektir.”⁵⁹¹

Vakıa suresindeki “*Onları bakire, eşlerine sevgiyle bağlı ve yaşıt kılmışsızdır.*”⁵⁹² ayetini tefsir eder mahiyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kişi, bir sabahta yüz bakireyle ilişkiye girer.”⁵⁹³ Bir başka hadiste “Cennette tek olan (eşi olmayan) kimse yoktur.”⁵⁹⁴ Bu hadiste ifade edilen mesele, dünyada yalnız bir hayat süren insanlarla karşılaşılabilir. Ancak

⁵⁸¹ Sâd 38/52.

⁵⁸² el-Vâkıa 56/36-37.

⁵⁸³ en-Nebe 78/33.

⁵⁸⁴ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 24/170-171.

⁵⁸⁵ Hennad, *Zühd*, 32.

⁵⁸⁶ Buhârî, “Bed'ul Halk”, 8.

⁵⁸⁷ Hennad, *Zühd*, 33.

⁵⁸⁸ Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân* thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l Hânci, 1381) 2/251; Kara, *Cennet*, 218.

⁵⁸⁹ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 23/120

⁵⁹⁰ Hennad, *Zühd*, 35, 36, 38.

⁵⁹¹ Ahmed, *Müsned*, 32/65; İbnül Mübarek, *Zühd*, 512 (No: 1459); İbn Ebi'd-Dünya, *Sıfatü'l-cenne*, 113; Hennad, *Zühd*, 63, Darimi, “Rikak”, 104; İbn Hâdi, *el-Câmi'u's-sahîh*, 653. İbn Hâdi, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. bk. İbn Hâdi, *el-Câmi'u's-sahîh*, 1/513.

⁵⁹² el-Vâkıa 56/36-37.

⁵⁹³ İbn Hadi, *el-Câmi'u's-sahîh*, 662. İbn Hadi, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. bk. İbn Hadi, *el-Câmi'u's-sahîh*, 1/519.

⁵⁹⁴ Müslim, “Cennet”, 6.

cennette herkesin bir zevç/zevcesi olacaktır. Abdullah b. Amr'dan yapılan rivayete göre o şöyle demiştir: “Mümin cennette eşini arzu ettiği zaman onu bakire olarak bulacaktır.”⁵⁹⁵

Hurilerin güzelliği anlatılırken daha açık tarifler de bulunmaktadır. Hz. Peygamber, hurileri şöyle tarif etmektedir: “Cennette herkesin iki zevcesi vardır, onların bacaklarının iliği, baldırından bile görünür.”⁵⁹⁶ İbn Mes'ud'un şu sözü konuya açıklık getirmektedir. “Cennet ehlinde her kadının üzerinde yetmiş kat elbise vardır, bu elbiselere arkasından bakıldığında bu kadınların baldırları, hatta baldırlarının ilikleri dahi görünür. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Sanki onlar inci ve mercandır. Yakut, içinden ip geçirdiğinde bile dışından o ipi görebileceğin bir taştır.*”⁵⁹⁷ Hurilerin güzellikleri ile ilgili Amr b. Meymun şöyle demiştir: “Hurilerden bir kadının baldırlarının ilikleri, beyaz şişedeki kırmızı şarabın görülmesi gibi yetmiş kat elbisenin altından görülür.”⁵⁹⁸

Huri tarifinde onların iffeti öne sürülerek anlatılmıştır. “*Çadırlarında (eşlerine) mahsus huriler var.*”⁵⁹⁹ “*Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.*”⁶⁰⁰ ayetlerinde de hurilerin iffetine değinilmektedir. Cahiliyedeki mâhûr adı verilen mekanlardaki cariyeler, birçok kişi tarafından gayr-i meşru ilişki için kullanılmaktaydı.⁶⁰¹ Cennette vaat edilen hurilere ise tahsis edildiği kişilerden başkasının dokunmayacağı haber verilmiştir. Mücâhid de “O kadınların nefisleri, göz ve kalpleri sadece kocalarına mahsustur. İnci çadırlar içinde kocalarından başkasını arzu etmezler,” demiştir.⁶⁰² Burada hurilerin beden güzelliklerinin yanında ahlaken de güzel oldukları ve alelade olmadıklarından sadece eşlerine has oldukları onlardan başkalarına bakmadıkları açıkça vurgulanmaktadır. Bu detayın muhataba bu durumun en ince ayrıntısına kadar anlatılması ve gözler önüne serilmesi, bu konu ile ilgili Kur'an tasvirinin en güzel örneğidir. Hurilerin vasıfları anlatılırken tahtlarda karşılıklı oturan kişiler anlatılmış, yanlarında ise gün görmemiş güzellikte olacağı haber verilmiştir.⁶⁰³ İnsanlar, yaratılış gereği kıskanma duygusuyla bezelidir. Bu yüzden cennetteki huriler ile birlikte olma sahnesi, tahtlar üzerine karşılıklı oturanların yanlarındaki eşlerine bakması düşüncesi akla gelmemesi için “*kocalarından başka kimseye bakmayan*” olarak ilave bir izah getirilmiştir. Ayrıca hurilerin özelliği anlatılırken “*saklı yumurtalar gibi*”⁶⁰⁴ şeklinde ifade edilen darbı mesel, Arapların

⁵⁹⁵ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Sıfatü'l-cenne*, 280.

⁵⁹⁶ Müslim, “Cennet”, 6; Tirmizî, “Cennet”, 5.

⁵⁹⁷ Hennad, *Zühd*, 10.

⁵⁹⁸ Hennad, *Zühd*, 12.

⁵⁹⁹ er-Rahmân 55/56-74.

⁶⁰⁰ er-Rahmân 55/56.

⁶⁰¹ Bozkurt, “Fuhuş”, 13/ 212-214.

⁶⁰² Hennad, *Zühd*, 26.

⁶⁰³ es-Saffat, 37/48-49.

⁶⁰⁴ es-Saffat, 37/48-49.

değerli şeyler için kullandığı bir deyimdir. Ayrıca özel olarak da güzel kadın için bu yumurtayı teşbih olarak kullanırlar.⁶⁰⁵ Kadın, dünyada erkeklerin rağbet ettiği en başta gelen şeylerdendir. Bu yüzden cennette güzel eşlerin olacağı haber verilmiş, ancak başkalarına bakıp kocasını terk etmesi korkusunun akla gelmemesi için sadece eşlerine baktıkları anlatılmıştır. Bütün güzel bildikleri şeyler cennette olacak, ancak o güzelliklerin yanında ne kadar kusur varsa onlar cennette olmayacaktır.

Kur'an'ın Mekke dönemindeki üslubu olan, cennet tasvirindeki tafsilatlar, Tur suresinde şöyle sıralanmıştır: Sıra sıra dizili divanlarda oturarak afiyetle yeyip içileceği, beyaz tenli, güzel gözlü kadınlarla evlendirilecekleri, istedikleri meyve ve etten verileceği haber verilmiştir.⁶⁰⁶ Mücâhid, huri için şöyle demiştir: “Onların parlak teninden dolayı elbisesinin üzerinden bakan bile bacaklarının detayını görür.”⁶⁰⁷ Bu tanımlamalardan huriler için Arap kültüründe az görülen ve güzel bulunan beyaz tenli kadınlar olarak tasvir edilmişlerdir. Zira Hicaz, orta enlemde yer alan çöl bölgesindedir. Beyaz tenli kadınlar oralarda çok az bulunduğu için onlara karşı bir özlem duyulmaktadır. Bunun bir benzeri de beyaz tenli kadınların çok olduğu kuzey bölgelerinde, esmer kadının daha güzel olduğu şeklinde kanaatler vardır. O bölgede az bulunan neyse, insanların rağbeti ona olmaktadır.

2.2.10. Tertemiz Eşler

Kur'an'ın cennet tasvirlerinden bir diğeri de *tertemiz eşlerle* evlendirilmektir. Bu kavram, hurilerle çok benzer vasıflarla anlatılmıştır. Ancak huri tasvirleri, Mekki ayetlerde ağırlıklı olarak kullanılırken tertemiz eşler, Medenî ayetlerde kullanılmaktadır. Cahiliye dönemi kültürü göz önünde bulundurulduğunda Kur'an'ın özellikle Mekke'de niçin hurilere sıkça atıf yaptığı anlaşıldığında Medine dönemindeki gelişmelerin Kur'an'ın cennet tasvirine etkisi de anlaşılabilir. Medine döneminde Müslümanlar ekonomik olarak kalkınmalar yaşamış, evlilik imkanları artmış, nikah hükümleri indirilmiş, ahlaki özellikler yükselmiş, böylece huri tasviri yerini yavaş yavaş tertemiz eşler ifadesine bırakmıştır. Bu kavramsal değişim, muhatapın durumunun nasıl dikkate alındığını ve Yüce Allah'ın Kur'an'da kullandığı metot ve belagatinin ne kadar mükemmel olduğunu göstermektedir.

“*Tertemiz eş*” ifadesi ile bahsedilen ayetlerden bazılarını inceleyelim: Hicretten sonra, Medine'de inen⁶⁰⁸ Bakara suresinde “*Ayrıca onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve orada*

⁶⁰⁵ Muhammed b. Yezid el-Müberred, *Kamil fi'l-lüga ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1317/1997), 3/41.

⁶⁰⁶ et-Tur 52/17-20.

⁶⁰⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 22/52.

⁶⁰⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/43.

onlar sonsuza kadar kalıcıdır.”⁶⁰⁹ Bakara’nın peşinden nazil olan Al-i İmran suresinde “...Ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın hoşnutluğu vardır...”⁶¹⁰ Hicretten dört yıl sonra inen⁶¹¹ Nisa suresinde “Orada onlar için tertemiz eşler vardır.”⁶¹² buyrulmuştur. Bu ve diğer ayetlerde de mümin kulların içinde ebediyen kalacakları cennette onları bekleyen nimetin tertemiz eşler olduğu anlatılmıştır.⁶¹³ Eşlerin temizliğini müfessirler, bedenî temizlikle açıklamışlardır. Mücâhid,⁶¹⁴ Ebu’l Âliye⁶¹⁵ ve Ata;⁶¹⁶ hayızdan, idrardan ve büyük abdestten, balgam, mukus ve bebekten yana temiz olarak tefsir etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle tarif etmiştir. “Cennetlikler, cennette tükürmezler, sümürmezler, dışkı çıkarmazlar.”⁶¹⁷ Kurtubi’ye göre مُطَهَّرَةٌ “temiz kılınmış” ifadesi zevcelerin sıfatıdır. Sözlükte bu tabir, temiz (tahire) tabirinden daha kapsamlı ve daha belîğdir. Böyle bir temizliğin ifade ettiği anlam, ay halinden, tükürükten ve buna benzer kadınların birtakım kirlerden uzak olması demektir.⁶¹⁸

Huriler, Mekkî surelerde bahsedilen cennet tasviri olarak kullanılırken, tertemiz eşler, Medine döneminin bir tanımıdır. Bu farklılık, Mekke döneminin ahlaki çöküntüsündeki muhataplarını cennete teşvik etmek için kullandığı bir örnektir. Medine döneminde ise evlilik teşvik edilmiş, nikah ve cariyelik hukuku detaylıca anlatılmış, buna rağmen evlenme imkânı bulamayan kişiler ise ahlaklı şekilde Allah’tan lütfunu beklemeleri istenmiş,⁶¹⁹ bunun akabinde cennet eşleri tarif edilirken tertemiz eşlerden bahsedilmiştir. Yüce Allah’ın ilahi hikmeti gereği muhatapların mesajı anlamaları için gereken yerde detaya inilmiş, gerekmeyen yerde ise ana hatlarından bahsedilmiştir. Mekke ortamında huriler tasvir edilirken detaylıca bahsedilmiş, gözlerinin güzelliği, tenleri, bedenleri vafedilmiş, iffetleriyle sadece kocalarına ait oldukları, bekaretleriyle bağlılıkları çeşitli ayetlerde zikredilmiştir. Bu tafsilatların sebebi, dönemin kültürüne yönelik geride yapılan nakillerden sonra daha iyi anlaşılmalıdır. İslam öncesi dönemdeki Arap toplumunda fuhuş, toplumun gelir kaynaklarından biriydi, eğlence sektörü olarak da belirli bir kitleye hitap etmekteydi. Bu derece yozlaşmış bir toplumun dili üzere nâzil olan Kur’an’ın, mesajını aktarırken muhatapların kültüründeki yanlışları eleştirirken bunlara değinmesi, fitratlarında olan cinsî zevklerine hitap edip helal yoldan evliliğe yönlendirmesi, mübâşeret yönünden sonsuz tatminin ise dünya hayatı için uygun olmayacağı; bu yöndeki

⁶⁰⁹ el-Bakara 2/25.

⁶¹⁰ Âl-i İmrân 3/15.

⁶¹¹ Mevdûdi, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 1/321.

⁶¹² en-Nisâ 4/57.

⁶¹³ bk. ez-Zuhruf 43/70; Yâsîn 36/56; er-Ra’d 13/23.

⁶¹⁴ İbn Ebi’l-Dünyâ, *Sıfatu’l Cenne*, 278; Hennad, *Zühhd*, 29.

⁶¹⁵ Buhârî, “Bed’ul Halk”, 8.

⁶¹⁶ Hennad, *Zühhd*, 28.

⁶¹⁷ Buhârî, “Bed’ul Halk”, 8.

⁶¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 1/508.

⁶¹⁹ en-Nisâ 4/25.

alışkanlıklarını ahirete ertelemelerini haber vermiştir. Toplumun ahlakı, Hz. Peygamber vasıtasıyla öğretilen vahiyle birlikte olgunlaşmaya başladığı Medine dönemindeyse Mekke’de yapılan tariflerin tekrarlanmasına ihtiyaç kalmamış, Müslümanların kalabalıklaştığı ve toplumsal ahlakın Allah’ın razı olacağı seviyeye geldiği Medine toplumundaki tariflerde cennet için “tertemiz eşler” vaat edinmekle yetinilmiştir.

2.2.11. Nimetlerde Kadın- Erkek Eşitliği

Cennet nimetlerinin tasviriyle ilgili buraya kadar olan kısımda erkeklere hitap eden bir cennet olduğu, kadının ikincil konumda kaldığı, erkek baskın bir cennet olduğu düşüncesi akıllara gelmemesi için İslam’ın cennetinin kadın-erkek ayrımı yapmadığını da izah etmek gerekebilir. “Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir, Allah’ın rızâsı ise hepsinden büyüktür, işte asıl bahtiyarlık da budur.”⁶²⁰ Ayette cennetin kadın erkek ayırt etmeksizin herkese nimetleri vaat edildiği haber verilmiştir. Ayrıca Allah’ın rızasına ulaşmış olmanın, diğer cennet nimetlerinden çok daha büyük olduğu haber verilmiştir. Buna göre bedenî nimetler, herkesin iştahına, kültürüne göre değişiklik arz edebilir. Tarımı çok seven birisi, çift sürmek için alet-edevat isterken⁶²¹, hayvanlarını çok seven biri de cennette at olmasını isteyebilir,⁶²² süslenmeyi seven bir kadın, cennette takı arzu edebilir,⁶²³ bir başka kadın, dünyada çok sıkıntı çektiği için cennette sakin bir ortamı arzu edebilir. Bu örneklerde verilenlerin hepsi, cenneti kazananların tercihlerine göre şekillenen nimetlerdir. Ayet ve hadislerde zikredilen cennet nimetlerinden daha fazlasının olduğunu bizzat Allah ve Peygamber’i haber vermişlerdir. O halde cennet nimetlerinin “erkek baskın bir cennet” şeklinde algılanması, hatalı ve taraflı bir bakışın yansımasıdır. Maddi nimetler herkesin iştahına göre değişiklik arz ederken bunlardan daha da üstünü olan Allah’ın rızasına ulaşmak, ruhânî nimetlerin zirvesidir ve ayet, en büyük nimette hepsinin eşit olduğunu haber vermektedir.

⁶²⁰ et-Tevbe 9/72.

⁶²¹ “Cennet ehlinde biri, toprağı ekmek için Rabbinden izin isteyince Rabbi ona: “Senin keyfin yerinde değil mi? diye sorunca o kişi: “Bilakis Rabbim, ancak ben çift sürmeyi seviyorum!” dedi. Bunun üzerine oradaki bir bedevi: “Ey Allah’ın Elçisi! Bu çiftçi ya Kureys’ten veya Ensar’dan biridir. Çünkü Kureys ile Ensar, çiftçidir. Bizler ise (çöl Arapları) ziraatçı değiliz.” dedi. Resûlullah (bedevinin bu sözüne) güldü. bk. Buhârî, “Tevhid”, 38.

⁶²² Bir adam Hz. Peygamber’e “Ey Allah’ın Rasûlü! Cennette at var mıdır?” diye sordu. Resulullah şöyle buyurdu: “Allah seni cennete koyarsa orada senin istediğin şekilde kırmızı yakuttan bir ata bindirilip dilediğin yere uçabilirsin.” Bir başka adam da şöyle sordu: “Ey Allah’ın Rasûlü! Cennette deve de var mıdır?” (...) Tirmizî, “Cennet”, 11. Tirmizî’deki rivayet, isnadı sebebiyle zayıf olmasına rağmen farklı isnatlarla takviye olarak hasen konumuna ulaşmaktadır. bk. el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-şâhiha*, 7/7.

⁶²³ bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/551; Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’an*, 7/270.

SONUÇ

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de inanan ve salih amel işleyenlere sonsuz cennet hayatını vaat etmiş, oraya girmeyi hak edenlerin sınırsız nimetlerle, sonsuza kadar güven ve huzur içinde mutlu olarak yaşayacaklarını haber vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, gaybî bir âlem olan cennetin müminlerin hayal dünyasında bir karşılığının oluşması için oradaki bazı nimetlerden haber vermiştir. Bu nimetlerin dünya hayatında Arapların bildikleri şeylere benzer yönleri anlatılmış, ilk muhatapların kültüründe güzel olarak bildikleri şeyler örneklendirilmiştir. Cennet nimetleri, insanların zihinlerinde canlanabilmesi için tasvir üslubu ile anlatılmaktadır. Bundan gaye, akılda kalıcılığı sağlamak ve teşviki artırmaktır.

Kur'an'ın cennet tasviri incelendiğinde evrensel tasvirlerle birlikte birçok ayetin ilahi vahyin ilk muhataplarının algı çerçevesine doğrudan hitap ettiği, Kur'an ayetlerinin belli bir kültürel arka plan üzerine bina edildiği görülmektedir. Arap kültürünün cennet tasvirine etkisini incelediğimiz bu çalışmada Yüce Allah'ın neden böyle bir metot kullandığını ayetler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Kur'an, geçmiş peygamberlerin dilinden cenneti tarif ederken tafsilatlı bir tasvir yapmamış, cenneti takva sahiplerinin yaşayacağı ve her istenilenin gerçekleştiği sonsuz saadet yurdu olarak tarif etmiştir. Son peygambere ve onunla birlikte kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa hitap edecek olan Kur'an'da yerel ve evrensel birçok tasvir zikredilmiştir. Bütün insanlığa hitap ettiği için de evrensel tariflerin daha iyi anlaşılması için yerel öğelerden hareketle mesaj ulaştırılmıştır. Farklı zaman ve kültürlerde yaşamış müfessirler de Kur'an'ın bu üslubunu fark etmiş, cennet nimetlerinin yerellikler barındırmasının sebebinin, öncelikle nazil olduğu toplum tarafından anlaşılmasının hedeflendiğini, ikincil hedef olarak ise bütün insanlara hitap etmesi için evrensel tariflerin yapıldığı ifade etmişlerdir.

Kur'an'da cennet tasvirindeki genel üslup, Arapların güzel olarak bildikleri şeylerin cennette daha güzeliyle zikredilmesidir. İlk muhatap Araplara, onların bilip tanıdıkları güzellikler resmedilerek cennet açıklanmıştır. Ancak cennette olması beklenen her türlü güzellik anılırken akla gelebilecek bütün kusurlu yönlerinden arındırılarak tasvir edilmiştir. Güzel olarak bilinen şeyler cennette olacak, ancak o güzelliklerin yanında tabî olarak bulunan ne kadar kusur varsa onlar cennette olmayacaktır. Kur'an, bu yönüyle cennetteki güzelliklerle dünyadaki güzelliklerden onların bildiği şeyleri misal getirmiş, kullandığı örneklerde güzellik yönünü ziyadesiyle vurgularken, o güzelin beraberindeki kusurların hiçbirinin olmayacağını anlatarak güzelliğin derecesini daha da artırmıştır. Yine Kur'an, akla hayale gelmeyecek nimetlerin cennette olacağını haber vererek hayal gücünün ötesini vaat etmiştir.

Arapların günlük hayatındaki veya arzularındaki takılara Kur'an'da atıf yapılmış, bununla birlikte onların eğlence kültüründe yeri olan ürünler, özellikle cennet tasvirinde kullanılmış, buna mukabil günlük hayattaki besinler cennet tasviri için sunulmamış, bunların nimet oluşu üzerine düşünceleri yoğunlaştırmakla yetinilmiştir. Kur'an'ın cennet tasvirinde temel prensiplerden birisi, cahiliye döneminde meyhane ve işret alemlerinin yaygın olmasından dolayı eğlence yönüne hitap eden şarkıcılar, içkiler, yüksek minderlerde oturan misafirler, ehl-i keyf olanların duyularını harekete geçirecek misaller ağır basmaktadır. Zira Kur'an'ın muhatap aldığı ilk nesil, asırlardır içkiyle, fuhuş ve ahlaksızlıklarla yoğurulmuş bir topluluktur. Cahiliye kültüründe yetişmiş bu halkın duygularına ve alışkanlıklarına hitap ederek cennet gibi her türlü güzelliğin zirvesiyle yaşanacağı gaybî bir ortamı, muhatapların zihninde hayal edilebilir bir zemine oturtmayı öncelikli gaye edinmiştir.

Kur'an'ın cennet tasvirinde Yüce Allah iki farklı metot uygulamıştır. Bu metodun ilki, evrensel cennet tasviri, diğeri ise Arap kültürüne hitap eden yerel bir cennet tasviridir. Evrensel tasvirinde, dünyada yaptıklarının karşılığını tastamam görecekleri hatta fazlasıyla alacakları, büyük mükafat verileceği, razı olunacak bir yaşam, canların çekeceği her şey, kimsenin bilmediği, hiçbir kimsenin akla gelmeyen nimetler, bitmek tükenmek bilmeyen zevkler, kesintiye uğramaksızın sonsuza kadar devam edecek olan mutlu bir hayat ile ifade edilmiştir. Özellikle Mekke döneminin başlarıyla Medine döneminin sonları karşılaştırılacak olursa bu üslup ortaya çıkacaktır. Mekke dönemindeki detaylı tasvirler, Medine döneminde yerini genel tanımlara bırakmıştır. Bunun sebepleri olarak, Mekke dönemindeki muhatapların çoğunlukla köy ve badiyelerde yaşayan eğitim seviyesi düşük kitleler olması, bunun aksine Medine toplumunun Yahudi, Hristiyan ve başka din mensuplarının olduğu nispeten daha kültürlü bir çevre olması zikredilebilir. Medine dönemiyle yerel örnekler, yerini evrensel cennet tasvirlerine bırakmıştır. Bu ayetlerde bağışlanma, büyük mükâfat, yaptıklarının fazlasını alacakları asıl kurtuluş yurdu olarak tarif edilmiştir. Bu üsluba tarih boyunca müfessirlerimiz çeşitli konular altında değinmiş, manevi nimetler veya kalbî nimetler olarak isimlendirmişlerdir.

Yerel tasvirlerinde ise Mekke döneminde inen ayetlerde meyveler, huriler, sedirler, inciler, ipekler sıkça kullanılır. Mekke'den Medine'ye hicret edilmesiyle birlikte kültürel ortam belirli oranda değişiklik arz etmekle birlikte coğrafi ortam benzer niteliktedir. Medine'de nazil olan ayetlerde meyveler, huriler, takılar, şatafatlı yaşam figürlerinin zikredilmesi azalmış, Mekke'ye nispetle ekonomik imkânların daha gelişmiş olmasına rağmen iklimsel zorluklara hitap eden “gölgelekler, altlarından ırmaklar akan cennetler” tabirleri kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun sebebiyse Hicaz yarımadasının geneli itibariyle çöl ikliminin ağır basmasıdır.

Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için bilinmesi gereken bir diğer husus, cennetin her tasvir edildiğinde, muhatapların ihtiyacına yönelik bir tarafının anlatıldığıdır. Dünyada iman edenlere işkenceler artınca ahiretteki adı, selamet yurdu olmuş, kızgın güneşin altında eziyet görenler için “güneşten yanmadıkları, kimsenin kahrını çekmek zorunda olmadıkları bir huzur yurdu; bedevilerin gruplarına davetler yapılınca, soğuk suların olduğu gölgelik bir bahçe halini almıştır. Habeşistan’a hicret ediliş sürecinde inen ayetlerdeki cennet tasvirleri, hüznün olmadığı, yorgunluk ve zahmet çekilmeyen, selamet yurdu olarak tasvir edilmektedir. Bunun sebebi, o dönemin işkence ve zorluklarına karşı yurtlarından çıkarılan Müslümanları manevi yönden desteklemektir.

Yüce Allah'ın cennetin tasvirinde kullanmış olduğu metotları incelendiğinde görülmüştür ki yerel ifadelerle değinilmesi, Kur'an'ın cennet tasvirinin Arap zevkiyle sınırlı, yerel dinlerden birine ait bir kavram olmayıp evrensel bir cennet tasvirinin anlaşılması için kullanılan yerel örneklerdir. Çünkü yerel örnekler zaman, mekân ve muhatapın durumuna göre değişiklik göstermiş; ancak evrensel tarifler ise Kur'an'ın dilsel ve üslup bütünlüğüne uygun olarak anlatılmıştır. Diğer taraftan yerel örnekler, evrensel bir cennet tasvirinin zihinlerde yerini alması için bir araç olarak kullanılmış, ilk muhatapların öncelikli olarak mesajı anlaması ve bu neslin diğer insanlara ve kültürlerle ilahi mesajı yayması için teşvik edilmişlerdir. Bu yerel örneklerin kullanılma amacı soyut olan cennet tasvirlerinin bilinen kavramlarla örneklendirilerek zihinde karşılığının oluşmasını ve mesajın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî Tarihu'l Arab kable'l İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Daru's-Saki, 2001.
- Abdülvahhab, Yahya Lütfi *el-Arabu fî Usur'il Gadime*. 2. Baskı. İskenderiyye: Daru'l Ma'rifeti'l-Camiiyye, ts.
- Abdülvahhab, Lütfi. *el-Arabu fî Usûri'l Kadîme*. 2. Baskı. Lübnan: Dâru'l-Ma'rifeti'l Camiiyye, 2000.
- Akyar, Nevfel. *Zerdüştilikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turasi'l Arabî, 1418/1997.
- Beyhaki, Ahmed b. el-Hüseyin. *Delailu'n-nübüvve*. thk. Abdülmü'tî el-Kal'aci. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye - Dar'u Rayyani lit-Tûras, 1988.
- Bozkurt, Nebi. "Fuhuş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.13/211-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-saîhîh*. thk. Mustafa Dîb Boğa. Dımaşk: Dâru İbn Kesir - Dâru'l-Yemâme. 6 Cilt. 5. Basım, 1414/1993.
- Büyükoçşkun, Kudret. "Arabistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 3/248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen-i Darimi*. thk. Hüseyin Selim Esed, 3 Cilt. Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni, 2000.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsiru'l-Hadis*, Kahire: Dâru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, 10 Cilt. 1383/1963.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji. *History of Zoroastrianism*. New York: Oxford University Press, 1938.
- Dindi, Emrah. *Arap Coğrafyası ve Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Doğruyol, Hasan. "Kaylule" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/83-84. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam. *Fedail'ul Kur'an*. thk. Mervan Atıyye vd. Dımaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1415/1995.
- Ebu Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Kur'ân* thk. Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci. 1381.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf. *Bahrü'l-muhîd fî't-tefsir*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420/1999.
- Elbânî, Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-eḥâdîsi's-şahîha ve şey'ün min fıkḥihâ ve fevâ'idihâ*. 7 Cilt. Riyad, Mektebetü'l-Maarif, 2002//1422.
- Elite World Hotels. "Otel". (Erişim 3 Eylül 2022). <https://www.eliteworldhotels.com.tr/otel/otellerin-yildizlari-ne-anlama-gelir.65.aspx>

- Elmalî, Hüseyin. “Tasvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Feyyûmî, Hasan b. Ali. *Fethü'l-karîbi'l-mucîb alet-tergîb ve't-terhîb*. thk. Muhammed İshak Muhammed Ali İbrahim. 15 Cilt. Riyad: Daru's-Selam, 1439/2018.
- Ebussuud, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. 9 Cilt. Beyrut, Daru İhyau't Turasi'l-Arabi, ts.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Avd Maruf. 8 Cilt. Beyrut: Daru İhya'i't-Türasi'l-Arabi, 2001.
- Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn' mea Telhîşü'l-Müstedrek li'z- Zehebî*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Gündüz, Şinasi. “Mecûsîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/279-284. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 43/201-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- İbn Atıyye el Endelûsi, Ebu Muhammed Abdülhak. *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dar'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Daru't Tunus, 1984.
- İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman. *Tefsiru İbn Ebi Hatim*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, 3. Basım, 1419/1998.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir. *Musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*. 7 Cilt. Lübnan: Daru't Tac - Riyad: Mektebetü'r Rüşd, 1409/1989.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed. *Şıfatü'l-cenne ve mâ e'addallâhü li-ehlihâ mine'n-ni'am*. thk. Amr Abdü'l Mun'im Selim. Kahire-Cidde: Mektebetü İbn Teymiyye - Mektebetü'l İlm, ty.
- İbn Habib, Muhammed. *el-Muhabber*. thk. Elsa Lichten Stetter. Beyrut: Daru'l Âfak el-Cedide, 1361/1942.
- İbn Hacer, Ebu'l Fadl Ahmed Askalani. *el-İsabe*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud vd. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hanbel, Ahmed, Ebu Abdullah. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaud vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn İshak, Muhammed, *Sîratü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâr el-Fikr, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekir. *Hâdi'l-ervah ilâ Beledi'l-efrah*. Kahire: Tab'atü'l-Medeni, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekir. *Cennetin Tasviri*. çev. Birol Özden. İstanbul: Polen Yayınları, 2013.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el Kazvini. *Sünenü İbn Mace*. thk. Şuayb Arnaut vd. 5 Cilt. Beyrut: Daru Risaleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2009.

- İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Sellame. 8 Cilt. Kahire: Daru't-Taybe 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tevîlu müşkili'l Kur'an*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1973.
- İbn Sa'd, Muhammed Ebû Abdillâh. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-'Umde*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1401/1981.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l Ferec Abdurrahman. *Muntazam fî tarih'il mülük ve'l ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 19. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l Ferec Abdurrahman. *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-Arabi, 1422/2001.
- İbnü'l Esîr, Mecdüddin. *en-Nihaye fî Garibi'l Hadîs*. thk. Tahir Ahmed ez-Zavi vd. 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbnü'l-Manzur, Muhammed b. Mükrim. *Lisân'ul Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 1414/1993.
- İbnü'l-Mübarek, Abdullah. *Zühd ve'r-rekaik*. thk. Habibür Rahman el-Azami. 2. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004.
- İbnü's-Seri, Hennad. *Zühd*. thk. Abdurrahman Firyavi. Kuveyt: Darü'l-Hulefa, 1406/1986.
- İbrahim, Receb Abdülcevvad. *Mu'cemu'l Arabi li-esmâi'l Melabis*. Kahire: Daru'l-Afaki'l-Arabiyye, 1423/2002.
- İmruül-Kays. *Divan*. thk. Abdurrahman el-Mustavi. Beyrut: Daru'l-Marife, 2. Basım, 1425/2004.
- İsfahâni Ebû Nuaym. *Sıfatu'l-cenne*. nşr. Ali Rıza b. Abdillâh. 3 Cilt. Dımaşk: Daru Me'mun, 2. Basım, 1995.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İslamoğlu, Mustafa. *Kur'an'ı Anlama Yöntemi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Kandil, Muhammed Abdüllatif. *Fıkhu'n-nikâh ve'l-ferâid*. b.y., y.y. ts.
- Kara, Ömer. *Kur'an'da Metafizik Bir Alem: Cennet*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Koçak, Zeynep Canan. *Yerel Kültürün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2009.
- Küçükbaşcı, Mustafa Sabri. "Tâif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 39/443-447. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Kur'an-ı Kerîm Mealî.* çev. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li Ahkâmil-Kur'an.* çev. Beşir Eryarsoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruç Yayınları, 2004.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Ebedî Tasvir* çev. İsmail Aslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 1999.
- Makdisî, Mutahhar b. Tahir. *el-Bed' ve't-tarih.* 6 Cilt. Port Said: Mektebetü's-Sikafeti'd Diniyye, ty.
- Makdisî es-Sa'dî, Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed. *Şifatü'l-cenne.* nşr. Sabrî b. Selâme Şâhîn. Riyad: Dâr Balensiya, 1423/2002.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Tevilatü'l-Kur'an Tercümesi.* çev. Bekir Topaloğlu vd. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el- Basri. *en-Nüket ve'l 'uyun.* thk. Seyyid Abdülmaksud b. Abdirrahim, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l A'la. *Tefhimü'l-Kur'an.* çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la. *Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı.* çev. Ahmet Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, 10. Basım, 2016.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsiru Mukatil.* thk. Abdullah Mahmud Şehate. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türas, 1423.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîh.* thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't Turâsi'l-Arabî, 2006.
- Müberred, Muhammed b. Yezid. *Kâmil fi'l-lüga ve'l-edeb.* thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 3 Cilt. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1317/1997.
- Nehhas, Ahmed b. Muhammed Ebu Cafer. *İ'râbü'l-Kur'an.* 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1321/1902.
- Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen'ül Kübra.* thk. Hasan Abdülmun'im Şelbi. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2001.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kendi Tarihinden Okumak.* Ankara: Ankara Okulu, 9. Basım, 2018.
- Özervarlı, M. Sait. "Firdevs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 13/123. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Razi, Fahreddin. *Tefsir-i kebir.* çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.
- Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Menâr.* 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1990.
- Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir.* 3 Cilt. Kahire: Daru's-Sabuni, 1417/1997.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû İshak. *el-Keşf ve'l beyân an tefsiri'l-Kur'an,* thk. Ebû Muhammed b. Âşur, 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Suyuti, Celaledin. *el-İtkan fî ulum'il Kur'an.* thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: Hey'et'i'l-Mısriyyeti'l-Amme, 1394/1974.

- Şahin, M. Süreyya. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/374-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şirbînî, Şemseddin Hatib. *es-Sirâcü’l-münîr fî l-i’âne ‘alâ ma ‘rifeti ba’zî me‘ânî kelâmi rabbine’l-ḥakîmi’l-ḥabîr*, 4 Cilt. Kahire: Matbaatu Bûlâk, 1285/1868.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b Cerir. *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Ḳur’ân*. thk. Mahmud Muhammed Şakir vd. 24 Cilt. Mekke Daru’t-Terbiye ve’t-Tûras, 2000.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü’t-Tirmizi*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cild Mısır: Mektebetü’l Mektebe - Matbaatu Mustafa el-Bali el-Halebi. 2. Basım, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/376-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Usta, İbrahim. *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Vadi’ı, Mukbil b. Hadi. *el-Camiu’s-sahih mimma leyse fi’s-Sahihayn*. 6 Cilt. Sana: Daru’l-Âsar, 4. Basım, 2013.
- Vahidî, Ebu’l Hasen Ali b. Ahmed. *et-Tefsîrû’l-basîf*. nşr. Muhammed b. Sâlih b. Abdullah el-Fevzân. vd. 25 Cilt. Riyad: Câmiatü’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430/2009.
- Vâkidi, Muhammed b. Amr. *el-Meğazi*. thk. Marsden Cûnus. 3 Cilt. Beyrut: Daru’l-İ’lamî, 1409/1989.
- Yavuz, Y. Şevki. “Adn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Kelbî, Muhammed b. Sâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/205-206. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Yıldırım, Hüseyin. *Kur’an’da Cennet ve Cehennem Tasvirleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Zeccac, İbrahim b. Seri Ebu İshak. *Me‘âni’l-Ḳur’ân ve i’râbuh*. thk. Abdülcelil Abduh Şelbi. 5 Cilt. Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed Carullah. *el-Keşşâf*. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-Arabî, 3. Basım, 1407/1987.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhu’l İslâmî*. 10 Cilt. Dımaşk: Daru’l-Fikr, 4. Basım, ts.

ÖZGEÇMİŞ

..... yılında ilinin ilçesinde doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra 2018 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak ilk görev yeri olan Bayburt'a atandı. Şu anda Trabzon'da öğretmenlik görevine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır. 2019 yılında Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programına başladı. Halen burada yüksek lisansına devam etmektedir.

